T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN DİN VE DEĞERLER EĞİTİMİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

SÜMEYYE SÜRMEN

BURSA – 2021

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN DİN VE DEĞERLER EĞİTİMİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

SÜMEYYE SÜRMEN

Danışman
DOÇ. DR. TURGAY GÜNDÜZ

BURSA – 2021

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Eğitimi Bilim Dalı'nda **701721020** numaralı Sümeyye SÜRMEN'in hazırladığı "**Okul Öncesi Öğretmenlerinin Din Ve Değerler Eğitimi Hakkındaki Görüşleri Üzerine Nitel Bir Araştırma**" konulu yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 23/08/2021 günü ……. - …….. saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin BAŞARILI / BAŞARISIZ olduğuna OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Doç. Dr. Turgay GÜNDÜZ
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. İsmail SAĞLAM
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Salih AYBEY
Bülent Ecevit Üniversitesi

23/08/2021

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans / Doktora tezi olarak sunduğum "**Okul Öncesi Öğretmenlerinin Din Ve Değerler Eğitimi Hakkındaki Görüşleri Üzerine Nitel Bir Araştırma**" başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

imza

Sümeyye SÜRMEN

16/07/2021

Adı Soyadı : Sümeyye SÜRMEN

Öğrenci No : 701721020

Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri

Programı : Din Eğitimi

Statüsü: : Yüksek Lisans

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tez Başlığı / Konusu: "**Okul Öncesi Öğretmenlerinin Din Ve Değerler Eğitimi Hakkındaki Görüşleri Üzerine Nitel Bir Araştırma**"

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam xi + 132 sayfalık kısmına ilişkin, 16/07/2021 tarihinde şahsım tarafından ***Turnitin*** adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %18'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

1- Kaynakça hariç
2- Alıntılar dahil
3- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim. 16.07.2021

Tarih ve İmza

Adı Soyadı:	Sümeyye Sürmen
Öğrenci No:	701721020
Anabilim Dalı:	Felsefe ve Din Bilimleri
Programı:	Din Eğitimi
Statüsü:	Yüksek Lisans

Danışman
Doç. Dr. Turgay GÜNDÜZ
16/07/2021

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	**: Sümeyye SÜRMEN**
Üniversite	**: Bursa Uludağ Üniversitesi**
Enstitü	**: Sosyal Bilimler Enstitüsü**
Anabilim Dalı	**: Felsefe ve Din Bilimleri**
Bilim Dalı	**: Din Eğitimi**
Tezin Niteliği	**: Yüksek Lisans**
Sayfa Sayısı	**: xi+142**
Mezuniyet Tarihi	**: …… /……/2021**
Tez Danışman(lar)ı	**: Doç. Dr. Turgay GÜNDÜZ**

OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN DİN VE DEĞERLER EĞİTİMİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Bu çalışma çocuğun hayatında büyük rol oynayan okul öncesi öğretmenlerinin din ve değerler eğitimi hakkındaki görüşlerini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda 3-6 yaş döneminin gelişim özellikleri ele alınmakta ardından okul öncesi dönem dinî gelişim ve değer gelişiminden bahsedilmektedir. Çalışmanın son kısmında ise Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı resmî okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapan 13 okul öncesi öğretmeni ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerden elde edilen veriler, okul öncesi öğretmenlerinin din eğitimi hakkındaki görüşleri, değerler eğitimi hakkındaki görüşleri, okul öncesi öğretmenlerinin din ve değerler eğitiminin birlikte verilmesine dair görüşleri olarak üç ana başlık altında incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, okul öncesi din eğitimi, okul öncesi öğretmenleri, değerler eğitimi, hoşgörü, doğruluk, sorumluluk

ABSTRACT

Name and Surname	**: Sümeyye SÜRMEN**
University	**: Bursa Uludağ University**
Institution	**: Institute of Social Sciences**
Field	**: Philosophy and Religious Studies**
Branch	**: Religious Education**
Degree Awarded	**: Master of Arts (MA)**
Page Number	**: xi+142**
Degree Date	**: ……/……/2021**
Supervisor(s)	**: Assoc. Prof. Dr. Turgay GÜNDÜZ**

PRESCHOOL TEACHERS' OPINIONS ON RELIGION AND VALUES EDUCATION: A QUALITATIVE STUDY

This study aims to examine the views of preschool teachers on religion and values education, who play a major role in the child's life. In this context, the developmental characteristics of the 3-6 age period are handled, followed by the pre-school religious development and value development. In the last part of the study, semi-structured interviews were conducted with 13 preschool teachers working in official pre-school education institutions affiliated to the Ministry of National Education. The data obtained from these interviews were tried to be examined under three main headings: the views of preschool teachers on religious education, their views on values education, and the views of preschool teachers on giving religion and values education both together.

Keywords: Religious Education, preschool religious education, preschool teachers, values education, tolerance, righteousness, responsibility

ÖNSÖZ

Okul öncesi dönem, çocuğun şahsiyetinin gelişmesinde oldukça önemli bir zaman dilimidir. İlk çocukluk yıllarındaki yaşantıların, deneyimlerin sonraki gelişim dönemlerinde bireyin kişiliğini, alışkanlıklarını, inanç ve değer yargılarını etkilediği bir gerçektir. Kişiliği sağlam bireylerin yetiştirilebilmesinde anne, baba ve okul öncesi öğretmenlerine büyük sorumluluklar düşmektedir.

Okul öncesi eğitim kurumlarında değerler eğitimi verilmekte olup din eğitimi ilkokul döneminde verilmeye başlanmaktadır. Bu araştırmada, okul öncesi öğretmenlerinin din ve değerler eğitimine yönelik görüşlerinin incelenmesi hedeflenmektedir.

Çalışma giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu ve problemi, amacı ve önemi, kapsam ve sınırlılıkları, ardından yöntemi yer almaktadır.

Birinci bölümde okul öncesi eğitimin tanımı, amacı ve önemi incelenmekte ve okul öncesi dönem (3-6 yaş) gelişim özellikleri üzerinde durulmaktadır.

İkinci bölümde okul öncesi dini gelişim ve ahlak gelişimi ele alınmaktadır. *Dinî Gelişim* ve *Değer Gelişimi* olarak iki ana başlık altında konular incelenmektedir.

Çalışmanın saha araştırması kısmını oluşturan üçüncü bölümde Bursa ilinde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda okul öncesi öğretmenliği görevi yapan 13 öğretmen ile mülakat gerçekleştirilmiş ve elde edilen veriler değerlendirilmiştir.

Bu araştırma için gerekli verileri toplamak amacıyla kendileriyle görüşme yaptığım öğretmenler, kıymetli görüşlerini benimle açıklıkla paylaşarak bu çalışmaya ciddi katkılar sağlamışlardır. Bu vesileyle kendilerine içtenlikle teşekkür ederim.

Çalışmamın her aşamasında bilgi ve tecrübeleriyle beni yönlendiren danışman hocam Turgay GÜNDÜZ'e teşekkür ederim.

Çalışmamı kendi çalışması kadar önemseyen, ihtiyacım olan her anda yardımıma koşan, pozitif enerjisiyle beni yüreklendiren biricik dostum Duygu BAŞAK'a teşekkür ederim.

Yüksek lisans ders dönemlerinde ve tüm tez sürecimde minik kızlarımla ilgilenen, beni her zaman destekleyen başta biricik annem Döndü TORUN'a ve canım kız kardeşlerim Rukiye, Fatmanur ve Semanur'a teşekkür ederim.

Sümeyye SÜRMEN
Haziran, 2021

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI ..... **iv**
ÖZET ..... **v**
ABSTRACT ..... **vi**
ÖNSÖZ ..... **vii**
İÇİNDEKİLER ..... **ix**
TABLOLAR ..... **xi**
KISALTMALAR ..... **xii**
GİRİŞ **1**

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE PROBLEMİ **1**

2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ **2**

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ **2**
4.1. Araştırmanın Örneklemi 3
4.2. Araştırmaya Katılanların Özellikleri 4
4.3. Veri Toplama Aracının Oluşturulması 6
4.4. Verilerin Toplanma Süreci 6
4.5. Verilerin Analiz Süreci 7

4. İLGİLİ LİTERATÜR **8**

5. ARAŞTIRMANIN KAPSAM VE SINIRLILIKLARI **12**

BİRİNCİ BÖLÜM
OKUL ÖNCESİ EĞİTİM

1. OKUL ÖNCESİ EĞİTİMİN TANIMI, AMACI VE ÖNEMİ **14**
1.1. Tanım 14
1.2. Amacı ve Önemi 14

2. OKUL ÖNCESİ DÖNEM (3-6 YAŞ) GELİŞİM ALANLARI **16**
2.1. Psiko-Motor Gelişim 20
2.2. Duygusal Gelişim 22
2.3. Dil Gelişim 26
2.4. Sosyal Gelişim 27

İKİNCİ BÖLÜM
OKUL ÖNCESİ DİNÎ GELİŞİM VE değer EĞİTİMİ

1. DİNÎ GELİŞİM 32
1.1. Çocukluk Dönemi Dinî Gelişimin Genel Özellikleri 37
1.2. Din Duygusu 42
1.3. Allah Tasavvurunun Gelişimi 48
1.4. Peygamber İnancı 56
1.5. Ahiret İnancı ve Ölüm 61
1.6. Kur'an'ın Tanıtılması 66
1.7. Dua 67
1.8. Önemli Gün ve Gecelerin Kutlanması, Dinî Mekânların Ziyaret Edilmesi 71

2. DEĞER GELİŞİMİ 74
2.1. Sevgi 78
2.2. Hoşgörü 80
2.3. Sorumluluk 84
2.4. Doğruluk 88

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN DİN VE DEĞERLER EĞİTİMİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ (BULGULAR VE YORUMLAR)

1. OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN DİN EĞİTİMİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ 91
1.1. Okul Öncesinde Din Eğitiminin Gerekliliğine İlişkin Görüşler 91
1.2. Okul Öncesi Dönemde Din Eğitiminin Muhtemel Sonuçları Hakkındaki Görüşler 98
1.3. Din Eğitiminin Kalıcılığı Konusundaki Görüşler 102
1.4. Çocukların Dinî Nitelikli Sorularıyla İlgili Görüşler 106

2. OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN DEĞERLER EĞİTİMİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ 110

3. OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN DİN VE DEĞERLER EĞİTİMİNİN BİRLİKTE VERİLMESİ KONUSUNDAKİ GÖRÜŞLERİ 115
3.1. Din Ve Değerler Eğitiminin Birlikte Verilmesi Konusundaki Görüşler 115
3.2. Din Ve Değerler Eğitimi Konusunda Ailelerin Taleplerine Dair Görüşler 118
3.3. Okul Öncesi Din Ve Değerler Eğitimine Dair Öneriler 120
SONUÇ VE ÖNERİLER 123
KAYNAKÇA 133
EKLER 138

TABLOLAR

Tablo 1: Araştırmaya Katılanların Yaş Durumları 4
Tablo 2: Araştırmaya Katılanların Medeni Durumları 5
Tablo 3: Araştırmaya Katılanların Çocuk Sahibi Olma Durumları..... 5
Tablo 4: Araştırmaya Katılanların Mezun Oldukları Üniversiteler 5
Tablo 5: Katılımcıların Öğretmenlik Yaptıkları Süreler 6

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
Bkz.	: Bakınız
bs.	: Baskı
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
Ed. veya haz.	: Editör/yayına hazırlayan
No.	: Numara
s.	: Sayfa
sy.	: Sayı
vb.	: Ve benzeri
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE PROBLEMİ

Okul öncesi dönem, doğumla başlayan ve ilkokula kadar devam eden bir zaman dilimini kapsamaktadır. Okul öncesi dönemde edinilen olumlu ve olumsuz kazanımlar çocukta derin izler bırakarak çocuğun tüm yaşamını etkileyebilecek bir güce sahiptir. Okul öncesi eğitimin amaçları bu doğrultuda hazırlanarak belirlenmektedir. Çocuğun seviyesine uygun olarak, zamanında ve bilinçli bir şekilde verilen bir eğitim olması, çocuğun benliğine karşı olumlu tutum geliştirebilmesini sağlaması, onu hayata hazırlaması, öğrenmeye karşı ilgi ve merak uyandırması bu dönem eğitimin amaçları arasındadır.

Okul öncesi dönemde çocuklar çevresinde olan, gördükleri ve duydukları her şeye karşı bir merak duygusu içerisindedirler. Her şeyi büyük bir merakla sorarlar ve verilen cevaplara güvenerek inanmaktadırlar. Okul süreçleri başlayana kadar ebeveynlerini inanılacak ilk kişiler olarak görürken, okula başladıklarında bu kişilere öğretmenleri de eklenmektedir.

3-6 yaş dönemi çocukları her şeyi merak ettikleri gibi dinî konuları da merak etmektedirler. Bu konudaki sorularını da ebeveynlerine ya da öğretmenlerine yöneltmektedirler. Ebeveyn ve öğretmenler çocuğun tüm gelişim alanlarını göz önünde bulundurarak ve meraklarını köreltmeden onlara doğru ve basit yanıtlar verebilmelidirler.

Araştırmamızın konusu *okul öncesi öğretmenlerin din ve değerler eğitimi hakkındaki görüşlerini incelemektir*. Bu doğrultuda okul öncesi öğretmenlerinin, çocukların gelişimlerini göz önünde bulundurarak dinî eğitim konusundaki düşünceleri ve çocukların dinî eğitime duydukları ihtiyaç saptanmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda verilen değerler eğitiminin çocuklar üzerindeki etkisi ve kalıcılığı hakkındaki öğretmenlerin düşünceleri tespit edilerek din eğitiminin hangi ilkeler doğrultusunda verilebilirliği belirlenmeye çalışılmıştır. Bu genel problemi doğrultusunda araştırmada aşağıdaki sorulara yanıtlar aranmıştır.

- Okul öncesi öğretmenlerine göre okul öncesinde hangi değerler öğretilmelidir?

- Okul öncesi öğretmenlerinin kazandırmakta zorlandıkları bir değer var mı ve nedeni?

- Okul öncesi öğretmenleri değerler eğitiminin kalıcılığı hakkında ne düşünüyorlar?

- Okul öncesi öğretmenlerine göre okul öncesinde din eğitimi verilmeli midir?

- Din eğitiminin verilmesinin çocukların zihinsel, duygusal ve ahlaki gelişimleri açısından faydaları ve/veya (varsa) zararları nelerdir?

- Dini değerler okul öncesindeki diğer değerlerle birlikte öğretilebilir mi?

- Okul öncesi öğretmenlerin dini değerler konusunda donanımı nedir?

- Okul öncesi öğretmenleri din eğitimi ve değerler eğitimi hakkında benzer mi, yoksa farklı görüşlere mi sahipler?

2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Okul öncesi dönem kişinin karakterinin oluşmaya başladığı ve şahsiyetinin temellendiği dönem olması sebebiyle büyük öneme sahiptir. Toplumun kabul gördüğü değerler üzerine inşa edilen bir karakter ve dinin temellerinin atıldığı bir kişilik geliştirmesi hedeflenmektedir. Bu araştırma ile okul öncesi dönem çocuklarının din ve değerler eğitimine duydukları ihtiyacın ortaya konulması ve öğretmenlerin bu konuda görüşleri tespit edilmeye çalışılarak, bu görüşlerin bilimsel veriler ışığında yorumlanması amaçlanmaktadır. Böylece okul öncesi dönemde din ve değerler eğitiminin gerekliliğinin ve verilebilirliğinin analiz edilme imkânı bulunacaktır.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmada, okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin 3-6 yaş dönemi çocuklarının din eğitimi ve değerler eğitimi hakkındaki görüşlerinin tespiti için nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Nitel araştırma, bireylerin yaşamlarındaki algıların ve olayların, doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik bir sürecin izlendiği bir yöntemdir.[1] Buradan hareketle nitel araştırma veri toplama tekniklerinden derinlemesine görüşme ve gözlem yöntemi araştırmanın amacını gerçekleştirmek için kullanılmıştır.

Derinlemesine görüşme, birebir görüşülerek, araştırılan konunun tüm boyutlarını kapsayan, daha çok açık uçlu soruların sorulduğu ve detaylı cevapların alınmasına imkân

[1] Hasan Şimşek - Ali Yıldırım, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2013), 41.

veren esnek ve keşfedici bir nitel veri toplama tekniğidir. Derinlemesine mülakat, kişilere kendilerini doğrudan ifade edebilme fırsatı verirken araştırmacıya da kişilerin içinde bulundukları durumlara dair duygu, düşünce ve tecrübelerini kendi ifadeleriyle derinlemesine anlama imkânı sunar. Bu tekniğin en önemli avantajı esnek, zengin ve olabildiğince detaylı veri toplamasına fırsat vermesidir.[2] Görüşme tekniği, yapılandırılmış, yarı yapılandırılmış ve yapılandırılmamış görüşme olmak üzere üç kategoriye ayrılmaktadır.

Görüşme tekniği çeşitlerinden yarı yapılandırılmış görüşmede araştırmacılar önceden hazırladıkları bir dizi araştırma soruları içeren bir görüşme protokolü hazırlamaktadır. Yarı yapılandırılmış görüşmenin en büyük avantajı araştırmacının görüşme esnasında ihtiyaç duyulduğu yerlerde farklı sorular ekleyebilmesi ya da yan sorular ile kişilerin cevaplarının açılmasını sağlayabilmesidir. Aynı zamanda önceden hazırlanmış bir görüşme formunun olması araştırmacının görüşmeyi daha düzenli, amacına uygun ve konu sınırlarının taşmasına engel olarak yerine getirmesini sağlaması da bir diğer avantajıdır.[3] Bu özelliklerinden dolayı görüşme yöntemi bu araştırma için uygun görülüp tercih edilmiştir.

Araştırmada kullanılan diğer bir nitel yöntem tekniği olan gözlem, sosyal olguların gözlenerek anlaşılabileceği varsayımına dayanır.[4] Gözlem tekniği katılımcıların duygu ve düşüncelerine dair izlenimler elde edebilmek amacıyla ve araştırma konusu hakkında bizlere derin bilgiler verebileceği düşünüldüğünden uygun görülmüştür.

3.1. Araştırmanın Örneklemi

Araştırmamızda katılımcılar, amaçlı örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Kendi içerisinde birden fazla örnekleme tipini içeren amaçlı örnekleme tekniğinin tercih edilmesindeki sebep, daha zengin ve derin bilgi vereceği düşünülen durumların derinlemesine çalışılmasında kullanılmasıdır. Amaçlı örneklemede, araştırmanın konu ve amacı çerçevesinde belirlenen kriterlere göre örneklem seçimi yapılır ve nitel araştırmalarda esas olan çok kişiye ulaşmak değil, konuyla ilgili doğru bilgiye ulaştıracak

---

2 Hasan Hüseyin Tekin, "Nitel Araştırma Yönteminin Bir Veri Toplama Tekniği Olarak Derinlemesine Görüşme", *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi* 3/13 (2012), 101-104.

3 Abbas Türnüklü, "Eğitimbilim Araştırmalarında Etkin Olarak Kullanılabilecek Nitel Bir Araştırma Tekniği: Görüşme", *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi* 24 (2000), 547.

4 Ali Yıldırım, "Nitel Araştırma Yöntemlerinin Temel Özellikleri Ve Eğitim Araştırmalarındaki Yeri Ve Önemi", Eğitim ve Bilim Dergisi, C. 23, No: 112, 1999, s.10.

kadar kişiye ulaşmaktır. Niteliksel araştırmalarda, araştırma kapsamına alınacak kişi sayısı hakkında literatüre baktığımız zaman belirli bir sayı ya da kesin bir kural belirtilmemekle beraber yapılan görüşmelerde veri doyumuna ulaşılması bir hedef olarak gösterilmektedir. Buradan hareketle, araştırma örneklemini 13 kadın okul öncesi öğretmeni oluşturmaktadır.

Araştırmamızda ayrıca ölçüt örnekleme ve kartopu örnekleme yöntemleri kullanılmıştır. Bu örnekleme yönteminin en büyük avantajı, diğer durumlara göre araştırma probleminin daha derinlemesine ve çok boyutlu bir şekilde anlaşılmasına yardımcı olarak zengin verilerin ortaya konulabilmesidir. Ölçüt örnekleme yöntemi, "önceden belirlenmiş bir dizi ölçütü karşılayan bütün durumların çalışılmasıdır."[5] Bu çalışmada belirlenen ölçütlerden ilki; okul öncesi eğitim kurumlarında öğretmen olarak çalışıyor olunmasıdır. Bir diğer ölçütümüz ise en az 3 yıllık bir deneyim sahibi olunmasıdır. Ayrıca katılımcıların yaş aralığı 28-45 şeklinde belirlenmiştir. Kartopu örneklemi yöntemi ise araştırmacının bir örnek olayla başladığı daha sonra o örnek olaydan aldığı bilgilere dayanarak bağlantılı başka örnek olaylar belirlemesidir.[6] Örnekleme dâhil edilecek katılımcılar seçilirken yeterli katılımcıya ulaşmak maksadıyla bu yöntemden de yararlanılmıştır.

3.2. Araştırmaya Katılanların Özellikleri

Araştırmaya katılanlar yaş, medeni hal, çocuk sahibi olma, mezun oldukları üniversite ve öğretmenlik yaptığı sürelerin durumlarına göre özellikleri incelenmiştir.

Tablo 1: Araştırmaya Katılanların Yaş Durumları

Yaş Grubu	**Sayı**	**%**
20-30	3	23,07
31-40	8	61,53
41+üstü	2	15,38
Toplam	13	100

[5] Yıldırım ve Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, s.122.

[6] W. Lawrence Neuman, *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel Ve Nicel Yaklaşımlar*, Çev. Sedef Özge, C:1, 7. bsk., Ankara, Yayın Odası, Ekim 2014, s.324.

Tablo 1'de görüldüğü üzere, araştırmaya katılan öğretmenlerin 3'ü 20-30 yaş aralığında, 8'i 31-40 yaş aralığındadır. İki öğretmenin yaşı ise 41 ve üzeridir. Katılımcılar 28-45 yaş aralığında olup, yaş ortalamaları 33,61'dir.

Tablo 2: Araştırmaya Katılanların Medeni Durumları

Medeni Durum	**Sayı**	**%**
Evli	10	76,92
Bekâr	3	23,07
Toplam	13	100

Tablo 2'de görüldüğü üzere araştırmaya katılan öğretmenlerin 10'u evli, 3'ü bekârdır.

Tablo 3: Araştırmaya Katılanların Çocuk Sahibi Olma Durumları

Çocuk Sayısı	**Sayı**	**%**
Çocuğu yok	5	38,46
1	4	30,76
2	3	23,07
3+üstü	1	7,69

Tablo 3'te görüldüğü üzere araştırmaya katılan okul öncesi öğretmenlerinin 5'i çocuk sahibi değildir. 1 çocuk sahibi olan 4 öğretmen varken 2 çocuk sahibi olan 3 öğretmen vardır. Katılımcılarımızdan bir okul öncesi öğretmeni de 4 çocuk sahibidir.

Katılımcıların tamamı Okul Öncesi Öğretmenliği bölümü mezunudur. Mezun oldukları üniversiteler farklılaşmaktadır (bkz. Tablo 4).

Tablo 4: Araştırmaya Katılanların Mezun Oldukları Üniversiteler

Mezun Oldukları Üniversiteler	**Sayı**
Anadolu Üniversitesi	4
Cumhuriyet Üniversitesi	1
Gazi Üniversitesi	1
Marmara Üniversitesi	2
Onsekiz Mart Üniversitesi	1
Selçuk Üniversitesi	1
Süleyman Demirel Üniversitesi	1
Uludağ Üniversitesi	2

Katılımcılardan 6 öğretmen 3 ila 10 yıl arası öğretmenlik yapmıştır. 11 ila 20 yıl arası öğretmenlik yapmış olan 5 katılımcı mevcuttur. 2 öğretmen de 21 yıldan fazla okul öncesi öğretmenliği yapmıştır (bkz. Tablo 5).

Tablo 5: Katılımcıların Öğretmenlik Yaptıkları Süreler

Yıl	**Sayı**	**%**
3-10 Yıl	6	46,15
11-20 Yıl	5	38,46
21+üstü	2	15,38
Toplam	13	100

3.3. Veri Toplama Aracının Oluşturulması

Araştırmanın konusu ve yapısı bağlamında mülakat soruları hazırlanırken soruların net olmasına ve yanlış anlaşılmalara sebebiyet vermemesine dikkat edilmiştir. Ayrıca soruların odaklı, açık uçlu, kişiyi yönlendirmekten uzak olmasına ve çok boyutluluk içermeyen sorular olması da dikkat edilen diğer hususlardır. Soruların sıralaması da bir mantık çerçevesinde yapılmıştır. Soruların son hali katılımcılardan biriyle ön görüşme yapılıp nasıl cevaplandığı ve algılandığına bakmak suretiyle verilmiştir. Buna göre anlaşılmayan soru maddeleri değiştirilmiş, benzeyen sorular birleştirilmiş veya soru formundan çıkarılmıştır. Veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış mülakat formu hazırlanmıştır. Kişilerin tanıtıcı bilgileri mülakat sorularının öncesinde ses kayıt cihazıyla kaydedilmiştir.

Araştırma için gerekli olan etik kurul raporu veri toplama sürecinden önce alınmıştır (bkz. Ek 3).

3.4. Verilerin Toplanma Süreci

Veriler 2019-2020 yılları aralık ve ocak aylarında toplanmıştır. Mülakat formu hazırlandıktan sonra görüşmelerin gerçekleştirilebilmesi için araştırma örneklemine uygun olduğunu beyan eden katılımcılardan randevu alınmıştır. Katılımcılarımız öncelikle, hazırlamış olduğumuz Araştırma Gönüllü Katılım Formunu (bilgilendirilmiş onay alınması için adı, soyadı ve imza bilgisinin zorunlu olduğu form) doldurup imzalamak suretiyle görüşme öncesi ön şartımızı sağlamıştır. Randevunun alındığı gün ve saatte katılımcıların tamamıyla yüz yüze görüşme gerçekleştirilmiştir. Mülakat için

görüşme formunda yer alan sorular sırasıyla sorulmuş ve katılımcılar sorulara içtenlikle cevap vermişlerdir. Katılımcılara araştırmaya katılımın gönüllülük esasına dayandığı, görüşme öncesinde kendilerine sorulacak olan sorulara isterlerse cevap vermeyebilecekleri veya diğer bir soruya geçebilecekleri belirtilmiş ayrıca bunun bilimsel bir araştırma olacağı, kişisel bilgilerinin hiçbir şekilde üçüncü şahıslarla paylaşılmayacağı dile getirilmiştir. Görüşmeler katılımcıların onayıyla araştırmacı tarafından ses kayıt cihazıyla kaydedilmiştir. Görüşme süresi ortalama olarak 30-45 dakika arasında sürmüştür. Her görüşmenin kendine has atmosferi olmuştur. Mesela, katılımcılardan bazıları soruyla alakasız kısımlara girmiş veya bir soruda diğer sorunun cevabını vermiş olsalar da gerekli yönlendirmelerle görüşmeler istenilen doğrultuda devam etmiştir. Bundan dolayı, mülakat esnasında bazı küçük değişiklikler yapılmış, bazı soruların görüşmenin akışından dolayı sırası değişmiştir. Bir katılımcı tek sorunun cevabında 5 sorunun cevabını barındıracak kadar bilgi vermiştir. Katılımcıların tamamı çalışmayı destekleyici bir tavır sergilemiş, mülakat soruları konusunda herhangi bir tepki ve hoşnutsuzluk göstermemişlerdir.

3.5. Verilerin Analiz Süreci

Çalışmamızın araştırma verileri analiz edilirken şu süreçler izlenmiştir:

Okul öncesi öğretmenleriyle yapılan görüşmelerden elde edilen ses kayıtları dinlendikten sonra bilgisayar ortamına aktarılarak metin haline getirilmiştir. Yöneltilen soruların her birinin içerisine öğretmenlerin o soruya verdikleri yanıtlar yerleştirilmiştir.

Araştırmaya katılan öğretmenlerden elde edilen bulgular değerlendirilmeye ve bulgular arasındaki sebep sonuç ilişkileri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bulgu ve yorumların, araştırma sonuçları göz önünde bulundurularak, özet halinde ve okuyucu tarafından anlaşılabilecek şekilde sunulmasına özen gösterilmiştir.

Araştırma sorularının samimi bir şekilde cevaplandırılabilmesi için öğretmenlerin isimleri gizli tutulmuştur. Öğretmenlere 1'den 13'e kadar numaralar verilmiş ve öğretmenlerden Ö1, Ö2 şeklinde rumuzla bahsedilmiştir.

4. İLGİLİ LİTERATÜR

Ülkemizde dini konularda yapılan alan araştırmalarına geç başlandığı ve sınırlı sayıda olduğunu söylemek mümkündür. Bu kapsamda yapılan bazı alan araştırmaları aşağıda özetlenmiştir.

Yazar ve Erkuş (2013); okul öncesi öğretmenlerinin okul öncesi eğitim programındaki değerler eğitimine ilişkin görüşlerini değerlendirmek amacıyla 2011-2012 eğitim-öğretim yılında Diyarbakır ilinde anaokullarında görev yapan 72 okul öncesi öğretmeniyle yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirmiştir. Çalışmanın sonucunda; öğretmenlerin, okul öncesi eğitimde öncelikli olarak saygı, sevgi ve paylaşım değerlerinin çocuklara verilmesi gerektiğini düşündükleri ve eğitim programında yer alan değerler eğitiminin yetersiz bulunduğu ortaya çıkmıştır. Öğrenci sayılarının fazlalığı, değerler öğretiminin sadece öğretmene bırakılması, ailelerin değerler eğitiminde yeterli bilinçte olmamaları gibi sebeplerden dolayı öğretmenlerin değer öğretiminde güçlük çektikleri belirtilmiştir.[7]

Ogelman ve Sarıkaya (2015); bu çalışmalarında Denizli il merkezinde görev yapan 46 bayan okul öncesi eğitimi öğretmeninin değerler eğitimi ile ilgili görüşlerini ortaya koymayı amaçlamıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre değerler eğitimi denildiğinde öğretmenlerin aklına ilk olarak, saygı, sevgi, hoşgörülü olmak, sorumluluk almak, yardımlaşma/yardımseverlik, dürüstlük, işbirliği ve nezaket geldiği tespit edilmiştir. Ayrıca çocuklara en kolay kazandırılabilecek ilk üç değerin saygı, sorumluluk, sevgi, hoşgörü, paylaşma, dürüstlük, yardımlaşma, işbirliği olduğu; çocuklara en zor kazandırılabilecek ilk üç değerin vefa, adalet, sabır, empati, fedakarlık, milli değerler olduğu belirtilmiştir.[8]

Yıldırım (2015); okul öncesi eğitim kurumlarında 4-6 yaş arası çocuklara din eğitimi veren 3 kurumla yaptığı görüşmelerde öğreticilerin din eğitimi etkinliklerini nasıl kullandıklarını, din eğitimi etkinliklerinden nasıl yararlandıklarını, çocuklara verilen din

[7] Taha Yazar - Süreyya Erkuş, "Okul Öncesi Öğretmenlerinin Okul Öncesi Eğitim Programındaki Değerler Eğitimine İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi", *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi* 20 (2013), 196-211.

[8] Hülya Gülay Ogelman - Hatice Sarikaya, "Okul Öncesi Eğitimi Öğretmenlerinin Değerler Eğitimi Konusundaki Görüşleri: Denizli İli Örneği", *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 29 (24 Haziran 2015), 81-100.

eğitiminin dini gelişimlerine katkı sağlayıp sağlamadığını ortaya koymayı amaçlamıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre; eğitimde, okul öncesi din eğitimi veren kurumların oldukça önemli bir yere sahip olduğu tespit edilmiştir. Başarılı bir eğitim için; öğretmenlerin kendilerini daima geliştirmeleri, iyi bir sınıf yönetimine sahip olmaları, çocukların hazırbulunuşluk düzeylerine uygun etkinlik hazırlamaları gerektiği belirlenmiştir.[9]

Demir (2017); bu çalışmada Batman ili Gercüş ilçesinde farklı okul ve branşlarda çalışan 50 aday öğretmenden oluşan örneklem grubuyla görüşme formu kullanarak aday öğretmenlerin öğrencilerin değer kazanım sürecindeki rollerine ilişkin görüşlerini tespit etmeyi amaçlamıştır. Araştırma sonuçlarına göre, aday öğretmenlerin öğrencinin değer kazanım sürecinde en çok "saygı, sevgi, dürüstlük, doğruluk, hoşgörü ve sorumluluk" değerleri üzerinde durduğu ortaya çıkmıştır.[10]

Akto ve Akto tarafından (2017) yapılan "Okul Öncesi Öğretmenlerinin Din Eğitimi Hakkındaki Görüşlerinin İncelenmesi (Nitel Bir Araştırma)" adlı çalışma okul öncesi öğretmenlerinin din eğitimi hakkındaki hazır bulunuşluklarını, donanımlarını, benzer ve farklı görüşlerini ortaya koymayı amaçlamıştır. Çalışma Mardin İl merkezinde çalışan 48 okul öncesi öğretmeniyle yapılmış olup veriler, görüşme formları ve yüz yüze derinlemesine görüşmeler ile yarı yapılandırılmış olarak elde edilmiştir. Çalışma sonucunda üç ana tema oluşturulmuştur. Buna göre katılımcıların; okul öncesinde din eğitimi verilemez, verilmelidir, şartlı olarak verilmelidir ve dördüncü olarak da din eğitimi ailede verilmelidir gibi dört farklı görüş beyan ettikleri sonucuna ulaşılmıştır.[11]

Yılmaz ve Yılmaz (2017) Bartın il merkezinde görev yapan 80 sınıf ve okul öncesi öğretmeninden oluşan örneklemle sınıf öğretmenleri ile okul öncesi öğretmenlerinin değer öğretimi hakkındaki görüşlerini belirlemeyi amaçlamıştır. Çalışma sonucunda, öğretmenlerin değer öğretimine yönelik görüşlerinin cinsiyete ve mesleki kıdeme göre anlamlı bir farklılık göstermediği, sınıf öğretmenleri ile okul öncesi öğretmenlerinin

[9] Betül Yıldırım, *Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden 4-6 Yaş Arası Çocuklara Din Eğitimi (Sivas İli Örneği)* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2015).
[10] Fehmi Demir, "Aday Öğretmenlerin Değerler Eğitimine İlişkin Görüşleri", *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi* 4 (2019), 7-15.
[11] Semra Akto - Akif Akto, "Okul Öncesi Öğretmenlerinin Din Eğitimi Hakkındaki Görüşlerinin İncelenmesi (Nitel Bir Araştırma)", *Şarkiyat* 9/2 (30 Kasım 2017), 1096-1121.

değer öğretimine ilişkin görüşleri arasında anlamlı bir farklılık olduğu ve bu farklılığın sınıf öğretmenleri lehine olduğu belirlenmiştir.[12]

Pekdoğan ve Korkmaz'ın (2017) bu çalışmasında okul öncesi eğitime devam eden 5-6 yaş çocuklarına verilen değerler eğitimine ilişkin öğretmen görüşlerini incelemeyi amaçlamış ve metod olarak durum çalışması yöntemini kullanılmıştır. 15 okul öncesi öğretmeninin örneklem olarak seçildiği bu çalışmanın sonucunda öğretmenlerin değerler eğitimi uygulamalarında en fazla beyin fırtınası yöntemini uyguladıkları, etkinlik olarak oyun etkinliğini ve materyal olarak oyuncak kullandıkları, çocuklara en fazla sevgi ve yardımlaşma değerlerinin öğretildiği belirtilmiştir.[13]

Yağcı (2018) DİB 4-6 yaş grubu Kur'an kurslarının mevcut durumu itibariyle fiziki durum, idari yapılanma, öğretim programı ve öğrenme-öğretme süreci, öğretici, öğrenci ve veliler açısından ihtiyaç ve beklentileri ne ölçüde karşıladığını tespit etmek amacıyla İzmir ili merkez ilçeleri örnekleminde 4-6 yaş grubu 30 Kur'an kursu öğreticisiyle yapılan yarı yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirmiştir. Çalışmanın sonucuna göre kursların fiziki durumlarının ihtiyaç ve beklentileri karşılamadığı, idari yapılanmada eksikliklerin olduğu belirtilmiştir. Öğretim programının, öğrenme-öğrenme öğretme sürecinde karşılaşılan bazı problemler sebebiyle istenilen düzeyde aktarılamadığı ortaya çıkmıştır. Öğreticilerin bazı eksikliklerinin var olduğu fakat kendilerini geliştirme çabasında oldukları gözlenmiştir. . 4-6 yaş grubu Kur'an kursu öğrencilerinin farklı yaş aralığına sahip olmaları programının uygulanması sorun oluşturmaktadır. Velilerin kurslara yönelik olumlu tavır sergilemelerine rağmen sorumluluklarının, öğrencilerin gelişim özelliklerinin, kursların açılış amacının ve uygulamalarının yeterince farkında olmadıkları görülmüştür.[14]

Kuzu Jafari ve Demirel'in (2019) çalışmasında okul öncesi öğretmenlerinin değerler eğitimi ile ilgili düşüncelerini belirlemek amacıyla Bursa ilinde görev yapan 50 öğretmenle yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Araştırma sonucunda

---

[12] Muamber Yılmaz - Ömer Faruk Yılmaz, "Sınıf ve Okul Öncesi Öğretmenlerinin Değer Öğretimine İlişkin Görüşleri", *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 6/2 (2017), 737-737.

[13] Serpil Pekdoğan - Halil İbrahim Korkmaz, "Okul Öncesi Eğitime Devam Eden 5-6 Yaş Çocuklarına Verilen Değerler Eğitimine İlişkin Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14/37 (2017), 59-72.

[14] Samet Yağcı, *Öğreticilere Göre Diyanet İşleri Başkanlığı 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursları (İzmir İli Örneği)* (İzmir: İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2018).

öğretmenlerin daha çok "İyilikseverlik" ve "Evrensellik" değerlerini öğretmeyi istediği ve bu değerleri öğretirken zorlandıkları tespit edilmiştir.[15]

Akıtürk ve Bağçeli Kahraman'ın (2019) çalışmasında 2018-2019 eğitim öğretim yılında Eğitim Fakültesi Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalında öğrenim gören üçüncü ve dördüncü sınıf olan 116 öğretmen adayının değerler eğitimine yönelik görüşlerini sekiz açık uçlu sorudan oluşan Değerler Eğitimine Yönelik Görüş Formu kullanarak incelemeyi amaçlamıştır. Araştırma sonucunda değerler eğitimi denildiğinde okul öncesi öğretmen adaylarının zihinlerine ilk olarak sevgi, saygı, hoşgörü ve dürüstlük değerlerinin geldiği ve bu değerlerin öğretiminde en çok kullanılabilecek yöntemlerin yaratıcı drama, oyun ve Türkçe etkinlikleri olduğu ortaya çıkmıştır.[16]

Kara (2019), okul öncesi dönemi (4-6 yaş grubu) çocukların din eğitiminde görev alan eğitimcilerin/din görevlilerinin pedagojik yeterliliklerini belirlemeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda Bursa ili Orhangazi ve İznik ilçelerindeki 20 eğitimci ile yaptığı mülakatlarla öğreticilerin alanlarındaki uzmanlık durumu, çocuğun gelişim alanları hakkındaki bilgileri ile eğitim ve öğretime ilişkin yöntem ve yaklaşımlar ile ilgili bilgileri 3 ana başlık altında, (1-Branşında iyi yetişmiş mi? 2-Çocuğun gelişim alanlarında yeterli bilgiye sahip mi? 3-Eğitim yöntemleri ve yaklaşımları hakkında yeterli bilgiye sahip mi?)18 adet açık uçlu soru ile belirlenmeye çalışmıştır. Araştırmanın sonucuna göre, öğreticilerin dinî bilgi konusundaki yeterliliklerinin iyi olduğu fakat okul öncesi dönem çocuğunun eğitimi konusunda daha çok bilgiye ihtiyaç duydukları gözlenmiştir. Öğreticilerin çocuğun gelişim alanları hakkında bazı bilgilere sahip oldukları gözlenmiş olup, çocuğu tanımak ve gelişim alanlarını daha iyi bilmek gerektiği öğretmenler tarafından da dile getirilmiştir. Öğretmenlerin eğitim yöntemleri ve yaklaşımları hakkında bazı bilgilere sahip oldukları, eksik oldukları konuları araştırma yoluyla gidermeye çalıştıkları, çocuklarla iletişim konusunda bilgi eksikliği yaşadıkları ve drama eğitiminin nasıl uygulanacağı konusunda eğitime ihtiyaç duydukları ortaya çıkmıştır.[17]

---

[15] Kübra Kuzu Jafari - Muammer Demirel, "Okul Öncesi Öğretmenlerinin Değerler Eğitimi Hakkındaki Görüşleri", *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi* 4/1 (01 Şubat 2019), 13-35.

[16] Hatice Kübra Akıtürk - Pınar Bağçeli Kahraman, "Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Değerler Eğitimine Yönelik Görüşleri", *Değerler Eğitimi Dergisi*, (25 Aralık 2019).

[17] Büşra Kara, *Okul Öncesi Dönemi (4-6 Yaş Grubu) Çocukların Din Eğitiminde Görev Alan Eğitimcilerin/Din Görevlilerinin Pedagojik Yeterlilikleri* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2019).

Karaca (2020) DİB 4-6 yaş grubu Kur'an kursu öğrencilerine uygulanan değerler eğitimini öğretici görüşleri açısından incelemeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda Konya ili Selçuklu ilçesinde 4-6 yaş grubu Kuran kurslarında görev yapan 10 öğretici ile derinlemesine mülakat gerçekleştirmiştir. Ayrıca bu kurslarda eğitim gören otuz öğrencinin konuyla ilgili görüşlerine de yer verilmiştir. Değerler eğitimi konusunda *yardımlaşma* ve *sabır* değerlerinin önemi ve bu değerlerin nasıl işlendiği tespit edilmeye çalışılmış, müfredatta bu değerler konusunda ne tür etkinliklerin bulunduğu ve bu konuların öğrenciye aktarılmasında nasıl bir yöntem izlendiği örneklerle anlatılmıştır. Araştırmanın sonucuna göre, değerler eğitiminde uygulanabilecek en güzel yöntemlerden birinin oyun olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin çok sevdikleri drama, boyama, makasla kesme yapıştırma, oyun hamuru ve müzik etkinlikleri ile değerleri içselleştirdikleri, Kur'an-ı Kerim ve sahih hadislerin değerlerin aktarılmasında oldukça büyük öneme sahip olduğu belirtilmiştir.[18]

Yapılan literatür taraması sonucu okul öncesi öğretmenlerinin ve Kur'an kursu öğreticilerinin görüşleri daha ziyade değerler eğitimi yönüyle ele alınmış olup, din eğitiminin incelenmesi konusunda eksiklikler olduğu gözlemlenmiştir. Okul öncesi öğretmenlerinin din ve değerler eğitimi hakkındaki görüşlerinin aynı anda ele alındığı herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışma da alandaki bu eksikliği gidermek amacıyla tasarlanmış olup bu alanda yapılacak sonraki çalışmalara katkı sağlaması hedeflenmektedir.

5. ARAŞTIRMANIN KAPSAM VE SINIRLILIKLARI

Bu araştırma;

2019 yılında, Bursa ilinde Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olan eğitim kurumlarında görev yapan 13 okul öncesi öğretmeninin vermiş olduğu yanıtlarla,

2019 yılı Aralık ayı ve 2020 yılı ocak ayında mülakatların yapıldığı yer ve zamanla,

Mülakat sorularına verilen yanıtlar kapsamında oluşturulan öneriler ile sınırlıdır.

[18] Ayşe Sevde Karaca, *Diyanet İşleri Başkanlığı 4-6 Yaş Kur'ân Kursu Öğrencilerine Uygulanan Değerler Eğitiminin Öğretici Görüşleri Açısından İncelenmesi* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2020).

BİRİNCİ BÖLÜM

OKUL ÖNCESİ EĞİTİM

1. OKUL ÖNCESİ EĞİTİMİN TANIMI, AMACI VE ÖNEMİ

1.1. Tanım

Okul öncesi eğitim, doğumdan, ilkokulun başlangıcına kadar olan çocukluk yıllarını kapsayan; bu dönem çocuklarının bireysel özelliklerini ve gelişimsel düzeylerini göz önünde bulundurarak, zengin uyarıcı çevre olanakları sağlayan; çocukların tüm gelişimlerini toplumun kültürel değerleri ve özellikleri doğrultusunda yönlendiren bir eğitim süreci olarak tanımlanır.[1]

Okul öncesi dönem çocuğunun eğitiminde yaşanabilecek ihmaller ya da yanlış yönlendirmeler, ilerleyen yıllarda, çocuğun hayatında giderilmesi güç zorlukların ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir.[2]

1.2. Amacı ve Önemi

İnsan kişiliğin oluştuğu ve temellendiği dönem çocuğun doğumunu izleyen ilk yıllardır. Bu nedenle çocuğun ilk eğitiminde en önemli yaklaşım, çocuğun bu dönemde yakından izlenmesi, ihtiyaçlarının en uygun şekilde karşılanmasıdır. İhtiyacı karşılanamayan veya ihtiyacı olana değil yetişkinin istediği verilen veya yetişkinin gerçek ihtiyaçları bilmeden, verilmesi gerekir diye zamansız ve bilinçsizce verdikleri, çocuğun sonraki yıllarda hayatını kolaylaştırmak yerine zorlaştırabilir. Oysaki eğitimin amacı, çocuğu gerçek hayata hazırlamaktır. Gerçek hayata hazırlarken de çocuğun kendisiyle, fiziksel ve sosyal çevresiyle uyumlu olmasını sağlayan bir kişilik oluşumu kazandırmaktır.[3]

---

1 Zeynep Nezahat Cihandide, *Okul Öncesi Din Ve Ahlak Eğitimi* (İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2014), 87.
2 Mustafa Çoban, *Okul Öncesi (3-6 Yaş) Din Ve Ahlak Eğitimi* (Konya: Hüner Yayınevi, 2016), 25.
3 Cihandide, *Okul Öncesi Din Ve Ahlak Eğitimi*, 8.

Çocuğun okul öncesi dönemde kendi kişiliğine karşı olumlu bir tutum geliştirmesi, okul öncesi eğitimin amaçlarından biridir. Bu dönemde çocuk, mutlu ve anlamlı tecrübeler yaşarsa kendisine yönelik olumlu duygularla ilkokula başlayacak ve okulda başarılı olma olasılığı artacaktır. Üç yaşında başlayan okul öncesi eğitim, çocuğa kendini tanımayı, yeteneklerinin farkına varmayı ve yaşıtlarından farklı olan özelliklerini öğretmekle birlikte çocukta hâlihazırda var olan yeteneklerin ortaya çıkıp gelişmesine katkı sağlar. Bu dönemde okuma yazma öğretilmez, ancak okuma yazma olgunluğu kazandırılmaya çalışılır.[4]

Kuralların etkili bir biçimde öğretilebildiği bir kurum olan anaokulunda çocuk, yaşıtlarıyla birlikte aynı ortamda yaşamayı, yemek yemeyi, uyumayı ve oynamayı öğrenir. Bu süreçte, "ben" ve "başkası" kavramlarının farkına varan çocuk, işbirliği ve yardımlaşma duygusunu geliştirir. Anaokulu çocuğu başkalarının özgürlüğünden haberdar olur ve başkalarının özgürlüğünü zedelememeyi öğrenirken, kendi hakkını da korur.[5]

3-6 yaş dönemini kapsayan okul öncesi eğitimin amaçlarından biri de öğrenmeye ilgi uyandırmak ve ilkokul eğitiminin içerisinde uygulanan programların içeriğine uygun ön bilgiler vermektir. Okul öncesi eğitimde amaçların gerçekleşmesi için önümüzde uzun yıllar bulunmamaktadır. Çocuk, kendisini izleyenlere şaşkınlık verecek bir hızla değişip gelişirken çevresindeki olaylardan ve kişilerden de önemli ölçüde etkilenmektedir. Bazen bu etkiler kişide hayatı boyunca silinmesi zor derin izler bırakabilmektedir.[6]

Okul öncesi eğitimin temel amaçlarından bir diğeri de çocuğun fıtrat özelliklerinin korunmasıdır. Çocuğun temel kişilik yapısını belirleyen tek etken onda belirecek kişilik kavramı, yani kendi kendini nasıl gördüğüdür. Bu, çocuğun kafasına çizilen bir haritaya benzer; çocuğun davranışları ve tutumları ona yol gösteren bu haritalara bağlıdır.[7]

---

4 Haluk Yavuzer, *Bedensel, Zihinsel Ve Sosyal Gelişimiyle Çocuğunuzun İlk 6 Yılı* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2017), 210.
5 Haluk Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi* (Remzi Kitabevi, 2019), 153.
6 Çoban, *(3-6 Yaş) Din Ve Ahlak Eğitimi*, 31-32.
7 Çoban, *(3-6 Yaş) Din Ve Ahlak Eğitimi*, 33.

2. OKUL ÖNCESİ DÖNEM (3-6 YAŞ) GELİŞİM ÖZELLİKLERİ

Yaşamın ilk üç yılında çocuk çok hızlı bir gelişim gösterir. 3-6 yaş dönemindeki bir çocuğun, dünyayı algılama düzeyi artık normal seviyesine yaklaşmış olur. Bu dönem, insan zihninin en iyi çalıştığı ve bilgileri hafızasına kalıcı olarak yerleştirdiği dönemdir. Anne ve babasının yanında sevgi ve güven içinde yetişen çocuk, çevresini de dikkatle izlemekte değerlendirmeye almaktadır. Çocuklar muhteşem bir zekâya sahiplerdir. Aynı zamanda çocukların, çevresindeki kişilerin yaptıkları yanlışları tolere etme özellikleri de vardır. Ebeveynlerin ve yakın çevrenin yaptığı yanlışların sıklık oranı, çocukların tolere etme düzeylerini zayıflatır ve kişilik yapılanmasında geri döndürülmesi çok zor bazı kusurların oluşmasına sebep olur. Buna sebep olmamak için özellikle ilk çocukluk döneminde ebeveynler ve eğitimciler, çocuğa karşı davranışlarında daha bilinçli olmak zorundadır.[8] Bu bilince ulaşmak için de anne babaların, çocuğun bakımıyla ilgilenen kişilerin ve eğitimcilerin çocuk gelişim dönemlerini bilmeleri gerekmektedir.

Okul öncesi dönemde her tecrübeye ait izler hafızada saklanır ve bu içte organize olan bilgi, inanç, tutum ve değerler ile çevre faktörleri her zaman bu işleyişle karşılıklı etkileşim içinde bulunur.[9]

Çocuğun dünyasında etki uyandırmayı ve onun düşünce, duygu, tutum ve davranışlarını düzenlemeyi amaçlayan bir eğitim, çocuğun gelişim ve öğrenme özelliklerini göz önünde bulundurmak durumundadır. Çocuğun gelişim ve öğrenme özelliklerini dikkate almayan bir eğitimin başarı göstermesi mümkün olmamaktadır. Bu sebeple öncelikle aile bireylerinin ve öğretmenlerin, bu dönem çocuklarının gelişim özelliklerini oldukça iyi bilmeleri, eğitim sürecini ve ortamını buna uygun şekilde düzenlemeleri gerekmektedir.[10]

Okul öncesi dönemde çocuk davranışlarında, düşüncelerinde, duygularında, bakış açılarında benmerkezcidir ve kendini olayların merkezinde görür. Başkasının bakış açısından bakamaz ve değerlendirmelerde bulunamaz. O, her olayı kendi açısından görür ve bu durum henüz çocukta mantığın yeterince gelişmediğini gösterir. Benmerkezcilikten

---

8 Ali Baz Bilici, *0-6 Yaş Grubu Çocuklarda Dinî Gelişim Süreci Ve Din Eğitimi*, (Doktora Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, 2014, s. 46.

9 Selahattin Parladır, "Din Eğitiminde Hedefler", *D.E.Ü.İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (1995), 96.

10 Hasan Dam, "Çocukluk Dönemi Din Eğitimi", *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*, ed. Mustafa Köylü (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2017), 52.

çıkıp başkalarının bakış açılarıyla da değerlendirebilmesi 7-8 yaşlarını alır. Henüz paylaşma duygusu gelişmediğinden çevredeki eşyayı da gruplandıramaz, kendine ait olanlar-başkalarına ait olanlar gibi.[11]

Çocuk içine doğduğu dünyayı anlama çabasını her daim sürdürürken basitten karmaşığa doğru bir zihinsel düzen geliştirerek çevresine uyum sağlar.[12]

Çocuğun gelişim dönemlerinin özellikleri, belli bir süre, sonraki dönemlerde de devam eder. Bir dönemde ortaya çıkan özellikler bir sonraki dönemin özelliklerine eklenir, onlarla birlikte yoğrulur ve sindirilir. Bu, olumlu özelliklerde olduğu gibi olumsuz gelişme ve sapmalarda da görülebilir. Olumsuz bir özellik bir sonraki dönemin gelişimini de bozabilir, etkileyebilir.[13] Olumsuz gelişmelerin önüne geçebilmek için çocukların dönemsel özelliklerini bilmek şarttır. Çocuğun her bir gelişim dönemine ayrı bir ihtimam gösterilmeli ve çocuk olumlu gelişim özellikleriyle beraber büyümelidir.

3 Yaş Çocuğunun Gelişim Özellikleri: 3 yaşındaki çocuk, bebeklik dönemini geride bırakmış çocukluk dönemine adım atmıştır. İki buçuk yaşında yaşamış olduğu serkeşlik dönemindeki huysuzluklar, uyumsuzluklar vb. olumsuz özellikleri artık yerini olumlu bir yapıya bırakmıştır. 3 yaş çocuğunu çevresi ile ilişkilerinde olumlu yönde bir gelişme göstermeye başlar ve çevresindeki insanları, ebeveynlerini memnun etmeye çalışır, onların isteklerini yapma konusunda daha ılımlıdır. Yani, başkaları ile işbirliği yapma isteği daha gelişmiş bir hal alır. Ana-babasının kendisini korumak için yapacağı bazı kısıtlamaları kabullenmeye yatkındır. Daha önceki serkeşlik döneminde yaşadığı olumsuzlukların sona ermesiyle birlikte çocukta özerklik ve kendine olan güven duygularının gelişmiş olması sonucunda paylaşmaya, beklemeye ve sabırlı olmaya çalıştığı bir dönem başlar.[14]

2 yaşına kadar çocuklar oyunlarını yalnız oynarlar. Akranları ile olan ilişkileri, birbirlerini seyretme, taklit etme ve birbirlerinin oyuncaklarını alma şeklindedir. 3-4 yaş döneminde çocuklar grup halinde oynamayı, oyuncakları paylaşmayı öğrenmeye

---

11 Yavuzer, *Çocuğunuzun İlk 6 Yılı*, 222.
12 Cemil Oruç, *Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Din Eğitimi* (İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2014), 79.
13 Atalay Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı* (İstanbul: Özgür Yayınları, 2019), 30.
14 Cihandide, *Okul Öncesi Din Ve Ahlak Eğitimi*, 23.

başlamıştır. Bu dönemden önce her şey için benim diyen çocuk, artık bizim demeye başlamıştır. Çocuk toplumsallaşma yolunda uyumlu bir birey olma çabasındadır.[15]

3 yaşla birlikte oyun çağına girmiş olan çocuk, gelişen motor becerileriyle birlikte çevresi üzerinde egemenlik kurmaya çalışmakta ve bu egemenlik alanını zamanla genişletmektedir. Şarkı söyleme, sayı sayma, şiir, tekerleme ezberleme ve yaşadığı çevre ile ilgili sorular sorma gibi alanlardan zihinsel ve dil yeteneklerini ilerletmektedir. Bu yaştaki çocuklar çevresinde kendilerinden bağımsız olan bir dünyanın varlığını fark ederler ve o dünyada kendilerinin de bir birey olarak var olduğunu kabul ederler.[16]

3 yaşındaki çocuk, bir yandan bağımlı kalma eğilimini korur, bir yandan da başına buyruk hareket etmek ister. Anneye başkaldırma ve ona boyun eğme arasında bocalar.[17]

3 yaş döneminde çocuk daha dengeli ve olumlu bir birey haline evrilmeye başlar ve bu aşamada karşılaşılan ani öfke çıkışları genellikle eşyaya yönelmiş durumdadır. Buna bir örnek verilecek olursa, bir kişinin "Niçin koşuyorsun?" sorusuna karşı çocuk, koşma olayını rasyonalize ederek: "Çünkü merdiven koş koş diyor" cevabını verebilir. Bu dönemlerde gündüz yaşanmış olaylar ve korkulu yaşantılar, geceleri korkulu düşler şeklinde uykularını da etkileyebilir. [18]

4 Yaş Çocuğunun Gelişim Özellikleri: 4 yaş çocuğu dünyanın bazı kuralları olduğunu ve kendinden başka insanların da haklarının ve isteklerinin olduğunu fark etmiştir. Bu dönemde beklemeyi öğrenir ve bu öğrenme aşamasında temel ilke, çocuğun isteklerinin bazılarına er ya da geç kavuşacağına inanmasıdır. 4 yaş çocuğu değişken bir hal içerisindedir.[19] Değişken hali arzu ve isteklerinde kararsızlık göstermesine de sebep olur. Bir eylemden başka bir eyleme geçiş yaparak ne istediğini ve ne yaptığını bilmeyen davranışlar sergiler.[20] Bu dönemde neredeyse tüm davranışlarında aşırılık bulunur. "Ölçüyü kaçırma" 4 yaşın genel özelliklerinden biridir. Konuşmasında, hareketinde, duygu dünyasında, insan ilişkilerinde çocuk ölçüyü kaçırmaktadır.[21]

---

15 Haluk Yavuzer, *Çocuk Ve Suç* (İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1982), 134.
16 Yavuzer, *Çocuğunuzun İlk 6 Yılı*, 186.
17 Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, 53.
18 Yavuzer, *Çocuğunuzun İlk 6 Yılı*, 186.
19 Yavuzer, *Çocuğunuzun İlk 6 Yılı*, 201.
20 Cihandide, *Okul Öncesi Din Ve Ahlak Eğitimi*, 31.
21 Cihandide, *Okul Öncesi Din Ve Ahlak Eğitimi*, 30.

Yarım bırakılan bir şeye karşı duyarsız kalan 4 yaş çocuğu aynı zamanda sorgu çağının da en yüksek düzeyine ulaşmıştır.[22]

5 Yaş Çocuğunun Gelişim Özellikleri: Aile ve çocuk için "altın yaş" olarak nitelendirilen 5 yaş, ilk çocukluk döneminin düğüm noktasını oluşturur. 5 yaş çocuğu, bilgili ve olgun bir birey görünümündedir ve çevresine karşı da dostça bir yaklaşım sergilemektedir. Yeterli ve dengeli oluşu bu yaşın öne çıkan özellikleri arasında yer almaktadır. Bu dönemde çocuk yeteneklerini en iyi şekilde kullanmak ister. Hak ettiği sorumlulukları almaktan ve ödülleri elde etmekten haz duyar. Ayrıca yaşadığı kültür ortamına uyum gösteren ve bunu başarılı bir şekilde de gerçekleştiren bir çocuktur.[23]

4 yaş çocuğunun yarım bırakılan şeylere duyarsız kalmasının aksine 5 yaş çocuğu başladığı şeyi bitirmeyi sever. Kendine güven duygusu ve soğukkanlı olması 5 yaş çocuğunun en belirgin özellikleridir. Kritik durumlarda da soğukkanlı kalmayı başarır. Dikkatli olması, belleğinin güçlü olması, kendi kendini eleştirebilmesi ve söylenenlere uyması da bu yaşın bir diğer özellikleridir. 5 yaş çocuğu, yüksek düzeyde toplumsallaşmış bir birey görünümüne sahiptir.[24]

Kendi duygu ve düşüncelerini ifade edebilecek yaşa 5-6 yaş döneminde ulaşırlar.[25]

Çevresindekilere karşı dostane davranan 5 yaş çocuğu, yetişkinlerin istediği şeyleri yapmaktan da memnuniyet duyar. Kendine güveni arttığı için 4 yaşa oranla daha anlayışlı, daha naif ve başkalarıyla olan ilişkilerinde daha olumlu hal içerisindedir. Yeteneklerinden en iyi biçimde yararlanmak amacıyla mevcut becerebileceğine inandığı işlere başlar ve başarıyla bitirir.[26]

6 Yaş Çocuğunun Gelişim Özellikleri: 6 yaş döneminin başlarında çocuk, dengesiz ve olumsuz bir gelişim göstermektedir. Değişim gösteren 6 yaş çocuğu için anneler, "bu çocuğa ne oldu bilmiyorum, çok değişti" şeklindeki cümleleri ile çocuklarında anlam veremedikleri ani değişiklikleri dile getirmektedir. Çocuk 2 buçuk yaşında yaşamış olduğu karar verme güçlüklerini tekrar yaşar ve yine kararsız bir hal içine girer. Bedeninde küçük kasların yeterince gelişmiş olması yaptığı işlerde oldukça

---

22 Yavuzer, *Çocuğunuzun İlk 6 Yılı*, 201.
23 Arthur T. Jersild, *Çocuk Psikolojisi* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1979), 140.
24 Yavuzer, *Çocuğunuzun İlk 6 Yılı*, 215.
25 Yavuzer, *Çocuğunuzun İlk 6 Yılı*, 218.
26 Cihandide, *Okul Öncesi Din Ve Ahlak Eğitimi*, 38.

becerikli olmasını sağlar. 6 yaşına gelen bir çocuğun sözcük dağarcığı 10.000 (onbin) sözcüğe kadar ulaşır. Bu da ortalama olarak her gün 5 yeni sözcük öğrenmeleri anlamına gelir.[27]

Grup oyunları oynamaktan çok hoşlanır ve bazı sorumluluklar üstlenir, dikkatlice söylenenleri dinler, 5 yaşa göre dikkat süresi uzar. 6 yaşına gelmiş bir çocuk artık gerçek nitelikte eğitim faaliyetleri yapılacak çağa ulaşmıştır.[28]

Okula başlamak, zihinsel, duygusal, bedensel ve sosyal açıdan bir hazırbulunuşluğu gerektirir. 6 yaş çocuğu da bu hazırbulunuşluğa sahiptir. Gerçek yaşama girmeye, öğrenme alanında çalışmaya ve gerekli becerileri kazanmaya hazır vaziyettedir.[29]

2.1. Psiko-Motor Gelişim

3 Yaş Çocuğunun Psiko-Motor Gelişimi: Kendi yemeğini kendi yiyebilen 3 yaş çocuğu, kaşığı ustaca kullanır ve çatalla yemek yemeye de başlar. Su dolu bir bardağı taşıyabilir ve suyunu kendisi içebilir. Tuvalet ihtiyacını belirtir.[30]

Merdivenlerden aşağıya inerken dengesini sağlayabilmek için her basamakta iki ayağını bitiştirir ve yukarıya çıkarken ayak değiştirerek çıkabilir. Çoğunlukla en son basamaktan iki ayağı yan yana olacak şekilde atlayabilir. Kendisine gösterildiğinde tek ayağının üzerinde kısa bir süreliğine durabilir. Makas kullanabilir ve her iki elini de işbirliği içinde ustaca kullanabilir, 9 tahta küp ile kule yapabilir. 3,5 yaşına yaklaştığında örneğe bakarak 3 küple köprü oluşturabilir.[31]

3 yaş çocukları insan resmini bir baş şeklinde çizer ve ona göre en önemli kısım baştır. Bu insan resmi, başı gösteren bir yuvarlak ve bu yuvarlak içerisine çizilen iki göz ve ağızdan oluşmaktadır.[32]

4 Yaş Çocuğunun Psiko-Motor Gelişimi: 4 yaş çocuğu enerjiktir. Hareket içeren tırmanma, hoplama, takla atma, atlama, hızla bisiklet pedallama gibi tüm bedensel faaliyetleri sever. Kendi başına merdivenlerden ayak değiştirerek, yukarı çıkar ve aşağı

---

27 Yavuzer, *Çocuğunuzun İlk 6 Yılı*, 225.
28 Yavuzer, *Çocuğunuzun İlk 6 Yılı*, 226.
29 Yavuzer, *Çocuğunuzun İlk 6 Yılı*, 228.
30 Cihandide, *Okul Öncesi Din Ve Ahlak Eğitimi*, 25.
31 Yavuzer, *Çocuğunuzun İlk 6 Yılı*, 188.
32 Yavuzer, *Çocuğunuzun İlk 6 Yılı*, 190.

iner hatta koşarak inip çıkabilir. Yetişkin iğneye iplik takarsa, o da küçük boncukları ipliğe dizip kolye yapabilir. İstenildiği takdirde veya kendi isteğiyle, tanınabilir biçimde evler çizebilir. Resimlerini yapmadan önce, zihninde ne çizeceğini isimlendirmeye başlamıştır.[33]

4 yaş çocuğu top atar, atılan topu kucağında tutar ve topu atma, tutma, zıplatma ve tekme ile vurmak gibi becerileri içeren top oyunlarında ustalaşmaya başlamıştır. 4 yaş çocuğu kendi kıyafetlerini giyebilir, düğmelerini ilikleyebilir ve çözebilir. Elini ve yüzünü kendisi rahatlıkla yıkayabilir. Dişlerini fırçalar, saçlarını tarar, ayakkabılarını doğru giyer, bağcıklarını bir süre sonra bağlayabilir.[34]

5 Yaş Çocuğunun Psiko-Motor Gelişimi: Parmak uçlarında oldukça çevik bir biçimde koşabilir. Müziğin ritmine göre hareketler yapabilir. Her iki eliyle de güçlü bir şekilde kavrar ve sımsıkı tutabilir. Öne eğilip dizlerini bükmeden parmak uçlarına elleyebilir. Yazı yazarken, resim çizerken, kalemlerini ve boya fırçalarını oldukça güzel kullanır. Resimleri, şeklin dışına taşırmadan dikkatlice boyar. Ezbere şiir okumaktan, tekerleme ve çocuk şarkıları söylemekten hoşnut olur. Kendisine kitap okunmasını veya masal anlatılmasını çok sever ve daha sonra kendi başlarına ya da arkadaşlarıyla beraber masalı bütün ayrıntılarıyla beraber oyunda canlandırır. Duyduğu soyut kelimelerin anlamlarını durmaksızın sorar ve bu kelimeleri yerli yersiz kullanır.[35]

5 yaşındaki çocuğun motor davranışı yetişkine benzemektedir. Hareketleri ve duruş vaziyeti 4 yaşa oranla daha kararlı bir hal almıştır ve dengesi neredeyse mükemmeldir.[36]

6 Yaş Çocuğunun Psiko-Motor Gelişimi: Birçok gelişim alanda olduğu gibi motor gelişimi alanında da büyük aşamalar kaydetmiştir. İyi biçimde dengesini sağlayabilmiş olan 6 yaş çocuğu hızlı yürüyebilen, koşabilen, ok atabilen, futbol oynayabilen, el-göz koordinasyonunun gelişmesi sonucu da iki elini bağımsız kullanabilen bir birey haline gelmiştir. Kasları geliştiği için diğer yaşlara kıyasla el işlerinde oldukça beceriklidir. Makasla bir şeyler kesip sonrasında yapıştırır, fırçalarla boya yapar, resimler çizer, tüm

[33] Yavuzer, *Çocuğunuzun İlk 6 Yılı*, 201-205.
[34] Cihandide, *Okul Öncesi Din Ve Ahlak Eğitimi*, 32.
[35] Yavuzer, *Çocuğunuzun İlk 6 Yılı*, 216-219.
[36] Cihandide, *Okul Öncesi Din Ve Ahlak Eğitimi*, 38.

araç gereçleri güzel bir biçimde kullanır. Kız çocukları daha çok iple oynamayı severken erkek çocukları topla oynamayı tercih eder.[37]

2.2. Duygusal Gelişim

Çocuğun tutum ve davranışlarını belirleyen ve onlara yön veren, duygular ve heyecanlardır. Duygular, hayattaki uyumun ve uyumsuzlukların önemli bir belirleyicisi olarak karşımıza çıkar. Bu sebepledir ki bir çocuğu eğitmek, tutum ve davranışlarına yön vermek için onun duygularını ve duygusal gelişimini bilmek gerekmektedir.[38]

Bir çocuğun, başlıca ruhsal gereksinimlerini ana hatlarıyla şu şekilde sıralayabiliriz;

1- Sevmek ve sevilmek,

2- Sahip çıkılmak ve güven içerisinde olmak,

3- Kendini yeterli ve başarılı hissetmek,

4- Özgürlük kazanmak,

5- Bir şeye inanmak.

Öncelikli olarak çocuğun yakınında bulunan ailesi, sayılan bu ruhsal ihtiyaçları karşılamada ilk görevi üstlenmektedir. Ailesinin yanında ilk ruhsal doyumuna ulaşan çocuk, daha sonra onu manevi olarak kuşatan yakın çevresinden etkilenir. Okul öncesi dönemde çocuğu, anne babası ve yakın çevresinden sonra en fazla etkileyen hususların başında aynı zamanda onun ilk sosyal çevresini oluşturan anaokulu gelir. Anaokulunda da ruhsal ihtiyaçları en iyi şekilde karşılanır ve desteklenirse, beden ve ruh sağlığı açısından üstün niteliklere sahip yeni nesillerin yetiştirilme sürecinde doğru adımlar atılmış olur.[39]

Okul öncesi çocuğunun bir özelliği de itaatkâr ve sakin oluşudur. Çocuklar, bir gerçeğin kanıtları ile zıtlaşmadıkları gibi bir şeyi öğrenmek söz konusu olduğunda da genellikle otorite ile zıtlaşma eğiliminde değillerdir. Çocuklar genellikle anne ve babalarının, okul öncesi öğretmenlerinin otoritelerine boyun eğerler. Çoğunlukla

---

37 Yavuzer, *Çocuğunuzun İlk 6 Yılı*, 225.
38 Dam, "Çocukluk Dönemi Din Eğitimi", 38.
39 Bilici, *Dinî Gelişim Süreci Ve Din Eğitimi*, s. 50.

araştırmacı ve iyimser bir ruha sahiptir. Çocuklardaki bu özelliklere uygun yönlendirmeler yapılması gelecekteki gelişmelerin bir güvencesi olarak düşünülebilir. Çocuklar meraklıdır, soru sormaya eğilimlilerdir ve bazen orijinal ve şaşırtıcı sorular sorarlar. Bu dönem çocuklarının unutkan ve affedici olması, çocukluk döneminin bir başka özelliğidir. Çocuklar, onlardan beklenilen ve istenilen şeyleri zihinlerinde uzun süre tutmakta zorlanırlar. Bu sebeple tekrar tekrar kendilerine hatırlatılmasına ihtiyaç duyarlar. Yetişkinler için önemsiz gibi görünen şeyler, onların çokça dikkatini çekebilir.[40]

Okul öncesi döneminde yetişkinlerin çocuğa her zaman dürüst olmaları, sorduğu sorulara samimi ve içten cevaplar vermeleri gerekmektedir. Kendisine dürüst davranılan ve samimiyetle soruları cevaplanan çocuk içsel bağımsızlık kazanır ve bu da zihinsel gelişiminde etkili ve derin izler bırakmaktadır. Bu durumda çocuğun sağlıklı düşünce gelişiminin oluşması, tehlikeli durumlarda onu bastırma eğiliminden korumuş olacaktır. Ancak bu durumu, her anne babanın ve eğitimcinin iyi bir biçimde yapabildiğini söylemek olası görünmemektedir. Çünkü bir çocuğun eğitimi, ebeveynleri ve yakın çevresiyle beraber eğitimcilerin de bilgili olması, psikoloji alanında ve sanatsal yeteneklerde birikim sahibi olmalarını gerektirir.[41]

Her insanda bütün olumlu ve olumsuz duygu çeşitleri belli oranlarda mevcuttur. Duygu eğitiminde amaçlanan olumlu duyguların kuvvetlendirilmesi ve olumsuz duyguların da kontrol altına alınmasıdır. Bunun sonucunda insanlar, nesneler ve olaylar karşısında, yerinde ve zamanında uygun olan duygusal davranışları gösterir.[42]

3 Yaş Çocuğunun Duygusal Gelişimi: Çocukların duygusal gelişimleri ile etkili düşünme, öğrenme yetenekleri birbirleriyle yakından ilişkilidir. Öğrenmelerin olumlu yönde olmasını isteyen her yetişkinin çocuklara stresin, korkunun ve hayal kırıklıklarının çok yaşanmadığı, sevinç ve mutluluğun sık yaşandığı, çocukların kendilerini güven içinde hissettikleri bir ortam sağlaması gerekmektedir.[43]

3 yaş döneminde ortaya çıkan önemli duygulardan birisi de vicdan duygusudur. Bu duygu kişinin kendi davranışlarını ve niyetini, hazırbulunuşluğu ölçüsünde değerlendirerek ebeveynin "Yapılmalı" ya da "Yapılmamalı" diye niteliklerinin çocuk

---

40 Bilici, *Dinî Gelişim Süreci Ve Din Eğitimi*, s. 58.
41 Bilici, *Dinî Gelişim Süreci Ve Din Eğitimi*, s. 59.
42 Dam, "Çocukluk Dönemi Din Eğitimi", 63.
43 Çoban, *(3-6 Yaş) Din Ve Ahlak Eğitimi*, 85.

tarafından benimsenmesi sonucu ortaya çıkar. Vicdanın görevi, yapılmaması gereken bir olayı önlemek ve olay olduktan sonra duyurmak olamamakla birlikte çocukta vicdanın önleyici niteliğinin oluşması da zaman alır. Yaşamın ilk 5 yılı içerisinde bu gelişme tamamlanır**.** Bu nedenle acele etmek ve vicdan gelişimini zorla çabuklaştırma çabasında bulunmak yanlıştır.[44]

3 yaş döneminde dikkat çeken bir özellik de çocuğun hayal gücündeki artıştır. Hayal güçleri çok canlıdır. Bu sebeple kolayca korkarlar ve hızlı etkilenirler. Duyduklarını abartıp gördüklerini de çarpıtarak anlatabilirler. Olmamış şeyleri olmuş gibi anlatırlar ve bundan büyük zevk alırlar. Çevresini dinlemez gibi görünseler de duyarlar ve duyduklarını unutmazlar.[45] Çizgi filmlere ilgisi artar ve kendisine kahramanlar seçmeye başlar. Onların yaptıklarını taklit etmeye de başlar. Ayrıca masal dinlemeyi de seven bu dönem çocukları için bu konuda seçim önemlidir.[46]

4 Yaş Çocuğunun Duygusal Gelişimi: 4 yaş çocuğunun sık sık övündüğü ve kararsızlık yaşadığı görülür. Alışılmışın dışında olan objelere karşı sebepsiz korkular oluşabilir. Hayal gücünün fazla gelişmiş olmasından dolayı gerçek olanla gerçek olmayanı ayırt edemez ve bu durumdan kolay etkilenir.[47] Çocuk hayal gücünün yardımıyla, kendi kendine anlayamadığı ve kavrayamadığı olayları açıklama gayretindedir.[48] Rüyasında gördüğü ya da hayalinde canlandırdığı olayları gerçekmiş gibi anlatabilir. Bunları dinleyen yetişkinler çocuğun yalan söylediğini düşünmemelidir. Çünkü bu çocuklar bu yaşta yalan söylemeyi bilmezler.

Bu yaş çocuğu girişimcilik özelliği gösterir. Bu faydalı gelişim özelliğinin yönlendirilmesi ve bunun uygun bir davranışla yapılması gerekir. Girişimciliğe yönelik faaliyetlerden alıkonulması, cezacı yaklaşım içinde olunması veya bağımsızlığının sınırlandırılması çocukta saldırganca davranışlara sebep olabilir.[49]

5 Yaş Çocuğunun Duygusal Gelişimi: 5 yaş çocuğunun duygularında iniş çıkışlar çok ani olur. Ağlarken gülmeye, mutluyken sinirlenmeye geçmesi çok hızlı olur. Duygusal tepkilerini sözlerden ziyade davranışları ile ortaya koyar. Bu yüzden sözle

---

44 Çoban, *(3-6 Yaş) Din Ve Ahlak Eğitimi*, 89.
45 Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, 61.
46 Çoban, *(3-6 Yaş) Din Ve Ahlak Eğitimi*, 89.
47 Cihandide, *Okul Öncesi Din Ve Ahlak Eğitimi*, 35.
48 Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, 22.
49 Cihandide, *Okul Öncesi Din Ve Ahlak Eğitimi*, 35.

belirtemediği duygularını yaramazlık, saldırganlık ve hırçınlık, huysuzluk ve tutturmalar şeklinde açığa vurur.[50]

Gerçek ile gerçek olmayanı birbirinden ayıracak olgunluğa tam ulaşmamış olan 5 yaşına çocuğu, olmasını istediği bir şeyi zihninden geçirdiğinde veya hayalinde canlandırdığı zaman bunun gerçekleşeceğine inanır. Bu sebepledir ki, yeni doğmuş kardeşini kıskanan 5 yaş çocuğu, kardeşi hastalanıp ölse "Ölmesini ben istedim" diye büyük bir suçluluk duygusuna kapılır.[51]

Çocuğun yaşadığı olumsuz bir olay veya tecrübe onda bazı korkuların oluşmasına sebep olabilir. Örneğin; 5 yaşına gelmiş birçok çocuk ölüm korkusunu tecrübe edebilir. Ana-babasını, kardeşini, akrabasını, arkadaşını veya bir hayvanını kaybeden çocuk ruhsal olarak etkilenebilir ve ölüm korkusu yaşayabilir. Yaşadığı korkuları dile getirmekte, anlatmakta zorluk yaşayabilir.[52]

5 yaş çocuğu çevresinde gördüğü yetişkinleri taklit ederek onlar gibi davranmaya çalışırlar. Toplumsal ilişkilerinde uyumlu, mutlu ve başarılıdır.[53]

6 Yaş Çocuğunun Duygusal Gelişimi: Çocuklar birden fazla duygunun aynı anda yaşanabileceğini tam olarak anlayamazlar. Mesela, okul öncesi dönemdeki bir çocuk annesinin kendisine kızarken aynı zamanda da kendisini sevdiğini anlayamaz. Bu sebeple o anda hissettiği duygulardan kendince en yoğun olanına odaklanır.[54]

Çocuklar duygularının anlaşılmasını beklerler. Korktukları, üzüldükleri, öfke duydukları, çaresiz hissettikleri zaman bu duygularını dile getirmeye ve ana babalarının bu duyguları anlamalarına ihtiyaç duyarlar.[55] Bu sebeple ebeveynlerin çocuklara duygularını nasıl ifade edebileceklerini, hangi hissin hangi duygu olduğunu, duygusunu nasıl adlandırabileceğini öğretmesi gerekir. Bir duyguyla başa çıkabilmek için onun doğru bir şekilde adlandırılması gerekir. Aynı zamanda ebeveynin de çocuğun duygusal ihtiyaçlarına doğru bir şekilde yanıt verebilmesi için onun gelişim özelliklerini, duygu dünyasının çalkantılarını bilmesi gerekir.

---

50 Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, 23.
51 Ali Çankırılı, *Kötü Çocuk Yoktur* (İstanbul: Zafer Yayınları, 2018), 75-76.
52 Cihandide, *Okul Öncesi Din Ve Ahlak Eğitimi*, 41.
53 Cihandide, *Okul Öncesi Din Ve Ahlak Eğitimi*, 42.
54 Çoban, *(3-6 Yaş) Din Ve Ahlak Eğitimi*, 112.
55 Çoban, *(3-6 Yaş) Din Ve Ahlak Eğitimi*, 112.

2.3. Dil Gelişim

3 Yaş Çocuğunun Dil Gelişimi: 3-4 kelimelik cümleler kurabilen 3 yaş çocuğu kendi duygularını ve isteklerini kolayca ifade edebilir. 3 yaş çocuğu her duyduğu yeni kelimeye ilgi duyar, öğrenmeye çalışır ve bunları kullanmaktan mutluluk duyar. Kullandığı sözcükler çevresindekiler tarafından anlaşılabilir vaziyettedir ama hala konuşması çocuksu şekildedir. Konuşurken veya oyunlarında ses tonunu duruma göre yükseltip alçalabilir.[56]

Kelime hazinesi 300 civarına ulaşmıştır. Oyunlarında ve her türlü aktivitesinde uzun monologlar şeklinde hala kendi kendine konuşur. Çevresindekilerde basit düzeydeki sohbetlere, konuşmalara katılarak; o andaki veya geçmişteki deneyimlerinden kısa da olsa bahsedebilir. Merak duygusunun artmasıyla birlikte bitmek bilmeyen "Ne", "Nerede" ve "Kim"le başlayan pek çok soru sorar. Sorduğu sorular ve kurduğu cümleler artık dil kurallarına daha uygun hale gelmiştir. Aralarında neden-sonuç ilişkisi bulunan düşünceleri ve bileşik önermeleri ifade edebilmektedir. Dili sürekli olarak gelişmekte ve akıcılığı artmaktadır.[57]

Bu yaş dönemi çocukları büyüklerin sohbetlerini dinlemeyi severler ve anlatılan öyküleri ilgi ile dinler aynı zamanda çok sevdiklerini defalarca aynı kelimelerle dinlemek isterler.[58]

4 Yaş Çocuğunun Dil Gelişimi: 4 yaşındaki bir çocuğun konuşması artık çocuksu niteliklerden yavaş yavaş sıyrılmaktadır ve neredeyse bir yetişkin gibi konuşur. Merak duygusu hızla artmış ve çevresindekilere Neden?, Ne zaman?, Nasıl ve Niçin? soruları ile beraber duyduğu kelimelerin manalarını durmaksızın sorarlar. Ebeveynler çocuğun sorgu çağını yaşadığının bilincinde olarak soruları dikkatle ele alarak samimiyetle, ilgiyle ve sabırla yanıtlamalıdır. Çocuğun merakının ve soru sorma isteğinin arttırılması için "zenginleştirilmiş yakın çevre" ortamı sunulabilir. Yani çocuğun soru sorması için ortam yaratılmalıdır. Bu amaçla farklı aktiviteler ve faaliyetler yapılabilir; doğada yürüyüş, balık tutma, sevilen bir tatlıyı beraber yapma, bir film sonrası değerlendirme bunlara örnek gösterilebilir. Bütün bunları yaparken ebeveynin kendisinin de keyif aldığını

---

56 Cihandide, *Okul Öncesi Din Ve Ahlak Eğitimi*, 26.
57 Yavuzer, *Çocuğunuzun İlk 6 Yılı*, 190-194.
58 Cihandide, *Okul Öncesi Din Ve Ahlak Eğitimi*, 27.

çocuğuna hissettirmesi gerekir.[59] Çünkü çocuklar müthiş birer beden dili okuyucularıdır. Ebeveynlerinin kendilerini ne kadar dikkatli dinlediğini, bir iş yaparken keyifle yapıp yapmadıklarını anlarlar.

4 yaş çocuğunun ölçüyü kaçırma özelliği konuşmasında da kendini gösterir. Çocuk her zaman, her yerde ve her şey hakkında konuşmak ister. Kendisini dinletecek kimseyi bulamadığında 4 yaş çocuğu kendi kendine konuşur.[60] Uzun öyküleri dinleyebilir, gerçek olanla gerçek olmayanı zaman zaman karıştırabilir ve bunu o şekliyle çevresindekilere anlatır. Sevdiği bir şiiri ezberleyebilir ve ezbere okuyabilir, çocuk şarkılarını doğru bir şekilde söyleyebilir.[61]

Bu yaş döneminde en zor müzik parçalarını öğrenebilir. Yabancı bir dili, o dilin konuşulduğu ortamda çok kısa bir sürede öğrenebilir.[62]

5 Yaş Çocuğu Dil Gelişimi: 5 yaşındaki çocuk yetişkinler gibi uzun cümleler kurmaya çalışır ve sürekli olarak konuşmak ister. Bilgisini artırmak için "Bu neden böyledir?" "bu nasıl kullanılır?" "şu nasıl yapılır?" gibi sözlü olarak ayrıntılı bilgi vererek sorular sorar. Söylemek veya sormak istediğini önce düşünür, sonra söyler veya sorar. Konuşmasında dil bilgisi kurallarına uyar. Olayları, anlatılanları ve masalları akışını bozmadan anlatır.[63]

5 yaş çocuğunun en büyük zevklerinden biri hikâye dinlemektir. Hayale dayalı, fantastik hikâyelerden çok gerçeğe ait şeyler barındıran hikâyeleri dinlemek ve ondan bir şeyler öğrenmek ister. Karşısındakini bıktırana kadar tekrar tekrar hikâye dinlemek isteyebilir ve kendisi de hikâye anlatmaya bayılır. Kendisi anlatırken ekleme veya çıkarmalar yaparak yeni şeyler söylemeye çalışır. Kitaplara karşı büyük bir ilgisi vardır kendisi kitabın sayfalarını çevirerek okuyormuş gibi yapar.[64]

2.4. Sosyal Gelişim

Çocuklar pek çok sosyal davranışı taklit yoluyla öğrenir. Anne ve babasının, kardeşinin ve çevresindeki kişilerin söz ve davranışlarını model alır. Bu sebepledir ki,

---

59 Yavuzer, *Çocuğunuzun İlk 6 Yılı*, 209.
60 Cihandide, *Okul Öncesi Din Ve Ahlak Eğitimi*, 33.
61 Yavuzer, *Çocuğunuzun İlk 6 Yılı*, 208-209.
62 Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, 27.
63 Yavuzer, *Çocuğunuzun İlk 6 Yılı*, 221.
64 Cihandide, *Okul Öncesi Din Ve Ahlak Eğitimi*, 41.

aile fertleri çocuğun davranışlarını ödüllendirme ve cezalandırmada dikkatli ve bilinçli olmakla beraber, söz ve davranışları ile çocuğa model olduklarının bilincinde olarak örneklik oluşturacak biçimde hareket etmelilerdir. Ailedeki yetişme ortamı, çocuğun sorumluluk bilincine sahip olup olmamasını büyük ölçüde etkiler. Sorumluluk bilincinin gelişmesini sağlamak için ebeveynler çocuklarına yapabilecekleri birtakım işler, seviyelerine uygun görevler verebilir. Çocuklarda kendi başlarına bir şeyleri başarabilme duygusunu onlara tattırmak, kendilerine güven duymalarını sağlar. Aile ortamında seviyesine uygun bazı sorumlulukları üstlenmeyi öğrenen çocuk, sağlıklı bir sosyal gelişim gösterecek ve hayatında karşılaşabileceği problemlerle baş edebilme yetisini de kazanmış olacaktır.[65]

Çocuklar aile fertlerinin tutum ve davranışlarını, onları sevdiği oranda taklit etmeye çalışır.[66] Bu yaşlarda kız çocuğu anneye hayranlık duyar. Annesiyle beraber bulunmaktan, onunla mutfakta iş yapmaktan mutluluk duyar. Her haliyle annesini sevindirmek ve onun beğenisini kazanmak ister gibidir. Annesinin hoşuna gidecek hareketler ve işler yapmaya çalışır. "Bak anne ben ne yaptım!" diyerek annesinden övgü bekler. Erkek çocukları da babasına hayranlık besler. Onların gözünde babasından daha akıllı, daha güçlü ve daha becerikli kişi yoktur. Çocuğun yürüyüşünde, konuşmasında babasını bilinçli ya da bilinçsiz olarak benimsediği gözlenir. Kız çocuğunun anneyi, erkek çocuğunun babayı model alması kişiliğin gelişmesindeki en önemli olaydır. Kız çocuk kız kimliğini anneye benzeyerek, erkek çocuk erkek kimliğini babaya benzeyerek kazanır.[67]

Okul öncesi dönemde çocuklar yaş aldıkça akran ilişkilerinin yapısında gelişme gözlenmektedir. Bu gelişmeyi etkileyen etmenler arasında yaşıtlarla geçirilen zamanın artması, yaşın büyümesi ve oyun gösterilebilir. Yaş ilerledikçe tüm gelişim alanlarındaki ilerleme ve olgunlaşma, çocukların yaşıtlarıyla ilişkilerine sosyal davranışlardaki artış şeklinde yansımaktadır. Aynı zamanda akran ilişkilerinde yaşanan çatışmaları çözme,

---

65 Dam, "Çocukluk Dönemi Din Eğitimi", 60-62.

66 Ömer Özdemir, *Ailenin, Çocuklarının Din Eğitimine Katkısı (İstanbul Örneği)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Doktora, 2019), 35.

67 Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, 62-63.

stratejiler oluşturma gibi yaklaşımlar geliştirmeleri yaşıtlarının çocukların sosyal yaşamlarında önemli bir konuma gelmeye başladıklarının bir göstergesidir.[68]

3 Yaş Çocuğunun Sosyal Gelişimi: Kaşık ve çatal kullanarak yemek yiyebilir. Kıyafetlerinin bazılarını giyebilir, pantolonunu ve şortunu indirebilir sonrasında tekrar yukarıya çekebilir; fakat düğme iliklemek, fermuar kapatmak veya başka tür bağ ve ilikler konusunda yetişkinin yardımına ihtiyaç duyar. Ev ve bahçe işlerinde, alışveriş gibi faaliyetlerde yetişkine yardım etmekten memnuniyet duyar. Oldukça canlı ve inandırıcı bir şekilde kendi hayal gücüyle oluşturduğu kişiler veya objelerle dolu sembolik oyunlar oynar. Oyun oynarken kendi kendine konuşma durumu zamanla azalır. Şimdi ve geçmiş kavramları arasındaki fark yavaş yavaş anlamaya başlar. İsteklerinin yerine getirilmesi konusunda duruma göre ertelemesi gerektiğini kavramaya başlar.[69]

Bu yaş dönemde çocuk aile içinde geçerli olan bazı kuralların olduğunu, isteklerinin gerçekleşmesi için sabırlı olması, oyuncaklarını paylaşması gibi sosyal kuralları öğrenmeye başlar. Arkadaşına oyuncaklarını vererek başkalarının beğenisini kazanmaya çalışır.[70] Gerçek hayatı da içine alan oyunlar oynamayı tercih ederler.[71]

Sosyal çevresi genişlese de, çocuk akranlarıyla sosyal ilişkilerde bulunmakta henüz çekingendir. Kendi yaşıtlarıyla oynamaktan pek hoşlanmaz.[72]

Sembolik oyun bu evrede gelişimine devam eder. Çocuk, sembolik oyunlar aracılığıyla dış dünyayı kendi benliğine özümler. Bu dönemde uyur gibi, el yıkar gibi yapmaktan hoşlanır. Parmağını kitabın, derginin yazılarında gezdirerek okuyor gibi yapmak, telefon eder gibi görünmek çocuğa haz verir. Oyuncağıyla oynarken bebeğine "Aylin seni döverim. Seni bir alt gruba gönderirim," diye tehdit savururken gündüz yuvada yaşadıklarını yansıtarak rahatlar.[73]

Oyunlarında arkadaş ararlar. Akranlarıyla ilişki kurmaya, beraber oynamaya ve paylaşmaya yatkındır. Başka bir ifadeyle, toplumun küçük bir üyesi olma yolundadır.[74]

---

68 Hülya Gülay, "Okul Öncesi Dönemde Akran İlişkileri", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2/22 (ts.), 88.
69 Yavuzer, *Çocuğunuzun İlk 6 Yılı*, 191-193.
70 Cihandide, *Okul Öncesi Din Ve Ahlak Eğitimi*, 30.
71 Cihandide, *Okul Öncesi Din Ve Ahlak Eğitimi*, 29.
72 Guy Jacquin, *Çocuk Psikolojisinin Ana Çizgileri*, çev. Mehmet Toprak (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993), 83.
73 Yavuzer, *Çocuğunuzun İlk 6 Yılı*, 191.
74 Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, 61.

4 Yaş Çocuğunun Sosyal Gelişimi: Genelde, bağımsız hareket eder. Oldukça inatçıdır; kendi istekleri doğrultusunda hareket eder. İstekleri yapılmadığında, yetişkinlerle bazen kaba bir üslupla veya uygunsuz sözlerle konuşabilir. Mizah anlayışı gelişmiştir, konuşmalarında ve etkinliklerinde bu görülebilir. Drama oyunlarını sever, bu oyunları oynamayı tercih eder ve çeşit çeşit kıyafetler giyip çıkarmaktan hoşlanır. Bazen oyun arkadaşlarıyla kavga edebilir. Oyunda veya diğer zamanlarda sıra beklemeyi öğrenmeye başlamıştır. Küçük kardeşlerine sevgi ve ilgiyle yaklaşır aynı zamanda bir problem yaşayan arkadaşının hislerini anlamaya, paylaşmaya çalışır. Geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman hakkında yeterli bir değerlendirme yapabilir. Evin dışında, eline geçirebileceği, işe yarayacağını düşündüğü bir yaprak, bir taş, bir sopa, bir çiçek gibi her türlü malzemeyle bir şeyler üretmeye, değişik yapılar oluşturmaya çalışarak yaratıcılığını ortaya koyar.[75]

Çevresindeki yetişkinlerin davranışlarını kendi oyunu içinde sergiler ya da kendisini çevresinde model aldığı kişilerin yerine koyarlar. Kitap okunmasını ve masal dinlemeyi severler.[76]

5 Yaş Çocuğunun Sosyal Gelişimi: Arkadaşlarını kendisi belirler ve yaşıtı olan iki üç arkadaşıyla birlikte olmaktan, onlarla grup oyunları oynamaktan hoşlanır. Evcilik oyunları ve dramatik oyunlar dâhil her geçen gün oyunlarını biraz daha geliştirirler. Ayrıca oyunda kurallara uyulması ve dürüst olunması gerektiğini bilir. Düzenli ve temiz olmanın gerekliliğini kavrayabilir. Mizah anlayışı oldukça belirgindir. 4 yaşa oranla daha aklı başında ve daha duyarlıdır. Evin dışında daha mutlu olduğu gözlenir. Evde ve dışarıda her çeşit malzemeyle, devamlı bir şeyler tasarlayarak bütün yaratıcılığını ve yeteneğini sergiler.[77] Yaratıcılığını ortaya koyması için; mutfaktan bir kepçe, bir kaşık, bir karton, bir pipet, bir bez parçası dahi yeterlidir. Yetişkinlere şaşkınlık verecek bir yaratıcılıkla bir ürün sergileyebilirler.

Kendi ihtiyaçlarını kendisi yapmak ister, giyeceği kıyafeti kendisi seçmek ister, ayakkabısını kendisi giymek ve bağcıklarını bağlamak ister. Beden ve dil gelişimi, çevresiyle daha bağımsız ilişkiler kurmasına olanak sağlar.[78]

---

75 Yavuzer, *Çocuğunuzun İlk 6 Yılı*, 207-208.
76 Cihandide, *Okul Öncesi Din Ve Ahlak Eğitimi*, 37.
77 Yavuzer, *Çocuğunuzun İlk 6 Yılı*, 219-220.
78 Doğan Cüceloğlu, *İnsan Ve Davranışı* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2006), 357.

Toplumun isteklerine uygun davranmaya çabalaması bu yaşın öne çıkan özelliklerinden biridir. Yetişkin tarafından yönetilmekten, eğitilmekten ve yeni şeyler öğretilmesinden hoşlanır. Buradan yola çıkarak, 5 yaşından itibaren, çocuğun kalbine hitap etmek ve ondan sevdiği bir kişinin hoşuna gidecek davranışları istemek mümkündür. Özellikle annesinin hoşuna gidecek davranışları yapmak konusunda istekli olurlar.[79] Merak ettiği şeyleri sormanın yanında izin istemek için de soru sorarlar. "Şunu yapabilir miyim? Arkadaşıma bir şey sorabilir miyim?" gibi basit sorular da olsa her şeyi sorma girişimindedir. Çevresinde gördüğü kişileri dikkatle izler ve sosyal uyum için gereken davranışları taklit ederek öğrenir. Sıkıntısı veya bir problemi olan arkadaşlarının duygularını paylaşmaya, onları rahatlatmaya çalışabilir.[80]

6 Yaş Çocuğunun Sosyal Gelişimi: 6 yaş çocuğunun sosyal olayları yorumlama şekli farklılaşmış ve hayat algısı değişmiştir. Örneğin yazın ince ve kışın kalın giyinmesi gerektiğini bilerek günlük hava durumuna veya özel günlere uygun giyinmeye başlamıştır. Çiçek sulamak, kek yapmak, yumurta vb. basit yiyecekleri biraz yardımla pişirebilecek becerilere sahip durumdadır. Çocukların bu konudaki istekleri tehlike oluşturmadığını sürece desteklenmeli yaşına uygun becerileri mümkün olduğunca yalnız başına yapmalarına izin vermek sosyal gelişimlerini ve becerilerini desteklemekle beraber kendilerine güvenlerinin de oluşmasına katkıda bulunur. 6 yaş çocuğunun, becerilerini geliştireceği, yeteneklerini kullanacağı, paylaşmayı, yardımlaşmayı ve kurallara uymayı uygulayabileceği ortamlara ihtiyacı vardır.[81]

---

79 Jacquin, *Çocuk Psikolojisinin Ana Çizgileri*, 84-85.
80 Cihandide, *Okul Öncesi Din Ve Ahlak Eğitimi*, 44.
81 Çoban, *(3-6 Yaş) Din Ve Ahlak Eğitimi*, 113-114.

İKİNCİ BÖLÜM

OKUL ÖNCESİ DİNÎ GELİŞİM VE AHLAK EĞİTİMİ

1. DİNÎ GELİŞİM

İlk çocukluk yılları, çocuğun şahsiyet gelişiminde oldukça önemli bir zaman dilimidir. İlk çocukluk dönemindeki yaşantıların izleri, sonraki gelişim dönemlerine göre çok daha kalıcıdır. Çocuğun şahsiyet çekirdeği okul öncesi dönemde atılmaktadır.[1]

Araştırmalar, okul öncesi dönemde kazanılan deneyimlerin, yetişkinlikte bireyin kişiliğini, alışkanlıklarını, inanç ve değer yargılarını biçimlendirdiğini ve sağlam bir kişiliğin temellerinin okul öncesi döneminde atıldığını ortaya koymaktadır. Öyleyse bireyin çocukluk döneminde aldığı din eğitiminin niteliği, sonraki dönemlerde elde edeceği dinî anlayış için bir hazırlık evresi olması sebebiyle önem arz etmektedir. Çocukluk çağında yaşadığı tecrübeler de gençlik ve yetişkinlik dönemi tecrübelerine temel oluşturacaktır. Okul öncesi dönemde, dinin temel kaynaklarından ve bilimsel temellere dayalı din eğitiminin verilmesi, kişinin ilerleyen yıllarda sağlıklı bir dinî duygu ve inanç geliştirmesine katkı sağlayabileceği gibi yanlış ve bilimsel temeli olmayan bir din eğitimi de kişinin sağlıksız bir dinî gelişim göstermesine, duygusal sapmalar yaşamasına ve dinden uzaklaşmasına da sebep olabilecektir.[2] Dinî yönden sağlıklı nesiller yetiştirilmesi isteniyorsa temelden başlanarak bir eğitim verilmesi şarttır.

Çocuğun dinî kapasitesinin başlangıç noktası olarak belirli bir zamandan söz etmek mümkün değildir. Çünkü aşamalı olarak gelişen benlik bilinci gibi çocuğun dinî kapasitesi de zaman içinde aşamalı olarak gelişir. Çocuğun yaşadığı dinî deneyimlere bağlı olarak dört ve altı yaşları arasında çocukluk dininin tabiatı şeklini bulur. Dinî gelişimin temellerinin doğru ve sağlam atılması çocuğun dinî gelişimini kolaylaştırırken,

---

1 Bilici, *Dinî Gelişim Süreci Ve Din Eğitimi*, 131.

2 Dam, "Çocukluk Dönemi Din Eğitimi", 52; Mualla Selçuk, "Çocuk Eğitiminde Dini Motifler (Okul Öncesi Çağ)", *İslami Araştırmalar* 4/2 (1990), 111.

temelin yanlış atılması da çocuğun dinî gelişimini olumsuz etkileyebilir.[3] Çocuğun her bir gelişim alanı gibi dinî gelişiminin de sağlam temeller üzerine inşa edilmesi için ebeveynlerin ve eğitimcilerin bu hususta hassas ve bilinçli davranması gerekmektedir. Çünkü bir nevi onlar da Allah'ın yarattığı bir canlının gelişimine yön vermektedirler.

Nasıl ki, bir çiftçinin kaliteli ürün elde edebilmek için işlediği toprağın ve ekinin özelliklerini iyi bilmesi gerekiyorsa, çocuğun eğitiminden sorumlu olanların da çocuğun fiziksel, zihinsel, sosyal, duygusal ve dinî gelişim gibi tüm gelişim alanlarını ve özelliklerini bilmesi gerekmektedir. Gelişim dönemlerinde olduğu gibi, her bir gelişim alanı da diğer bir gelişim alanıyla etkileşim içindedir. Yani çocuğun dil gelişimi, duygusal gelişiminden; zihinsel gelişimi, dinî gelişiminden bağımsız değildir. Bu sebeple, bütün gelişim özelliklerinin tanınması ve bilinmesi çocuğun tüm alanlarda sağlıklı bir yapıda olması açısından önemlidir. Tüm gelişim özellikleri bilindiğinde çocuklara aktarılacak bilgi ve becerilerin, içinde oldukları yaş grubunun ve gelişim alanının özelliklerine, ihtiyaçlarına ve kapasitesine uygun düşmesi sağlanmış olacaktır.[4]

Her çocuk doğduğu andan itibaren bilişsel, duygusal, psikomotor, dil, sosyal, dinî ve ahlaki bakımdan belirli gelişim evrelerinden geçer. Eğitim verilirken çalışılacak yaş grubunun gelişimsel özelliklerini bilmek gerekir. Her yaş dönemi için eğitim programları çocukların gelişimine uygun olarak hazırlanmalıdır. Çocuğun gelişim dönemleri bilindiğinde o dönemdeki çocuğun neleri yapıp neleri yapamayacağı noktasında bilgi sahibi olunur. Bu sebeple okul öncesi dönem çocuklarının gelişim özelliklerini bilip ona uygun din eğitim uygulamaları hazırlanmalıdır.[5]

Günümüzde çocuğun dinî eğitimiyle ilgili olarak ortaya koyulan teorilerden biri şu şekildedir: "Çocuklara erken yaşlarda dinle alakalı bilgi verilmez gerekçesiyle dinî eğitiminin ilerleyen yaşlara ertelenmesi doğru değildir. Din, farklı motiflerine ayrılmalı, din eğitimi de çocukların anlayışını göz önüne alarak, yıllara göre uygun şekilde planlanmalıdır: Böylelikle çocuklar her geçen sene, dinin bütününe ilişkin daha doğru bilgiler elde edeceklerdir." Çocuğun gelişim dönemlerine uygun olmayan, ilgi ve ihtiyaçlarına yanıt vermeyen bir uygulama sadece eğitimi başarısız kılmakla kalmaz

---

3 Bilici, *Dinî Gelişim Süreci Ve Din Eğitimi*, 63.
4 Dam, "Çocukluk Dönemi Din Eğitimi", 52.
5 Yıldırım, *Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden 4-6 Yaş Arası Çocuklara Din Eğitimi (Sivas İli Örneği)*, 24.

bununla birlikte çocuğun gelişimine de büyük ölçüde etki eder. Çünkü öyle kritik dönemler mevcuttur ki, gecikilir veya uygun şekilde yaklaşılmazsa onarılması güç yıkımlarla sonuçlanabilir. Bilgiyi çocuğun yaşına uygun dozda, çocuk almaya hazır olduğunda ve alabileceği oranda verebilmek tüm eğitimcilerin olduğu kadar din eğitimcilerinin de görevidir.[6]

Doğum ile on iki yaş arası, çocuğun eğitim ve öğretimi konusunda çok dikkatli olunması gereken zaman dilimidir. Çünkü bir çocuğun karakterine işleyen yanlışlar, kötü huy ve davranışlar bu dönemlerde kazanılır. Bu sebeple eğitim, doğruyu ve güzeli öğretmeyi amaçlarken aynı zamanda, çocuğun saf ve temiz olan kalbini kötülüklerden ve yanlışlardan uzak tutmayı da amaçlamalıdır. Çünkü çocuk temiz bir fıtrat üzere yaratılmıştır. Buna karşın, ihtiyaçları giderilmeyen veya bilinçsizce yetiştirilen çocuğun yaratılışında, her türlü zararlı ve sıkıntı veren davranış ve alışkanlıklar gelişebilmektedir. Bu sebeple çocuğun eğitim sürecinde kötülüklerden uzak kalması çocuktaki temiz fıtratın korunmasını da sağlamaktadır.[7] Bu fıtratın yaratılışındaki temizliğini muhafaza etmek ve fıtratına uygun eğitim sağlamak ebeveyn ve eğitimcilerin sorumluluğundadır.

Çocukluk dönemlerinde, çocuğun ruhunda yer edinen olumsuz dinî yargılarının ve kötü yaşantıların etkileri, ilerleyen yaşlarda da hissedilmektedir. Kişinin ruhunda ve zihin dünyasında hasar bırakan olumsuz dinî deneyimler, acı ve utançla beraber değerlendirilir. Elem veren her şeyden uzak durmaya çalışan insan zihni, yaşadığı kötü tecrübeleri başka dönemlerde başından geçen acı ve zararla bağdaştırarak ondan uzaklaşmasına sebep olur.[8] Çocuğun temiz ruhunda böylesi derin izler bırakacak olumsuz dinî yaşantılara sebebiyet vermemek için ilk çocukluk dönemlerinde ebeveyn ve eğitimciler din söz konusu olduğunda daha hassas hareket etmelilerdir.

Çocuk ailesinde öğrendiği ve ilk tecrübelerini yaşadığı dinini, eğitim kurumlarından ve diğer sosyal kaynaklardan öğrendiği yeni bilgi ve tecrübelerle harmanlayarak daha kalıcı bir yaşantıya dönüştürür.[9] Bilgilerin kalıcı olacağı göz önünde bulundurulup 4-6 yaş döneminde çocuğun zihinsel, duygusal, sosyal, dinî ve ahlaki

---

6 Selçuk, "Çocuk Eğitiminde Dini Motifler (Okul Öncesi Çağ)", 106.
7 Bilici, *Dinî Gelişim Süreci Ve Din Eğitimi*, s. 114.
8 Bilici, *Dinî Gelişim Süreci Ve Din Eğitimi*, s. 95.
9 Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisine Giriş* (İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2012), 110.

gelişimi için onu destekleyici, uyarıcı ve eğitici bir çevre son derece önemlidir.[10] Zaten bu dönemlerde çocuk çevresine karşı oldukça ilgili ve meraklıdır. Zamanla bu ilgisinin canlılığı ve tazeliği azalacağı göz önünde bulundurularak, ona bu yaşlarında doyurucu bilgiler verilmelidir. İçinde yaşadığı dünyanın Allah'a ait olduğu ve her şeyi O'nun yarattığı duygusunun bu dönem çocuğuna kazandırılması, din eğitiminin amacına ulaşması anlamına gelir.[11]

Okul öncesi dönemde aile içerisinde yapılan dine dair her ritüelin, çocukları derinden etkilediğini ve bunun sebebinin de ailelerin dinî değerlerin ve dinî ilişkilerin modeli olmasından ileri geldiğini düşünen Vergote, çocuğun çevresini saran bu manevi ortamın onu deruni bir yaşantı içine çektiğini vurgular. Ailenin dinî tavırlara yüklediği anlamla, çocuğun yeni yeni karşılaştığı dinî değerlere önem atfetmesi doğru orantılıdır. Çocuğun da dâhil edilerek birlikte, ailece yapılan dinî ibadetlerin, özel gün ve gece kutlamalarının çocuğu aileye özel bir bağla yakınlaştırdığı düşünülmektedir. Çocuğun dinî gelişimine en çok etki eden faktörlerin başında aile gelmektedir. Herhangi bir baskı ve zorlama olmadığında ailenin dinî yaşam şekli, çocuğun dini benimsemesini ve dinî davranışlara alışkanlık kazanmasını sağlar. Çocuğun ailede huzurlu ve mutlu bir manevi atmosfer içinde bulunması, onun ruh yapısını da güçlendirecektir.[12]

Çocuğun din ile ilk karşılaştığı dönemlerde, inanç gelişimini en çok etkileyen durumun ne olduğuna ilişkin yapılan bir çalışma sonucu, şu üç maddenin oldukça önem arz ettiği görülmüştür.

1- Anne babasından biriyle din hakkında konuşması

2- Ailesiyle veya yakın çevresiyle beraber ibadette bulunma gibi manevi olarak devamlı bir vaktinin olması

3- Bir hizmet projesine ailesiyle beraber dâhil olması.

Bu üç öğe ilk çocukluk döneminde çocuğun dinî gelişimini hızlandırır ve destekler.[13]

---

[10] Yıldırım, *Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden 4-6 Yaş Arası Çocuklara Din Eğitimi (Sivas İli Örneği)*, 23.
[11] Selçuk, "Çocuk Eğitiminde Dini Motifler (Okul Öncesi Çağ)", s. 111.
[12] Bilici, *Dinî Gelişim Süreci Ve Din Eğitimi*, s. 67.
[13] Bilici, *Dinî Gelişim Süreci Ve Din Eğitimi*, s. 77.

Çocuğun tüm gelişimine olduğu gibi dinî gelişimine de etkide bulunan unsur ailedir. Özellikle ebeveynlerinin dinî tutum ve davranışları onu oldukça çok etkiler. Fakat çocuğun büyümesi ve çevresinin genişlemesiyle birlikte ebeveynlerine olan bağlılığı azalır.[14] Okula başlamadan önce ebeveynlerini model alan ve onları taklit eden çocuk, büyümesi ve okula başlamasından sonra, öğretmenini model almaya başlar. Öğretmenini otorite kabul eder ve onun söylediklerine uymaya çalışır. Bu sebeple, öğretmenin dinî söz ve tutumları, davranışları, ibadetleri, giyim kuşamı çocuğun dinî gelişimi açısından oldukça önemlidir.[15]

Okul öncesi dönemde çocuklar duygularıyla ve hisleriyle hareket ettikleri için gördüklerinin etkisinde kalırlar. Çocukların bilişsel gelişimlerinde görsel algı, zihinsel algıdan önce gelmektedir. Dolayısıyla onların eğitiminde sözlerden çok davranışlar etkili olmaktadır.[16]

Okul öncesi dönemde verilecek bilimsel temelli ve sağlıklı bir din eğitimi hayatı anlamlandırma noktasında çocuklara büyük katkılar sağlamaktadır. Varlığı anlamak veya bir anlam bütünlüğü içerisinde kavrama eğilimi, insan olmanın en önemli ayrıcalıklarından birisidir.[17]

Nitekim yapılan çalışmalar sonucu uzmanlarca varılan sonuç şu yöndedir: "İlk çocukluk döneminde sağlıklı bir din algısının oluşması en başta ailenin yaşantısı, davranışı ve sevgisi ile mümkün olabilmektedir. Çocukları Allah inancına yaklaştıran en önemli unsur sevgidir ve zamanında çocuğa kazandırılması gerekmektedir. Sevgi atmosferinin hâkim olduğu bir ailede yetişen çocuk, yetişkinlik döneminde başarılı, sosyal ve dine karşı ılımlı bir birey olmaktadır. Çocukların din eğitimindeki en önemli konulardan biri de yetişkinlerin söz ve davranışlarının birbiriyle uyumlu ve model alınabilecek niteliklere sahip olmasıdır. Çocuklar için planlanacak tüm çalışmalarda olaylara 'çocuk gözü' ile bakabilmek ve dini 'çocuğun dini' olarak tanıtmak, seviyelerine uygun bir 'din dili' kullanmak gerekmektedir."[18]

---

14 Eyüp Şimşek, "Çocukluk Dönemi Dinî Gelişim Özellikleri Ve Din Eğitimi", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, c. 4, sy. 1 (2004), s. 214.

15 Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2012), 170.

16 Hamza Toprakoğlu, *Din Eğitiminde Din Dili* (Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2019), 93.

17 Muhammed Ali Yazıbaşı, "Çocukluk Döneminde Din ve Din Eğitiminin Çocuklara Kazandırdıkları", *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 6/1 (2017), 316.

18 Toprakoğlu, *Din Eğitiminde Din Dili*, 94.

1.1. Çocukluk Dönemi Dinî Gelişimin Genel Özellikleri

Çocukta din duygusunun ortaya çıkması ve gelişmesi, belirli basamaklara göre meydana gelmekle birlikte din duygusunda birtakım temel özellikler gözlenmektedir. Din duygusundaki gelişim evrelerini ve özelliklerini 4 maddede özetleyebiliriz:[19]

Çocukluk dönemi dinî gelişimin ilk temel özelliği *güven duygusu*dur. Ana-babanın varlığı, ilgisi, çocuğun ihtiyaçlarını zamanında karşılaması çocukta güven duygusunu oluşturur. Çocuğun güven duygusunun tatmini ve bunun sonucunda ulaşacağı ruhsal doyum, onun kişilik gelişiminde hayati bir rol oynadığı gibi, fiziki gelişimi için alacağı gıdalar kadar önemlidir.[20] İlk çocukluk dönemde çocukta, içten gelen bir güvenme eğilimi vardır. Bu eğilimle çocuk kendisini koruyan olarak anne babasına mutlak bir bağlılık gösterir. Anne ve babası çocuk için tek sığınaktır. Ebeveynlerinin mutlak koruyucu ve tek sığınak olduğu düşüncesinin zaman içinde doğru bir biçimde anne babadan Allah'a çevrilmesi için çocuğun, en kudretli koruyucu olarak Allah'a inanması gerekmektedir. Bu sebeple sevgi ve merhamete dayanan bir eğitim verilmesi neticesinde çocuk, Allah'ı her durumda kendisine güvenilebilecek ve sığınılabilecek yegâne varlık olarak düşünecektir. Böylelikle Allah'a güvenen ve ona sığınan çocuğun Allah'tan uzaklaşma düşüncesi olmayacaktır.[21]

3-6 yaşları arasında çocukta dinî ilgi ve meraklar boy göstermeye başlar. İnanmaya yatkın bir özelliğe sahip olduğu görülen çocukta tam olarak bilinçli şekilde değilse de duygusallığın ağır bastığı bir yönde dinî gelişim varlığını devam ettirir. Dinin önemli bir parçası olan duygular, kişisel inanç gelişimine her bakımdan katkı sağlar. Hemen hemen tüm duygular din ile bağlantılıdır. Fakat çocuk için büyük önem taşıyan güven, ümit, şefkat, gibi bazı duyguların dinî değeri daha ön plandadır. Dünyanın yaşanabilir bir yer olduğuna, insanların iyi ve dost olduğuna güvenme, kendisini koruyacak güçlü bir şefkat eline bağlanma, tehlike ve tehditler karşısında sığınabileceği güvenli bir sığınağa sahip olma gibi duygusal deneyimler çocukta "temel güven duygusu"nun yerleşmesini sağlar. Bu da dinî yaşayışın özünü oluşturan, her şeye gücü

[19] Dam, "Çocukluk Dönemi Din Eğitimi", 66.
[20] Dam, "Çocukluk Dönemi Din Eğitimi", 67.
[21] Peker, *Din Psikolojisi*, 169.

yeten Allah'a güvenme bağlanma, her durumda O'na sığınma duygusuna temel oluşturur.[22]

Çocukluk dönemi dinî gelişimin ikinci temel özelliği *kolay inanırlık* özelliğidir. İki altı yaş arasındaki çocuk inanmaya hazır haldedir. Bu sebeple duyduklarının doğruluğunu veya yanlışlığını düşünmeksizin, şüphe duymaksızın anlatılanlara gönülden inanır. Çocuk sorular sorarak dinî yaşama girmeye başlar. Yetişkinlerin verdiği cevapları, anlattıkları ve öğrettikleri bilgileri aynı şekliyle doğru olarak kabullenirler. Bu kabul, çocukların kolay inanırlık özelliğinden kaynaklanmaktadır.[23] Ebeveyn ve eğitimciler çocuğun bu özelliğinden faydalanarak doğru bilgiler ışığında çocukların dinî gelişimini sağlam temeller üzerine inşa edebilirler.

Çocukların bu yaşlarda duygu ağırlıklı olarak doğruluğunu dahi düşünmeden duydukları bilgiler, ilerleyen yaşlarda zihin ağırlıklı olarak öğrenecekleri bilgilerin temelini oluşturacaktır. Bu sebeple öğretilecek bilgiler gelişigüzellikten kurtarılmalı, çocukların duygu dünyalarına uygun dozda ve doğru bilgiler verilmelidir. Aksi takdirde gelişigüzel, hatalı veya eksik öğretilen bilgiler, yaşamlarının sonraki yıllarında onlarda yanılmalara ve duygusal sapmalarına sebep olabilir.[24]

Çocuklar yetişkinlerden öğrendikleri her konu gibi dinî konuları da doğru olarak kabul ettiği ve hatta "mukaddes" gördüğünden, tüm bilgileri kendi dünyasının içine dâhil eder. Büyüklerin dinî anlayışlarını temsil edecek oyunlar kurar ve oynar. Çocuk bu oyunlar yoluyla, çevresinde gördüğü, duyduğu ve hissettiği dinî motifleri içselleştirir, sonrasında onu kendisinden bir parça olarak görmeye başlar.[25]

Montessori'ye göre bir çocuk iyi ve kötü arasındaki farkı yedi yaşında anlar. Daha küçük çocukların kolay inanırlık özellikleri olduğundan her şeye inanır ve her şeyi olduğu gibi kabul eder. Bu yaştaki çocukların tek bildiği kötülük yaramazlıktır. Bu yaş çocuğuna günahı öğretmeye çalışmak yanlıştır, iyi olanın tatlı ve nazik bir şekilde öğretilmesi yeterli olacaktır. Öğretmenlerin ve ebeveynlerin bu konuda bilinçli hareket etmesi ve çocuğun ruhunu inciten durumlardan kaçınması önemlidir.[26] Bu dönemde yapılan

---

22 Hökelekli, *Din Psikolojisine Giriş*, 107.
23 Peker, *Din Psikolojisi*, 168.
24 Dam, "Çocukluk Dönemi Din Eğitimi", 67.
25 Bilici, *Dinî Gelişim Süreci Ve Din Eğitimi*, s. 131.
26 Kasım Kocaman, *Din Eğitimi Açısından Kur'an'ın Dünya Hayatına Bakışı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Doktora, 2012), 116.

yaramazlıkların önüne geçmek için günah denilmesi çocuğun dinî gelişimini olumsuz etkileyecektir. Durumu fırsata çevirmek için yaptığı yaramazlığın aksi olan iyi olan davranış söylenebilir ve hazırbulunuşluğuna göre iyi davranışın sevap olduğu, sevap davranışlarla Allah'ın hoşnutluğunu kazanacağı anlatılabilir.

Okul öncesi dönemdeki çocuğun dinî gelişiminde ona uygun olmayan ruhsal ve zihinsel bir eğitim etkinliği, çocuğun dinî deneyiminin sağlıklı gelişimine zarar verebilir. Ortaya çıkabilecek eğitimsel problemlere somut bir yaklaşım olarak, bu dönemdeki dinî eğitimi, masal tarzında gerçekleştirme olabilir. Harms'a göre, çocuklar üç yaştan başlayarak her şeyi öğrenmek, bilmek isterler; din ile alakalı bilgi sahibi olmak istemeleri de buna dâhildir. Bu durumda ebeveynlerin ve eğitimcilerin yapması gereken, gelişimsel ve eğitimsel yönden sağlıklı bir çocuk yetiştirmek adına çocuğun bilme ve öğrenme isteklerine cevap verebilmektir. Çocuğun tüm gelişim alanları dinî gelişiminden daha hızlı bir tempoda ilerler. Bu sebeple dinî eğitimi okul öncesi dönemde masalsı bir düzeyde tutmak daha doğrudur. Dinî gelişimin ikinci dönemine gelindiğinde, dinî yaşama yönelik mantıksal ve gerçekçi bir başlangıç yapılması çocuğun gelişimi için daha uygundur.[27]

Çocukluk dönemi dinî gelişimin üçüncü temel özelliği *taklittir*. İlk çocukluk evresinde çevresinde gördüğü alışkanlıkları, gelenek ve görenekleri, tutum ve davranışları, sözleri ve hayat biçimlerini bilinçli veya bilinçsiz olarak taklit etmeye çalışır. 2-6 yaş arası özellikle çocuğun taklit çağlarıdır. Bu dönemde taklit sadece hareketlerle sınırlı kalmaz, duygular ve heyecanlar da çocuk tarafından taklit edilir. Çocuk, ailesinde gözlemlediği dinî hareketlere, ibadetlere, samimiyetle yönelir. Ailesinin dinî hareketlerine bakarak kendisi de aynı hareketleri yapmak ister. Kaynağını sevileni taklit etme psikolojisinden alan bu eğilim, çocuğun dinî yaşantısının şekillenmesinde fazlasıyla önem arz eder. Çocuktaki tüm gelişim süreçleriyle beraber, dinî tezahürler de belirginleşmeye başlar. Ancak ilk çocukluk dönemde dinî inançlar ve davranışlar çocuklar tarafından tam bir açıklıkla kavranamaz.[28]

Şüphesiz ki taklit etmek için çocuğun bir örneğe ve modele ihtiyacı olacaktır. Çocuğun duygularına yön verebilecek olan bu örneği veya modeli, çocuk doğruluğunu düşünmeden ve eleştirmeden kolayca taklit etmeye başlar.[29]

---

[27] Bilici, *Dinî Gelişim Süreci Ve Din Eğitimi*, s. 26.
[28] Peker, *Din Psikolojisi*, 167; Dam, "Çocukluk Dönemi Din Eğitimi", 68.
[29] Dam, "Çocukluk Dönemi Din Eğitimi", 68.

Öyleyse, çocuk kimleri model alır ve taklit eder? Çocuklar sadece ebeveynlerini mi model alıp taklit ederler? Her birey çocuk için bir model olabilir mi? Şüphesiz ki çocuk, herkesi kendisine model olarak seçip onları taklide yönelmez. Çocuğun bir kimseyi model olarak seçmesi ve taklit etmesi bazı şartlara bağlıdır. Genellikle model olarak alınan kişilerde üç temel özelliğin bulunduğu kabul edilmektedir. Yani çocuklar *ihtiyaçlarını karşılayanları, güç ve makam* olarak kendisinden üstte bulunanları ve kendileri ile *ortak bazı özellikleri* olduğunu düşündükleri kişileri taklit ederler. Model alma ve taklit etmede ihtiyaçları karşılamanın, sevgi ve özen göstermenin önemli olduğu görülmektedir. Araştırmalar, çocuğun kendisini ödüllendiren ve ihtiyaçlarını karşılayan, mükâfatlandırıcı, sıcak, sevecen ve şefkatli modellerin; soğuk, cezalandırıcı olanlardan daha fazla taklit etme temayülünde olduğunu göstermektedir.[30]

Çocuğun öğrendiklerini davranışa dönüştürmesi, bir şeyi tam anlamıyla öğrenebilmesi ve onun hakikatine varabilmesi, onu deneyimlemesine bağlıdır. Din deneyimlenen, hissedilen ve yaşanılan bir hakikat olması bakımından bir gerçeklik ifade etmektedir. Yani bir çocuk dini ancak deneyimleyerek içselleştirdiği zaman anlayabilir. Bu açıdan Allah, her çocuğun bizzat kendisinin deneyimlemesiyle ulaşabileceği manevi bir gerçekliktir.[31]

İlk çocukluk döneminin dinî gelişimin dördüncü temel özelliği *soru sormaya düşkünlüktür*.[32] Çocuk, konuşmayı öğrendiği andan itibaren anne babasına ve çevresindekilere soru sormaya başlar. Çocuğun soru sormasına sebep olan çok fazla etmen bulunmaktadır. Bu etmenlerin en başında da ilgisini çeken ve onda merak uyandıran konular gelmektedir.[33]

Çocuklar 3-4 yaşından itibaren dine dair duyduğu ve gördüğü şeylerin merakıyla sorular sorarak dinî hayata girmeye çalışır. Allah, melek, şeytan, sevap, günah, cennet, cehennem gibi kavramları çevresinden duyan çocuk sorduğu sorularla bunlar hakkında bilgi edinmeye çalışır. Çocuk bu yaşlardaki kolay inanırlık özelliği sebebiyle bu dinî

30 Dam, "Çocukluk Dönemi Din Eğitimi", 69.
31 Bilici, *Dinî Gelişim Süreci Ve Din Eğitimi*, s. 79.
32 Dam, "Çocukluk Dönemi Din Eğitimi", 69.
33 Jersild, *Çocuk Psikolojisi*, 70.

kavramlar hakkında büyüklerin verdikleri cevapları, onların anlattıklarını ve öğrettiklerini eleştirmeksizin olduğu gibi kabul eder.[34]

Okul hayatının ilk basamağı olan okul öncesi dönemde, akademik becerilerle birlikte toplumsal değerlerin de verilmesi çocuğun olumlu kişilik gelişimi açısından büyük önem taşır. Bu dönem çocuklarının en temel davranışlarından olan oyun, çocuğun hem eğlendiği hem de öğrendiği yöntem olup okul öncesi eğitimin temelini oluşturmaktadır.[35]

İlk çocukluk döneminde çocuklarda müthiş bir enerji vardır. Özellikle 4-6 döneminde çocuklarda oldukça fazla enerji bulunur. Çocuktaki enerjinin dışa vurumunun sağlanmaması sonucunda, çocuklarda agresiflik, hırçınlık, saldırganlık, söz dinlememe gibi olumsuz davranışların ortaya çıktığı gözlemlenir. Çocuklardaki enerjinin boşaltılması ile dinî gelişimin sağlıklı olması arasında ilişki bulunur. Bu dönem çocuklarının gelişim sürecinde en temel ihtiyaçlardan biri olan oyunun, nitelikli değerlerin öğretiminde bir aracı olarak kullanılması en uygun yöntemlerden biridir. Buradan hareketle dinî gelişim ve oyun arasında pozitif bir ilişki kurularak ilk çocukluk döneminde verilecek din eğitiminde "oyun içerisinde din eğitimi" kullanılabilir. Çünkü din eğitimi ile istekli olmak arasında kurulan olumlu bağ, sonucunda hedeflenen neticeye ulaştırır. Çocuklar için dinî hikâyelerin ve dinî içerikli temaların görsel malzeme kullanılarak hazırlanması, onların ilgilerini çekebilecek yöntemlerden biridir.[36] Din eğitimi oyun içinde çocuklara sunulurken, öğrenimin istekli bir şekilde yapılmasına yardımcı olması için dinî musikiden de yararlanılabilir. Drama ve tiyatro ile hazırlanan oyunlarla, çocuklarda dikkati arttıracak araçların kullanımı, dinî pratiklerin ve dinî kavramların çocukların anlam dünyalarına kalıcı olarak yer edinmesini sağlayacağından, çocuğa din eğitimi veren kişilerin bu hususu dikkate almaları gerekir.[37] Okul öncesi dönemde çocukların somut düşünmesi, onların din eğitimini ertelemeyi değil, din eğitiminde farklı metotların kullanılmasını gerektirir.[38] Eğer bir çocuk kendisine

---

34 Peker, *Din Psikolojisi*, 168.

35 Hasan Basri Memduhoğlu, "Değerler Eğitiminde Drama Yönteminin Uygulanmasına İlişkin Nitel Bir Çözümleme", (ts.), 120.

36 Bilici, *Dinî Gelişim Süreci Ve Din Eğitimi*, ss. 84-86.

37 Bilici, *Dinî Gelişim Süreci Ve Din Eğitimi*, s. 122.

38 Ayşegül Yiğit, "Çocuğun Gelişim Özellikleri Ve İletişim İlkeleri Doğrultusunda Ailede Din Eğitimi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (2006), 186.

gösterilen veya öğretilen şeyi hemen kavrayamıyorsa, ya o şey için henüz küçüktür ve gelişimini tamamlayamamıştır ya da bilgi anlayabileceği biçimde sunulmamıştır.[39]

1.2. Din Duygusu

Duygular insanın ruhsal dünyasında ve içyapısında önemli bir konuma sahiptir. Çünkü duygular kişinin yaşamına ve içinde yaşadığı tüm ruhsal olaylara yön verecek güçtedir. Buna binaen duygular, bireyin tutum ve davranışlarını biçimlendiren, aynı zamanda davranışların ortaya çıkmasında önemli bir etken durumundadır.[40]

Din aynı zamanda çocuğun duygusal gelişimine etki eden ve duygu halinin bir boyutunu oluşturan önemli bir etkendir.[41] Kutsal bir gücün varlığından kaynaklanan düşünce, tasavvur ve hareketlerin insanda uyandırdığı duygu, din duygusudur.[42]

"Din duygusu, tek bir duygu şekli olmamakla birlikte, dinî konular hakkında kişide ortaya çıkan duyguların genel adıdır."[43]

Din psikolojisi alanında son yıllarda yapılan çalışmalar, ruhsal açıdan çocuğun dine yabancı olmadığını, bilakis çocuğun da kendisine göre bir dinî inanca sahip olduğunu ispatlamıştır. Pedagojik tecrübeler de çocukta büyük bir dinî potansiyelin varlığını desteklemektedir.[44]

Bir kişinin kutsal saydığı varlık karşısında duygulanması din duygusudur. Bu bakımdan diğer tüm duygular gibi din duygusu da insanın yaratılışına bağlı bir duygudur. Kur'an-ı Kerim'de "Yüzünü doğru olan dine, insanların fıtratına uygun olan dine çevir." buyurulmaktadır. Bu ayetle her insanın bir dine inanma duygusuyla yaratıldığı belirtilmiştir. Bir insanın hangi dinin mensubu olacağı doğduğu yere, büyüdüğü aileye, aldığı eğitime ve bulunduğu sosyal çevrelere göre değişiklik gösterir aynı zamanda da din şuurunun gelişmesiyle gerçekleşir. Peygamberimiz Hz. Muhammed'in bir hadisinde de bu konu açıklanmıştır. "Her çocuk fıtrat üzerine doğar, sonradan anne babası onu, Yahudi, Mecusi veya putperest yapar. Eğer anne babası Müslüman iseler, çocuk da Müslüman olur." Buradaki fıtrat ile insanın doğuştan, tabi olarak Allah'a inanmaya

---

39 Bilici, *Dinî Gelişim Süreci Ve Din Eğitimi*, s. 114.
40 Cihandide, *Okul Öncesi Din Ve Ahlak Eğitimi*, 58.
41 Dam, "Çocukluk Dönemi Din Eğitimi", 64.
42 Peker, *Din Psikolojisi*, 110.
43 Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 138.
44 Mehmet Emin Ay, *Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım?* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2016), 75.

meyilli ve dinî inancı kabul etmeye elverişli bir yaradılışta olduğu anlamına ulaşılmaktadır.[45]

İnanma duygusu insanın yaratılışından bir parça olmakla beraber kutsal bir varlığa inanmak da insanın bir ihtiyacıdır. İnsanın yaratılışında var olduğu kabul edilen din duygusunun ortaya çıkması, şekillenmesi ve gelişmesinde çevresel faktörlerin büyük önemi vardır. Çocuğun içinde bulunduğu çevrenin özellikleri, çocukta din duygusunun erken veya geç ortaya çıkmasına sebep olabileceği gibi, sağlıklı veya sağlıksız bir şekilde gelişmesine de neden olabilir. Genellikle dinî vecibelerini yerine getiren bir ailede ve dinin konuşulduğu, yaşandığı bir çevrede büyüyen çocuklarda din duygusunun erken yaşlarda ortaya çıktığı görülmektedir.[46]

Okul öncesi dönem çocuğu dine ilgi duyar, onu merak eder. Hakikatte çocukların pek çoğu duygusal yönden dine yatkın olmakla birlikte çocuğun dinî anlamda, dinî bir tarzda düşündüğünü söylemek zordur. Bu sebepten çocukların dinlerini duyguları ile oluşturdukları söylenir. Din ve ahlak eğitiminde bu duygusal yön dikkate alınmalıdır.[47] Aynı zamanda çocuğun ruhsal yapısı göz önünde bulundurularak ona verilecek din eğitiminde çocuğun duygularına ve ruhuna hitap edilmeli, el becerileri ve oyun faaliyetlerine dinî unsurlar dâhil edilmelidir.[48]

İnsanın temel ihtiyaçlarından birisi olarak hayata anlam verme çabası, tarih boyunca var olagelmiştir. Her insanda olduğu gibi, en saf haliyle okul öncesi dönemdeki bir çocuk da, içinde yaşadığı dünyayı ve evreni, evrendeki yerini, nereden gelip nereye gittiğini, ölüm gerçeğini, nasıl olduğunu ve nasıl yaşaması gerektiğini sorgular. Bu şeklide hem merakını gidermeye hem de ruhunun ihtiyaçlarını karşılamaya çalışır. Dünyayı değerlendirmeye çalışan bir çocuk da yaşamın amacının ne olduğu konusunda tutarlı cevaplar arar. Bu aşamada öğretme süreci, çocuğun tüm yönleriyle gelişiminin yanında, onun ihtiyaçlarını karşılamayı da amaçlar. Hayatın anlamını keşfetme insanın bir ihtiyacı olarak düşünüldüğünde, çocuğun öğrenme sürecinde bu düşünceye yer vermenin gerekliliği ve doğallığı kabul edilmelidir.[49]

---

45 Cihandide, *Okul Öncesi Din Ve Ahlak Eğitimi*, 62.
46 Dam, "Çocukluk Dönemi Din Eğitimi", 65.
47 Çoban, *(3-6 Yaş) Din Ve Ahlak Eğitimi*, 117.
48 Ay, *Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım?*, 40.
49 Suat Cebeci, *Öğrenme Ve Öğretme Süreçlerinde Dinî İletişim* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2003), 28.

Çocukların yaşı ilerledikçe öğrenme merakı da artmaktadır. Öğrenme merakıyla beraber sürekli sorular sormaya başlar. Sorularına uygun ve gerekli cevapları aldığı takdirde yeni sorular sorar ve merakları artar, bunun aksi olup soruları cevapsız kaldığında merak duygusu körelir. Bu dönemin bir özelliği de zincirleme sorular sorması ve sürekli bir merak içinde olup yeni sorular üretmesidir. Bu dönemdeki çocukların sorularını ilgiyle ve doğru şekilde cevaplamak, onların öğrenme meraklarını canlı tutup geliştirmek, kişilik gelişimleri için çok önemlidir. Çocuğun sağlıklı bir gelişim göstermesi için, onun ihtiyaçlarını, yeteneklerini, yapısını ve diğer özellikleri iyi tanımak, çocuk eğitiminde vazgeçilmez bir durumdur.[50]

Okul öncesi dönemde çocuk içinde yaşadığı dünyaya ve bu dünyanın sırlarına çok kuvvetli bir merak duygusu taşır. Bu dönemde çocuk, nereden geldiğini, kime ait olduğunu, nasıl var olduğunu düşünmekte ve sorgulamaktadır. Bunu bilmek onun için çok önemlidir. İlk çocukluk yıllarında Allah, peygamber, cennet, cehennem, melek gibi kavramlar sırlarla örtülüdür, fakat çocuk bunların üzerindeki sır perdesini kaldırmak ister.[51] Bunların sır perdesini kaldırmak ve merakını gidermek için ebeveynlerine ve öğretmenlerine bu konularla ilgili sorular sorar. Ebeveyn ve öğretmenlerin çocuğun gelişimine uygun olarak sorulara cevap vermeleri önemlidir.

Din, duyulduğu ve yaşandığı ölçüde dindir. Dinin yaşanması için de duygu şarttır.[52] İnsandaki tüm davranışların kaynağı duygular olduğu gibi, aynı şekilde dinin de kaynağı duygulardır. Dinî duygu da doğuştan var olduğu kabul edilen bir duygu olmakla beraber bazı duygularla etkileşim içindeyken ortaya çıkar ve bu duygular çevre tarafından desteklendiği ölçüde gelişir. Çocuğun zihinsel, motor, dil, sosyal vb. gelişim alanları da dinî duygunun ortaya çıkmasında ve gelişmesinde etkili olmaktadır.[53]

---

50 Mustafa Tavukçuoğlu, "Okulöncesi Çocuğun Eğitiminde Din Duygusu Ve Din Eğitimi", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/14 (2002), 54-55.

51 Selçuk, "Çocuk Eğitiminde Dini Motifler (Okul Öncesi Çağ)", 112.

52 Çoban, *(3-6 Yaş) Din Ve Ahlak Eğitimi*, 118.

53 Esra Türk, "Çocukluk Döneminde Duygusal Gelişim ve Din Eğitimi", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 14/3 (2014), 148; Tavukçuoğlu, "Okulöncesi Çocuğun Eğitiminde Din Duygusu Ve Din Eğitimi", 124.

Okul öncesi dönemde çocukta dinî uyanmanın ve din duygusunun hareketlenmesi, içinde büyüdükleri aile ortamına, aile fertlerinin örnekliklerine ve günlük yaşamında ailesindeki gözlemlerine bağlı olarak kendini göstermektedir.[54]

Çocukta ilk olarak dinî duygu sevgi, bağlanma, güvenme gibi temel psikolojik ihtiyaçların üzerinde yükselmekle birlikte, zihinsel öğelerle güç kazanır ve sosyal bir gerçeklik halini alır. O halde din duygusunun eğitimi psiko-sosyal vakıaların gelişimini bilmeyi gerekli kılar.[55]

Çocukta dinî bilincin uyanmasında, çocuğun doğal gelişimi son derece önemlidir. Dinî gelişim, sadece dinî duygu ve düşüncenin gelişimine bağlı bir durum olmamakla birlikte çocuğun bedensel, bilişsel, duygusal, dilsel ve sosyal gelişimleri de çocuğun dinî gelişiminde doğrudan etkili olur.[56]

Dinî inancın ortaya çıkmasında duyguların etkisinin ağır bastığı bir gerçektir. Okul öncesi dönem çocuğunda din eğitimi için temel oluşturacak olan dinî duygunun ortaya çıkarılması hiçbir zaman ihmal edilmemelidir. Çocuğun gelişimi ve ruhsal hazırlığının göz önünde bulundurulması koşuluyla dinî bilgileri vermenin ideal yaşı 6 yaştır. Dinî bilgi verebilmek için de bu döneme kadar dinî duygunun ortaya çıkarılması ve dini sevdirme gerçekleştirilmiş olmalıdır.[57]

Okul öncesi dönemde dinî eğitim, dinî bilgileri gücümüz yettiğince çocuğa aktarmak demek değildir. Çocuğun hazırbulunuşluğuna göre ruh ve zihin kabiliyetlerini geliştirerek onu vahye muhatap olmaya hazırlamaktır. Durum böyle olunca bu dönemin önemi ön plana çıkmaktadır. Şekil verme açısından bu dönemin hem kolay hem de kalıcı olduğu da hesaba katılması gerekmektedir. İlk dinî bilgilerin doğruluğu ve sunuluş şekli de oldukça önemlidir. Çünkü çocuk eski bilgileri ile çelişen yeni bilgilerle karşılaşırsa güven kaybı yaşar. Çelişen bilgilere çözüm buluncaya kadar da güven kaybı yaşadığı bu çatışma ortamında yaşamaya devam eder.[58]

---

54 Ayşe Taşkıran, *Ailede Din Eğitimi* (Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2019), 26; Çoban, *(3-6 Yaş) Din Ve Ahlak Eğitimi*, 121.

55 Yurdagül Konuk, *Okul Öncesi Çocuklarda Dini Duygunun Gelişimi ve Eğitimi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 1.

56 Turgay Gündüz, "Çocukluk, Gençlik ve Yetişkinlik Dönemi Din Eğitimi", *Din Eğitimi Ve Din Hizmetlerinde Rehberlik* (Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayını, 2010), 92.

57 Çoban, *(3-6 Yaş) Din Ve Ahlak Eğitimi*, 129.

58 Çelik, "Çocuk, Oyun Ve Din Eğitimi", s. 189; Çoban, *(3-6 Yaş) Din Ve Ahlak Eğitimi*, ss. 124-126.

İlk çocukluk yıllarında din eğitiminin sevgi, güven, şefkat gibi duygularla beraber verilmesi çocuğun eğitimine olumlu katkılar sağlamaktadır. Bir yönü fıtri, bir yönü kazanılmış bir duygu olan sevgi duygusu, kişinin dinî duygusunun gelişmesinde önemli bir yere sahiptir. Çünkü Allah sevgisi, bağlanma, güven, dürüstlük, paylaşma, adalet gibi dinin temel özellikleri olan duyguların ortaya çıkmasına katkı sağlar ve olumlu bütün duyguları besler. Dolayısıyla okul öncesi dönemde verilen din eğitiminin duygular vasıtasıyla olması çocuklara olumlu etkilemektedir.[59]

Çocuktaki din duygusunun biçimlenmesinde okul, öğretmen, okunan kitaplar ve çocuğun genişleyen çevresi etkin rol oynamaktadır. Bu faktörlerle birlikte şekillenen dinî duygular, kutsal varlık olarak Allah karşısındaki yaşantıyı ifade ederler. Fıtrat, çocuğun dinî duygusunun biçimlenmesinde ve belirlenmesinde en önemli faktör, en başta çocuğun ebeveynlerinin, yakınlarının ve çevresinin kutsal varlığa karşı tutum ve davranışları olduğunu belirtir. Bununla beraber aile ve çevresinde din hususunda fazla bir şey göremeyen ve öğrenemeyen bir çocukta, bu duyguların gelişmesi gecikebilir veya hiç teşekkül etmeyebilir.[60] Çocuk, ailesinin desteğine ve yönlendirmesine her gelişim döneminde ihtiyaç duyduğu gibi dinî duygunun gelişiminde de ailesinin yardımına ihtiyaç duyar.[61]

Çocuğun yaşadığı şehir, büyüdüğü mahalle, dini temsil eden mekânların fiziki görünüşü, ibadethanenin havası, temizliği, kokusu gibi çeşitli etmenler onun din konusundaki düşüncelerini etkiler. Camiye giden bir çocuğun sessizce bir köşede oturması istenir; fakat böyle bir hâl çocuğun gelişim özelliklerine uymayan bir durumdur. Camide oyunlar oynayan, farklı hareketler sergileyen çocuğa, oradaki cemaatin verdiği karşılık, çocuğun dine bakışını belirlemesinde önemli yer tutar. Aynı şekilde çocuğun din eğitimiyle ilgilenen öğretmenlerin iyi kalpliliği ve yumuşaklığı da okul öncesi dönem çocuğunun bu konulardaki fikirleri önemli ölçüde etkiler.[62]

Çocuğun inancının oluşum aşamasında dikkat edilmesi gereken önemli bir husus da çocuğu mutlu edecek durumların oluşturulması ve davranışlarla desteklenmesidir. Örneğin ibadet mekânlarında sevinç içinde olan ve oyun oynayan çocuğun, orada bulunan

---

59 Yazıbaşı, "Çocukluk Döneminde Din ve Din Eğitiminin Çocuklara Kazandırdıkları", 321.
60 Bilici, *Dinî Gelişim Süreci Ve Din Eğitimi*, s. 233.
61 Türk, "Çocukluk Döneminde Duygusal Gelişim ve Din Eğitimi", 152.
62 Jersild, *Çocuk Psikolojisi*, 179.

kişiler tarafından bu sevincinin elinden alınmasına müsaade edilmemelidir. Mutlulukla inanç arasında kurulan bu ilişkinin devamlılığı, çocuğun dinî gelişim sürecini olumlu etkileyecektir.[63]

Çocuğa din eğitimi verilirken ailenin ve eğitimcilerin yaklaşım tarzı, çocuğa dinini öğretip ondaki dinî duygu ve düşüncenin gelişmesine katkı sağlayabileceği gibi, çocuğun dinden uzaklaşmasına veya ondaki dinî duygunun körelmesine de sebep olabilir.[64]

Okul öncesi dönemde çocuktan üst düzey bir algı ve din eğitimi beklenmemekle birlikte kişinin karakterinin bu yaşlarda şekillenmeye başladığı, sonraki yaşlarda bunları değiştirmenin zor olduğu, ilk çocukluk yıllarında kazanılan davranışların ve edinilen bilgilerin bireyin daha sonraki yapısını ve hayat anlayışını biçimlendirdiği göz önünde bulundurulmalıdır.[65]

Çocuğun kapasitesinin öğretilecek olanı alabilmesi için belli bir gelişim düzeyinde olması gerekir. Öğretilecek konu ne olursa olsun zihnen, bedenen ve ruhen ona hazır hale gelmelidir. Çocuğun hazırbulunuşluğu göz önüne alınarak bir din eğitimi verilmelidir.[66]

Çocuktaki din duygusunun ortaya çıkarılması ve geliştirilmesi konusunda verilecek eğitimde merak uyandırarak konuya girilmelidir. "Gelin size Allah'ı anlatacağım." cümlesi çocukta merak uyandırmayabilir; ancak "Ağaçlar nasıl yetişiyor, kuşlar nasıl uçuyor, güneş ve ay nasıl hareket ediyor?" gibi cümlelerle merak uyandırılıp sonrasında asıl amaca yönelinmelidir.[67]

Dinî kelimeler aile içinde, okulda sık sık konuşulduğunda çocuklar bu kavramları çabucak öğrenirler ve gerçek anlamlarını bilmeseler de bu kelimeleri kullanırlar. Öğrendikleri kelimeleri cümle içinde yerli yersiz de olsa kullanmayı çok severler. Kelimeleri yanlış yerde de kullansalar öğrenmiş olmaları tasdik edilmeli ve daha doğru şekilde nasıl kullanabileceği nazikçe öğretilmelidir. Din eğitiminde, çocuğa dinî kavramları kuru kuru ezberletmekten ziyade, çocuğun duygularına hitap ederek, açık ve

63 Bilici, *Dinî Gelişim Süreci Ve Din Eğitimi*, s. 86.
64 Peker, *Din Psikolojisi*, 167.
65 Tavukçuoğlu, "Okulöncesi Çocuğun Eğitiminde Din Duygusu Ve Din Eğitimi", 56.
66 Ahmet Çın, *İlk Çocukluk Döneminde Çocuğun Din Eğitimi Ve Ailenin Din Eğitimine Etkisi (Diyarbakır Örneği)* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Doktora, 2019), 42.
67 Çoban, *(3-6 Yaş) Din Ve Ahlak Eğitimi*, 123.

etkili bir şekilde öğretebilmenin yolları bulunmalıdır. Okul öncesi döneminde çocuklar için faydalı olabilecek etkinlikler arasında çocuk şiirleri, ilahiler ve kısa dualar örnek gösterilebilir.[68]

Eğitim ve öğretim faaliyetinin en önemli unsurlarından biri zamanlamadır. Çünkü bazı kritik dönemlerde zihinsel, bedensel ve duygusal gelişimini gerçekleştirememiş olabilir. Bunun sonucunda da bazı kazanımlar için artık geç kalınmış olur. Bu sebeple çocuğun gelişim dönemlerini bilmenin, tüm eğitim alanlarındaki gibi dinî değerlerin öğretilmesinde ve aktarılmasında önemi büyüktür.[69]

1.3. Allah Tasavvurunun Gelişimi

Yaratılışı gereği her insanda bir nihai hakikate inanma duygusu mevcuttur ve insan, yaşamı boyunca hayatını anlamlandıracak olan bu nihai hakikate teslimiyetle bağlanır.[70] Kişide sağlıklı bir inanç gelişimi oluşturmak için de okul öncesi dönemde ona din eğitimi hususunda en temel kavram olan Allah kavramının öğretilmesi gerekir. Allah inancının öğretilmesinde üç unsur ön plana çıkmaktadır. Aynı zamanda bunlar kişinin sağlıklı gelişimini teminat altına alır. Bu unsurlar sevgi, sonsuzluk ve maneviyattır. Bu kapsamda şekillenecek eğitimin amacı, yüce ve kutsal bir varlığa inanmanın uygun formlar çerçevesinde çocukta gelişimini sağlamaktır.[71]

Çocuk dünyaya geldikten sonra annesiyle olan ilişkisi Allah inancının temelini hazırlamaktadır. Çocuğun, bakımının tamamında anneye bağlı olduğunu keşfetmesi önemlidir. Acıktığı zaman annesinin her defasında yiyeceğini karşılaması, ihtiyaç duyduğunda yanında olması, vücut bakımını yapması ve ona sevgi duyması çocukta annesine karşı bir güven duygusu geliştirir. Bu duygu aynı zamanda hem dinî inancının temelini hem de sağlıklı insani ilişkilerin esasını oluşturacaktır. Güvene dayalı Allah fikrinin oluşması hayatın ilk yıllarında gerçeğe dönüşmektedir. Anne babasının hem sevdiğine hem de kızdığına şahit olan çocuk, sevgi ve kuralcılığın aynı kişide bulunacağını görmektedir. 'Annem beni çok sever, aynı zamanda oyuncaklarımı ortadan kaldırmamı da ister.' 'Babam beni çok sever, ama kitapları yırtmama izin vermez.' Çocuk

---

68 Ay, *Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım?,* 63-64.

69 Abdurrahman Dodurgalı, *Ailede Çocuğun Din Eğitimi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1998), 150.

70 Jesse H. Ziegler, "Din Psikolojisi Ve Din Eğitimi", çev. Hüseyin Yılmaz, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (2003), 424.

71 Oruç, *Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Din Eğitimi,* 183.

öğrendiği bu bilgiler neticesinde seven, merhamet eden ama aynı zaman da kural koyan ve yargılayan Allah'ı tanımaya başlar.[72] Çocuklar farklı duyguların aynı anda yaşanabileceğini zamanla öğrenirler. Annesi veya babası kendisine kızdığında aynı zamanda onu hala çok sevdiğini bilemezler. Büyümeleri ve gelişmeleri sonrasında bir kişinin hem çok sevilip hem de ona öfke duyulabileceğini öğrenirler.

Çocuklar, fiziksel ve ruhsal ihtiyaçlarını karşılayan ebeveynleri ile kurdukları ilişki modeline göre Allah'ı algılarlar. Fakat çocuğun Allah'la olan ilişkisi, şekil olarak çocuğun ebeveynleriyle olan ilişkisine benzese de nitelik olarak Allah ile kurduğu ilişki çok daha yüce ve daha üstün bir özelliğe sahiptir.[73] Her istediğini yapabilen yüce bir varlığa inanmak, çocukların kendi sınırlarını bilmelerine ve her şeyin üstesinden kendi başlarına gelemeyeceklerini anlamalarını sağlar. Onların korkularıyla ve istekleriyle kendilerinin baş edebilecek durumda olmadıklarının farkına varmaları, onları her şeye gücü yeten kutsal bir yaratıcı arayışına yönlendirir. Çocuğun yüce bir varlığa inanması aynı zamanda ümitsizlik, karamsarlık gibi olumsuz duygulardan kurtulmasına ve iyimser bir karakter oluşturmasına fayda sağlar. Yaşadığı öfke ve düşmanlık gibi olumsuz duygularla, adil olan Allah inancı aracılığıyla başa çıkabilir. Allah'ın yardımı ile sıkıntılarının üstesinden gelebileceği inancının pekişmesi, olumsuz duyguların ortaya çıkarabileceği ruhsal ve bedensel etkileri azaltır. Bununla birlikte Allah'ın kendisini her an işittiğini ve gördüğünü bilen çocuk yanlış ve istenmeyen davranışları yapmaktan uzak durmaya çalışır.[74]

Çocukluk dönemi insan hayatında en çok etki bırakan yıllardır. Yaşadığı ilk tecrübeler karakterini, hayata bakışını şekillendirmektedir. Bu dönemlerde kişinin karakteri bu kadar çok etkilenebiliyorsa, o halde dinî yönelimi ve yetenekleri de yönlendirilebilir veya hayatında etki bırakabilir.[75]

Çocukların ilgilerini çeken ve zihinlerini meşgul eden konuların başında Allah gelir. Allah'ı bu derece merak etmelerinin sebebi fıtratlarındaki inanç duygusunun etkisi ve ilk çocukluk çağlarında tabiatüstü varlıklara ilgi duyulmasıdır.[76] 4-6 yaş dönemi

---

72 Ziegler, "Din Psikolojisi Ve Din Eğitimi", 427.
73 Celal Çayır, "Çocuklarda Tanrı Tasavvuru Üzerine Bir Araştırma", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/2 (2013), 29-34.
74 Esra Türk, "Din Eğitimi Açısından Çocukluk Döneminde Dua Kavramının Önemi", *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 1/3 (2015), 455.
75 Ziegler, "Din Psikolojisi Ve Din Eğitimi", 421.
76 Ay, *Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım?*, 91.

korkuların, kaygıların ve endişelerin yoğun olduğu bir dönemdir. Allah kavramı aşılanırken, kavramın bu duygular üzerine yükselmemesine dikkat edilmelidir. Bu dönemde en iyi eğitim yolu çocuğu soru sorar hale getirebilmektir.[77] İnsanın yaratılışındaki ve kâinattaki mükemmellikten, yaşam döngüsünden, incelenen bir hayvandan veya bitkiden yola çıkılarak çocuk düşünmeye sevk edilebilir. Bilimsel bilgiler paylaşılarak çocuğun merakı canlandırılabilir. Böylece çocuk kendiliğinden soru sorar hale getirilebilir.

Yetişkinlerin çocuğun sorularına ciddiyetle ve ilgiyle cevap vermeleri gerekir. Çocuk sorularının ciddiye alındığını gördüğünde kendisini korkutan veya ürküten şeyleri de sormaktan çekinmeyecektir. Böylece sağlam bir Allah fikri elde etme hususunda cesaretlenecektir.[78]

Çocukların zihinsel gelişimi 7 yaşına kadar Allah gibi soyut olan bir kavramı tam olarak anlayacak güçte değildir. Ebeveyn ve öğretmenlere düşen de inancımızın ölçüsünde Allah'ı somutlaştırmadan ve herhangi bir şeye benzetmeksizin çocuğun her basamakta sorduğu sorulardan hareketle cevap vermeye çalışmaktır.[79] Zaten okul öncesi dönemdeki din eğitimi amaçlarından biri de çocuklar soyut kavramları anlayacak olgunluğa ve yaşa gelene kadar onları dinî bilgileri anlamaya hazırlamak ve inançlarını sağlam temellendirmektir.

Çocuklarda doğuştan bir Allah korkusu yoktur. Fakat bazı yetişkinler çocuğu kendi örnek davranışlarıyla eğitmek yerine, Allah korkusu, cehennem azabı gibi motifler kullanarak onun üzerinde otorite kurmak ve disiplin sağlamak için Allah'ı bir araç olarak kullanırlar. Çocuklar için Allah kavramı oldukça soyut olduğundan, bilmedikleri bu kavram ile korkutulması ve telkin yapılması çocuğun Allah'tan korkmasına sebep olur.[80] Aynı zamanda çocuklarda çeşitli ruhsal sıkıntılara yol açabilir. Allah inancında temel ilke, hem Allah sevgisi hem de Allah korkusu esastır. Fakat okul öncesi dönem çocuklarının henüz sorumluluk çağına gelmemiş olmaları sebebiyle Allah sevgisi esas alınmalıdır. Allah korkusunun öğretilmesi için belli bir bilgi seviyesi ve olgunluğun

---

77 Selçuk, "Çocuk Eğitiminde Dini Motifler (Okul Öncesi Çağ)", 113.
78 Selçuk, "Çocuk Eğitiminde Dini Motifler (Okul Öncesi Çağ)", ss. 114-115.
79 Çoban, *(3-6 Yaş) Din Ve Ahlak Eğitimi*, 136.
80 Hayati Hökelekli, *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi Ve Din* (İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2016), 25; Çoban, *(3-6 Yaş) Din Ve Ahlak Eğitimi*, 143.

oluşmuş olması gerekir.[81] Bu sebeple ilk çocukluk döneminde çocuğa, Allah; seven, merhamet eden, koruyan, affeden, hoş gören, ödüllendiren bir varlık olarak öğretilmelidir. Allah'ın sıfatları çocuğa anlatılırken, gelişim aşamaları göz önünde bulundurulmalı, basit ancak doğru bilgi ve sade bir dil, yöntem olarak kullanılmalıdır. Allah sevgisi aşılanan çocuk, Allah'ın yarattığı her şeyi sevecektir ve bu sevgi onun her türlü zorluğu yenmesinde, kalkanı ve yardımcısı olacaktır.[82]

Okul öncesi dönem çocukları üzerinde yapılan bir çalışmada çocukların genel olarak Allah'ı olumlu sıfatlarla tanımladıkları tespit edilmektedir. Allah'ı 'ceza veren' şeklindeki tanımlamaların oranı, çocukların yaşları ilerledikçe artmaktadır.[83]

Çocuklardaki Allah inancının temellenmesi ve güçlenmesi için, onlarla Allah hakkında konuşmak ve O'nun yarattıklarına bakarak Allah'ın kudretini ve karakterini çocukların fark etmesini sağlamak gerekir. Kâinattaki her şeyin mükemmel bir denge ve uyumla yaratılmış olması çocuklara gösterilmelidir. Besin zinciri, yaşam için atmosferin nasıl mükemmel olduğu, gezegenlerin ve güneşin muazzam bir sistemle çalıştığı, bakterilerden balinalara kadar Allah'ın yeryüzünde yarattığı her varlığın yaşam dengesini muhafaza etmesi anlatılmalıdır. Bütün yarattıklarına sahip çıkan, koruyan ve onları seven bir varlık olarak Allah'ı tanımalarına yardım edilmelidir. Yaratılanların mükemmelliğinden yola çıkarak belki de bir başkasının açıklamasına gerek duymadan çocuk kendiliğinden O'nun varlığını keşfedebilir. Tüm kâinat, çocukların Allah'a inanmasını ve inançlarını güçlendirmesini sağlayacak işaretlerle donatılmıştır. İnandıkları şeyin mantıklı ve makul olduğu çocuklara gösterildiğinde, inançları sağlam olarak gelişir. Çocuklar Allah'ı sevdiklerinde ve bu sevgiyi tecrübe ettiklerinde, inançları gerçek ve pratik hale gelmiş olur. Hayatları buyunca sevgi temelli Allah inancının etkileri onlara ilham kaynağı olur.[84]

Allah gözlemlenebilir, algılanabilir veya istenildiğinde kendisine ulaşılabilen bir nesne değildir. Bu sebeple, bireyin kişisel tecrübeleri, geçmiş yaşantıları, büyüdüğü aile ve yakın çevresiyle ilişkileri, anlatılan dinî öğretiler ondaki Allah tasavvurunun

---

81 Beyza Bilgin - Mualla Selçuk, *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri* (Ankara: Gün Yayıncılık, 1999), 47; Turgay Gündüz, *Kur'an'da Korku Motifi İnzar Kavramına Eğitimbilimsel Yaklaşım* (İstanbul: Düşünce Kitabevi Yayınları, 2004), 161.

82 Bilici, *Dinî Gelişim Süreci Ve Din Eğitimi*, s. 229.

83 Çayır, "Çocuklarda Tanrı Tasavvuru Üzerine Bir Araştırma", 46-47.

84 Gündüz, "Çocukluk, Gençlik ve Yetişkinlik Dönemi Din Eğitimi", 96.

şekillenmesinde rol oynar. Böylece her bireyin kendi iç dünyasında kurguladığı bir Allah tasavvuru oluşur. Allah tasavvuru çocukluk yıllarında şekillenen en önemli ve etkili tasavvurların başında gelir.[85]

Çocukta Allah tasavvurunun şekillenmesinde yaş faktörünün yanında, çocuğun, aile üyelerinin ve yakın çevresinin kutsal varlık karşısındaki tutum ve davranışları da önemli faktörlerdir. Aynı zamanda, öğretmen, okul ve okunan kitaplar da etkin birer faktördür. Çocukla kurulan iletişim şekline göre dinî kavramlar anlam kazanır.[86]

Ailenin, çocuğun Allah tasavvurunun oluşmasındaki etkilerini bilerek bu konuda bilinçli olarak katkıda bulunmaları önemlidir. Aynı dine inanan ve aynı Allah'a ibadet eden insanların dahi Allah'ı birbirlerinden farklı niteliklerle tasavvur edebildikleri, aynı zamanda büyümekte ve gelişmekte olan bir çocuk için bu farklılıkların birer zenginlik olduğu unutulmamalıdır. Kavram zenginliğinin olması soyut olan dinî düşüncelerin gelişmesi açısından önemlidir. Oluşan farklılıklar Allah'ın zatından olmayıp kişinin çocukluk yıllarında aile ortamındaki yetiştirilme tarzından kaynaklanır. Bu sebeple her bireyin çocukluk dönemindeki algılarına bağlı olarak tasavvurları oluşmakta ve gelişmektedir. İlerleyen yaşlarında somuttan soyuta geçecek olan tasavvurlarında ve dinî değerleri anlamlandırmasında öğrenmiş olduğu kavram çeşitliliği, zihninin zenginleşmesine ve kişiliğinin oluşmasında katkıda bulunacaktır.[87]

Çocuktaki Allah tasavvurunun gelişmesinde fıtri özelliklerinin yanında çocuğun yaşadığı çevre de etkili olmaktadır. Ebeveyn, öğretmenler, televizyon, internet, akrabalar, kültürel koşullar çevresel faktörler olarak sayılabilir. Çocuğun etki alanı bu şekilde oldukça geniş ve karmaşıktır. Bu etki alanında çocuğun Allah ile ilgili oluşturduğu fikir, duygu ve görüntülerden oluşan bir bütünlük söz konusudur. Çocuğun bu algıları yaşamın ilk dönemlerinden itibaren gelişmeye başlar. Gelişmeye başlayan Allah tasavvuru çocukların bulundukları gelişim dönemlerine ve yaşlarına göre farklılık gösterebilmektedir.[88]

Allah tasavvurunun gelişimini çeşitli yaş dönemlerine göre incelemek gerekirse;

---

85 Hökelekli, *Din Psikolojisine Giriş,* 117.
86 Selçuk, "Çocuk Eğitiminde Dini Motifler (Okul Öncesi Çağ)", 110.
87 Bilici, *Dinî Gelişim Süreci Ve Din Eğitimi,* s. 151.
88 Mustafa Köylü ve Cemil Oruç, *Çocukluk Dönemi Din Eğitimi*, Ankara: Nobel Yayıncılık, 2017, s. 58.

0-3 yaş gelişim psikolojisi açısından güven duygusunun kazanıldığı kritik bir dönemdir. Bebekler altıncı aydan sonra çevresinde bulunan ve bakımıyla ilgilenen kişilere güvenle bağlanırlar. İnanç, güveni aşan bir olgu da olsa ancak güven temeli üzerinde gelişir. Bu yaştaki çocukların birtakım gizil korkuları vardır. Yaşadıkları korkuların üstesinden gelebilmeleri için Allah'ın sevgisi, şefkati ve en önemlisi de Allah'ın koruması vurgulanabilir. Bu konuda çocuğun günlük yaşamıyla orantılı olarak onlarla teolojik konuşmalar yapılabilir. Yapılan konuşmalarda ve okunan kitaplarda Allah'ın koruması vurgulanıyorsa, bunların olumlu duygularla aktarılması Allah tasavvurunun gelişimini doğrudan etkiler. Aynı zamanda ailede kuvvetli bir iman duygusu varsa çocuk bunu hissedecek ve olumlu yönde Allah'a iman konusunda bir başlangıç gerçekleştirecektir.[89]

Çocukta Allah düşüncesi 3 yaşlarda somut olaylarla başlayıp korku ve sevgi hisleriyle karışık olarak çocuğun zihninde oluşmaya başlar. Çocuk çevresindeki en güçlü kişi ile Allah'ı özdeşleştirerek O'nu somutlaştırma yoluna yönelir. Ebeveynlere düşen görev de çocuğu somutlaştırma yaklaşımından uzaklaştırmak için çaba göstermelidir. Denilebilir ki, Allah'a inanma ile ilgili eğitimin başlangıç noktası çocuğu bu tür düşüncelerden kurtarmaktır.[90]

4-5 yaş çocukların Allah'ı tasavvur etmeye başladıkları dönem 4 yaştır. Bu dönem, çocukların dinî dünyaya ilgilerinin altın yaşı olması sebebiyle bu yaşlarda Allah'ı tasavvur etmekte zorluk yaşamazlar.[91]

Bu yaştaki çocuklar Allah'ın varlığını kabul ederler. Bu dönem çocuğu için Allah doğaüstü bir varlık olarak düşünülür fakat tam olarak tanımlanamayan yüce bir varlıktır. Allah yüce, kutsal ve evrendeki tüm varlıklardan farklı özelliklere sahiptir. Allah'ı zaman ve mekândan ayrı düşünemediklerinden dolayı, O'nu cennette veya gökyüzünde düşünmeye başlarlar. Bu düşünceden hareketle onlar için Allah dünyadaki olaylara müdahale eder, dünyadaki işleri düzenler. Ayrıca bu yaşlardaki çocuklarda benmerkezci düşünme şekli oldukça yaygındır. Bu düşünce dinî gelişimde de kendini gösterir. Özellikle "çocuğun kendisi dışındaki her şeyin kendisi için var olduğunu düşünmesi"

---

89 Köylü ve Oruç, *Çocukluk Dönemi Din Eğitimi*, ss. 58-59.
90 Oruç, *Çocuğun Din Eğitimi*, ss. 185-186.
91 Antoine Vergote - Fırat Erdoğan Çev, "Çocuklukta Din", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/1 (01 Nisan 1978), 317.

Allah'ın da kendisi için var olduğu düşüncesine sebep olmaktadır. Öyle ki güneş onu aydınlatmak için, gölgeler onu serinletmek için vardır. Allah da çocuğa yardım etmek, isteklerine karşılık vermek için hazırdır fakat çocuk Allah'ı diğer bütün varlıklardan ayrı bir yerde konumlandırır. Bu yaşlarda Allah'ın varlığı hususunda şüphe duyulmaz. Hatta Allah'ın varlığına dair kanıtların arandığı, "Allah'ın insanların iyiliği için var olduğu" düşüncesinin olduğu bir dönemdir.[92]

4-5 yaşlarında hayallere ve duygulara bağlı olan Allah tasavvuru zamanla güven, bağlılık ve saygı hisleriyle beraber evrensel bir otorite olarak Allah'a doğru yönelecektir.[93] Bu dönem çocuklarında Allah'ı insan biçiminde (antropomorfik) düşünürler. Allah'ı yaşlı, erkek bir kişi, aksakallı bir adam şeklinde hayal ederler.[94]

Bu yaşlarda, hayal gücünün gelişmesi ile beraber dinî hikâyeler ve masallar çocuğun dikkatini çeker. Dinlediği olaylar ve kavramlar çerçevesinde tasavvurlar geliştirir. Allah, peygamber, melek, şeytan, cennet, cehennem gibi kavramları zihninde canlandırır.[95]

6-7 yaş döneminde çocukların Allah tasavvurlarında "yardımcılık", "koruyuculuk", "yaratıcılık" gibi vurgular öne çıkmaktadır. Bu yaşlarda önceki dönemlerden farklı olarak Allah'ı zaman ve mekândan ayrı bir varlık olarak algılamaya hazır haldedir. Allah'ı iyi-kötü mücadelesinde taraf olarak değerlendirmek, bu yaş çocuklarının en hassas olduğu konudur. Allah evrendeki her şeyin yaratıcısı ve kötülüklere karşı iyilik gücü olarak kabul edilir. 7 yaşından itibaren manevi özellikler ön plana çıkar. Fakat bütünüyle soyut bir Allah tasavvuru ancak on yaşından itibaren gelişmektedir.[96]

Araştırmalar, çocuğun 6 yaşından sonra Allah'ı yaratıcı olarak kabul ettiğini göstermektedir.[97]

6-7 yaşlarından sonra olaylar arasındaki nedensel ilişkileri anlama ve görünen olayların arkasındaki görünmeyen boyutları kavrama yönetimine bağlı olarak, Allah,

---

92 Köylü ve Oruç, *Çocukluk Dönemi Din Eğitimi*, ss. 60-64.
93 Oruç, *Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Din Eğitimi*, 186.
94 Kerim Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, Boğaziçi Yayınları, 2012, ss. 122-123.
95 Hökelekli, *Din Psikolojisine Giriş*, 107.
96 Köylü - Oruç, *Çocukluk Dönemi Din Eğitimi*, 64-65.
97 Oruç, *Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Din Eğitimi*, 187.

ölüm, doğum, yaratılış, sevap, günah gibi dinî kavramların ifade ettikleri anlamlar üzerine sorular sorar. Bu süreç 10-12 yaşlarına kadar güçlenerek devam eder.[98]

7 yaşlarından sonra antropomorfik düşünce zamanla azalmaktadır. Allah inancı soyutlaşmaya başlamaktadır. Yapılan bir araştırmada bu durumun Müslüman olan çocuklarda daha hızlı olduğu görülür. Araştırmada 4, 5 yaşında çocuklarda antropomorfik kavramlarla Allah'ı tanımlama %100 iken bu oran 6 yaşında %96'ya düşmektedir. İlerleyen zamanda 7 yaşında %64, 8 yaşında ise %12 oranına inmektedir; soyut düşünce 7-9 yaşlarında mücerret şeklini almaktadır.[99]

5-6 yaş ve 11-12 yaş grubundaki çocukların Allah kavramları ile ilgili karşılaştırmalı olarak yapılan bir çalışmada; 5-6 yaş grubundaki çocukların %9,1'i, Allah'ı anneye veya teyzeye, %18,2'si insana benzetmiştir. Yaşın ilerlemesiyle 'Allah kimseye benzemez' şeklinde yanıt verenlerin oranı artmaktadır. 5-6 yaş aralığındaki çocukların %13'ü, 11-12 yaş aralığındakilerin %82,9'u Allah'ın kimseye benzemediğini belirtmiştir.[100]

Çocukların zihinlerinde oluşan tasavvurlar değişmez değildir. Ailevi, toplumsal-kültürel, çevresel ve eğitimsel tesirlerle çocuk kendi ruhi güçleriyle birleştirerek içinde işler ve sonrasında kendine has bir tasavvur oluşturur. Öğrendiği yeni dinî bilgiler önceki tasavvurlarını değiştirme ve düzeltme imkânı sunar. Bu sebeple farklı dinî ortamlarda farklı özelliklere sahip Allah tasavvurlarının oluşması oldukça doğaldır.[101]

Müslüman çocuklar Allah'ı güzel isim ve sıfatlarla yani İslami özelliklere uygun şekilde açıklamaktadır.[102]Allah tasavvuru cinsiyete göre de değişiklik göstermektedir. Erkek çocukları daha çok Allah'ın kendilerinden ne istediğine dikkat etmektedir. Erkek çocukları için Allah kemali ve ahlaki kudret ve güç olarak üstün bir Allah'tır. Kız çocukları için Allah hissi, huzur veren bir varlıktır. Kız çocukları Allah'ın kendilerinden ne istediğinden çok, Allah'ın kendileri için ne olduğuna dikkat etmektedir.[103]

Çocukluk dönemindeki din algılarının sonraki dönemlerde dine bakışa ve dinî yaşayışa zemin teşkil etmesi için, dinle çocuk arasında duygusal bağlar oluşturulmalı ve

---

98 Hökelekli, *Din Psikolojisine Giriş*, 107.
99 Çoban, *(3-6 Yaş) Din Ve Ahlak Eğitimi*, 141.
100 Çayır, "Çocuklarda Tanrı Tasavvuru Üzerine Bir Araştırma", 40-41.
101 Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, 128; Hökelekli, *Din Psikolojisine Giriş*, 121.
102 Dam, "Çocukluk Dönemi Din Eğitimi", 75.
103 Cihandide, *Okul Öncesi Din Ve Ahlak Eğitimi*, 71.

kuvvetlendirilmelidir. Çocuğun ailesinde, okulunda, çevresinde, düşüncelerinde ve hayallerinde sık sık dinî motiflere yer verilmelidir.[104] Günlük konuşmalarda sık sık Allah kavramıyla karşılaşmaları din eğitimi için önemlidir. Örneğin, "Allah razı olsun", "Allah sevdiklerine kavuştursun", "Allah kazadan beladan esirgesin-korusun", "Allah'a ısmarladık", "Allah'a şükür", "Allah izin verirse", "Maşallah", "inşallah", "Allah yardımcın olsun", "Elhamdülillah" gibi ifadeler çocuğun zihnine yerleşmektedir.[105] Aynı zamanda çocuğun çevresindeki varlıklardaki güzellik, renk, şekil ve düzenden haberdar olması, onları fark etmesi Allah'ı tanıması, bilmesi, O'na inanması yolunda güçlü bir adımdır.[106]

Çocukların Allah tasavvurlarının şekillenmesinde belirleyici olan ve önemli sıfatlarından bazıları şunlardır: Yaratıcılık, merhametli ve affedici olma, ezeli ve ebedi olma, sınırsız kudret sahibi olma, adil olma, her şeyi bilme, her yerde olma, hiçbir şeye benzetilememe, yargılayıcı ve cezalandırıcı olmasıdır. Bu sıfatların çocukların yaşlarına uygun şekilde anlatılması, onların Allah tasavvurlarının şekillenmesinde ve gelişmesinde önemli katkılar sağlar. Allah'ın mükemmel oluşu, onların anlayabileceği bir dille hikâyeler aracılığıyla aktarılabilir. Allah hakkındaki konuşmalarda üzerinde durulması gereken önemli bir konu da budur.

1.4. Peygamber İnancı

Çocukluk döneminde yeterince sevgi göremeyen kişilerin, başka kimseleri sevmekte zorluk çektikleri bilinmektedir. Bu nedenle, Allah ve Peygamber kavramları başta olmak üzere dinî kavramları çocuğa sevdirebilmek için, önce onu yeterli ve dengeli bir biçimde sevmek ve bu sevgiyi ona hissettirmek gerekir.[107] Yeterli sevgiyi, ilgiyi ve değeri yaşayan çocuk önce Rabbini sevecek ardında peygamberini ve onun kendisine bildirdiği her şeyi sevecektir. Bu konuda ebeveynler, Hz. Peygamberi örnek alarak çocuğun sevgisini kazanmaya gayret etmeli ve sonrasında da onlara peygamber sevgisini aşılamalılardır.

Okul öncesi dönemde çocuklar ebeveynlerinden ve çevresinden gördüğü her şeyi zihinlerine kaydederler. Hayatlarının ilk yıllarında model aldıkları, taklit ettikleri kişilerin

---

[104] Çoban, *(3-6 Yaş) Din Ve Ahlak Eğitimi*, 144.
[105] Çın, *Ailenin Din Eğitimine Etkisi*, 112.
[106] Selçuk, "Çocuk Eğitiminde Dinî Motifler (Okul Öncesi Çağ)", 111.
[107] Ay, *Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım?*, 50.

etkileri bütün hayatları boyunca sürmektedir.[108] Model olarak aldıkları kişiler onların kişiliklerinin oluşumunda, hayata ve dine bakışlarında, dini benimsemesinde ve yaşamasında büyük öneme sahiptir.

Çocuklar belli bir yaştan sonra kendilerine model alacakları birilerini ararlar. Ebeveynlerin iyi birer model olmasının yanında, çocuklara başarılı olmuş,[109] merhametli, Allah dostu kimselerin model olarak anlatılması onların gelişimleri için faydalı olacaktır.

Dil gelişimin başladığı 2-3 yaşlarından itibaren çocuklara peygamber sevgisi ve inancı anlatılabilir. Bu yaşlarda zihinsel olarak bir peygamberin neden gönderildiğini bilemeseler de peygamber kavramını öğrenebilirler. Çocuklar 4 yaşına kadar her şeyi taklit ettikleri için peygambere yönelik ifadeleri; salavatları, salat u selamları, sevgi ve saygı ile yapılan övgüleri de çocuk taklit edebilir. Çocuğun yaşına, hazırbulunuşluk ve dil gelişimi seviyesine uygun konular basit dille anlatılabilir. Peygamber kıssaları masal gibi anlatılabilir. Bilhassa Hz. Muhammed'in çocukluğu, torunlarına ve diğer çocuklara yaklaşımı anlatılarak çocuklar için yaşamlarında karşılaşabilecekleri durumlar konusunda yol gösterici olabilir. Peygamberlerin hayvanlara yaklaşımı bu yaş dönemi çocukları için ilgi çekicidir. Anlatılan kıssalar ve verilen bilgiler tiyatro, drama ve görsellerle somutlaştırılarak anlatıldığında daha kalıcı ve etkili bir sonuca ulaşılacaktır. Anlatılacak kıssaların özellikle günlük yaşamdan kesitler içermesi önemlidir. Bu yaş dönemi için olağanüstülükler ve mucizeler yerine çocuğun günlük hayatında örnek alacağı bir şahsiyet olarak peygamberler anlatılırsa, çocuğun kıssada kendisini bulması kolaylaşır.[110] Böylece çocuk kendi günlük yaşamında, dinlediği kıssalara benzer durumlarla karşılaştığında ne yapması gerektiğini ve nasıl davranması gerektiğini bilerek hareket edecektir.

Allah tarafından belirlenen ve Allah'ın emir ve yasaklarını insanlara bildirmekle görevli kimselere peygamber denir.[111] Peygamberlere iman etmek, Allah'ın insanlar arasından görevlendirdiği kimselere ve onların aktardığı bütün bilgilerin doğru ve gerçek olduğuna inanmayı gerekli kılar. İnsan sadece aklıyla Allah'ın varlığını, tekliğini ve yüceliğini anlayabilir; fakat peygamberlerin Allah hakkında, gayb hakkında vahiyle

---

[108] Özdemir, *Ailenin, Çocuklarının Din Eğitimine Katkısı (İstanbul Örneği)*, 35.
[109] Sadiye Uluğ, *Çocuğun Din Eğitiminde Taklit Ve Özdeşleşme* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2010), 58.
[110] Seval Çakır, *Bir Kurum Olarak Ailenin Din Eğitimi İşlevi* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2019), 93.
[111] Erdinç Ahatlı, *Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği* (İstanbul: Değişim Yayınları, 2002), 8.

bildirdiği bilgileri bilemezler. İnsan sadece akıl yoluyla Allah'a nasıl ibadet edeceğini ve ahiretle ilgili konuları bilemez.

Dinimize dair birçok bilgiyi peygamberler aracılığıyla bilebiliyoruz. Nasıl ki evimize yeni bir eşya aldığımızda yanında onu nasıl kullanacağımızı anlatan kullanma kılavuzları bulunuyorsa peygamberler de insanlara dünyada nasıl yaşamaları gerektiğini, nasıl mutlu olunacağını,[112] ibadetleri nasıl yapacaklarını, insani ilişkilerin nasıl olacağını öğretirler. Öyleyse okul öncesi dönemde çocuklara peygamber inancının ve sevgisinin verilmesi uygun olacaktır.

Peki, ilk çocukluk döneminde çocuklara, bir peygamber olarak Hz Muhammed ve diğer peygamberler nasıl anlatılmalı, onların zihinlerinde peygamber denildiğinde nasıl bir imaj belirmelidir?[113] Çünkü bu yaşlarda zihinlerinde belirledikleri peygamber algısı tüm dinî hayatlarını etkileyecektir. İnsanlarla savaşan bir peygamber düşüncesi yerine insanlara yardım eden, insanların sorunlarını çözen, dertlerine çareler arayan, hayvanlara sevgi duyan, ağaçları ve çevreyi koruyan, özellikle çocukları çok seven ve onlara değer veren, sevginin yoğun olarak hissedildiği bir peygamber düşüncesi oluşturulmalıdır. Sevgi üzerine yerleştirilen bir peygamber algısı çocuğun tüm hayatını sağlıklı ve olumlu bir şekilde etkileyecektir.[114]

Okul öncesi dönemde Hz Muhammed'in çocukluk yılları ve anıları anlatılabilir. Hz Muhammed'in çocukluk yılları birçok ayrıntısıyla beraber bilindiği için bu durum onların, kendileri gibi bir çocuk olan peygamberle aralarında bir bağ kurmasını sağlayabilir. Aynı zamanda peygamberlerin hayat hikâyeleri dünyada neyin değerli olduğunun ve ne uğruna mücadele edilmesi gerektiğinin somut bir modelidir.[115]

Hz. Peygamber bir çocuğa ya da yetişkine bir şey öğretirken, onun algılama seviyesine göre ve bilgiyi en kalıcı olacak şekilde öğrenmesini sağlayacak yöntemleri kullanırdı.[116]

Çocuklara Hz. Peygamber'in adı anıldığında salat u selam göndermeleri drama etkinliğiyle öğretilebilir.

---

[112] Yıldırım, *Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden 4-6 Yaş Arası Çocuklara Din Eğitimi (Sivas İli Örneği)*, 33-34.
[113] Bilici, *Dinî Gelişim Süreci Ve Din Eğitimi*, s. 256.
[114] Bilici, *Dinî Gelişim Süreci Ve Din Eğitimi*, ss. 256-257.
[115] Çakır, *Bir Kurum Olarak Ailenin Din Eğitimi İşlevi*, 93-94.
[116] Çın, *Ailenin Din Eğitimine Etkisi*, 126.

Salat u selam göndermenin peygambere yollanılan bir hediye olduğu anlatılarak çocuklara salavat çekmek öğretilebilir. Hz Muhammed tanıtırken, onun insan, doğa, hayvan ve çocuk sevgisinden bahsedilerek çocukların düzeylerine uygun olarak hikâyeler anlatılabilir.[117]

Okul öncesi dönem çocuklarına din eğitimi yönünden Hz. Muhammed'in hayatından kesitleri kıssalaştırarak anlatmanın bir değeri vardır. Bu yaştaki çocuklar için kahramanlar çok önemlidir. Peygamberin dini için, iyilik için hayatındaki mücadelelerini bilmeleri, çocukların nezdinde Hz Muhammed'in yerini üst konumlara taşır. Kendisine hayran olduğu ve hayatına imrendiği bir peygamberi kendisi için model seçen çocuk, davranışlarında peygamberine benzemeye çalışır. Böylece çocukta oluşan kuvvetli peygamber algısı, sonraki gelişim dönemlerinde karşılaşabileceği problemleri çözmesinde ona yardımcı olacaktır. Küçük yaşlarda peygamberleri ideal şahsiyetler olarak içselleştirebilirlerse, gençlik ve yetişkinlik dönemlerinde topluma faydalı birer birey haline gelebilirler. Bu sebeple çocukta içselleştirilmiş bir peygamber algısı oluşturmak, çocuklar için oldukça önemli bir kazanım olacaktır.[118]

Hz Muhammed'in anlatılmasının yanında milletimizi ve düşünce yapımızı yakından ilgilendiren tarihi olaylar ve kişiler de çocuklara anlatılarak milli ve dinî kimliklerinin oluşmasına fayda sağlanabilir. Sahabenin hayatı, Mevlana, Fatih Sultan Mehmet, Battal Gazi, Mimar Sinan gibi şahsiyetlerin biyografileri ve hatıraları anlatılabilir. Çocuklar için örnek gösterilecek modeller çoğaltılabilir. Böylece çocuğun dinî eğitimine katkı sağlamanın yanında, milli kültürümüzü de aktarma fırsatı elde edilebilir.[119]

Çocuklar belli dönemlerde bazı konulara daha fazla ilgi duyarlar. 3-4 yaşlarındaki çocukların dinî hikâye ve menkıbeleri ilgiyle ve zevkle dinledikleri gözlemlenmektedir. Bu yaşlarda masal ve hikâye dinleyerek uyumayı severler. Kur'an'da geçen peygamberlerin ve sahabenin hayatını anlatan çocuk kitapları okunabilir, yaşlarına uygun filmlerden, çizgi filmlerden ve tiyatrolardan yararlanılabilir. Özellikle 4-5 yaşındaki çocuklar çizgi film şeklinde anlatılan peygamber hikâyelerine oldukça ilgi gösterirler.

---

[117] Yıldırım, *Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden 4-6 Yaş Arası Çocuklara Din Eğitimi (Sivas İli Örneği),* 33.

[118] Bilici, *Dinî Gelişim Süreci Ve Din Eğitimi*, s. 257.

[119] İsmail Sağlam, "Okulöncesi Eğitimde Sözlü Öğretim Etkinlikleri Ve Din Eğitimi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (2001), 199.

Film bittikten sonra çocukla beraber filmi izleyen ebeveynlerin film hakkında değerlendirmede bulunmaları çocuk açısından önemlidir. Bu konuda çocuğun soruları olursa içtenlikle ve doğru bir şekilde cevaplanmalıdır. Aynı zamanda çocuk soru sormaya cesaretlendirilmelidir. Peygamberlerin dinleri uğruna, çektikleri sıkıntılara karşı sağlam bir irade göstermeleri, Allah'ın yardımıyla başarıya ulaşmaları çocukların ruhunda olumlu ve derin izler bırakır.[120] Bunlar da çocukta peygamber sevgisi ve inancı için temel oluşturur.

Peygamber kavramı çocuklara aktarılırken oyundan ve musikiden de faydalanılmalıdır. Yapılan gözlemler çocukların musiki eşliğinde söylenen peygamber isimlerini keyifle söyledikleri ve ezberledikleri tespit edilmiştir. Aynı zamanda oyun kartlarıyla oynamak da peygamber kavramına katkıda bulunabilir. Bu şekilde çocuklar için oyun en nitelikli din eğitimi aracına dönüşebilir. Bu konuda geziler yapılması da çocuk için iyi bir din eğitimi olacaktır. Ebeveynleriyle veya okulda öğretmenleriyle faaliyet olarak bir ormana gitmek ve manzarayı izlemek, ağaçları, çiçekleri inceleyerek tefekkür etmek, beraberce ağaç fidesi dikmek, çocuğun zihninde olumlu ve güzel anılar olarak yerleşecektir.[121] Hz Muhammed'in tavsiyelerini bizzat yaparak ve yaşayarak öğretmek çocuklarda hem güzel duygular olarak hatırlanacak hem de daha kalıcı bilgiler verilmiş olacaktır.

Bir model olarak Hz Muhammed'in tanıtılması, sevdirilmesi günümüz çocukları için çok önemlidir. Çünkü televizyon ve internet çocukların hayatlarında çok büyük bir yeri kaplıyor. Çalışan anne ve babaların ve aile büyüklerinin çoğunlukla ayrı evlerde yaşadığı bir toplumda çocukların örnek alacakları, model olarak benimseyecekleri kişiler günün çoğunda çocuktan ayrı kalmaktalar. Çocuklar da internette veya televizyonda gördüğü, hayran kaldığı kimseleri kendilerine model olarak alabilmekteler. Okul öncesi dönemden başlanarak çocuklara asıl örnek almaları ve model olarak benimsemeleri gereken kişi olan Hz Muhammed tanıtılmaya başlanır ve gönüllerine yavaş yavaş nakşedilirse daha sonraki yaşlarında hem sağlam bir kişiliğe sahip hem de kimi model olarak alacağının bilincinde olan bir birey olacaktır.

---

[120] Mustafa Çoban, *Okul Öncesi (3-6 Yaş) Din Ve Ahlak Eğitimi*, Konya: Hüner Yayınevi, 2016, s. 146; Bilici, *Dinî Gelişim Süreci Ve Din Eğitimi*, ss. 257-259.

[121] Bilici, *Dinî Gelişim Süreci Ve Din Eğitimi*, ss. 257-259.

1.5. Ahiret İnancı ve Ölüm

İnsan hayatında yaşam kadar gerçek bir olgu da ölümdür. Ölüm, hayat döngüsünde önemli bir yer tutmasına ve biyolojik bir gerçek olmasına rağmen, pek çok insan farklı gerekçelerle ölüm hakkında konuşmak istemez. Aslında ölümün inananlar için korkulacak, çekinilecek bir şey olmadığı İslam'da belirtilmektedir.[122] Fakat birçok yetişkin ahiret ve ölüm konusunu tam olarak idrak edememeleri ya da çocuklara açıklayabilecek yeterli bir donanıma sahip olmamaları sebebiyle çocukların bu konudaki sorularından kaçınmakta veya yeterli şekilde çocuğu bilgilendirememektedir.

Çocuklar her şeyi merak ettikleri gibi ölüm olayını da merak etmekte ve bu konudan oldukça etkilenmektedirler. Çocuklar ölüm kelimesini bilmeden önce yokluk, var olmamak ve kayıp gibi kavramları öğrenirler.[123]

Çocuk birçok şeyi sorduğu gibi ölümü, hastalığı, sakatlığı, savaşları da soracaktır. Ancak bunları çocuğa açıklamak için illa soru sormasını beklemek gerekmez. Çocuğun etrafında olup biten acı verici olayların açıklanmasında Allah inancı ve ahiret inancı, olumlu anlamda yardımcı olabilir ve çocuğun acıyı kabullenmesini sağlayabilir. Bir yakını vefat eden çocuğa "Onu Allah yarattı ve ona bu kadar süre ömür verdi. Şimdi o öldü fakat senin gibi güzel ve iyi bir çocuk yetiştirdi. Sen merhametli, dürüst, çalışkan bir çocuk olursan, annen ve baban için ileride iyilikler yapabilirsin. Böylelikle Allah da senin yaptığın bu güzel davranışlardan dolayı onu bağışlar, ona çok daha güzel nimetler verir." şeklinde telkinler vererek ahiret inancı öğretilebilir. Böyle telkinlerle çocuk için üzücü ve acı verici olan ölüm olayı olumlu manada bir eğitim konusu olarak ele alınabilir.[124]

Ahiret inancı ve ölüm hadisesi okul öncesi dönem çocuklarında doğal olarak mevcut olan adalet duygusundan yola çıkılarak açıklanabilir. Onlara göre tüm davranışların eşit sonuçları vardır. Örneğin; bu dönem çocuğu, tüm herkese eşit olarak dağıtılan kalemlere itiraz etmezken, bazılarına ikişer adet verilen kalemlerin dağılımına karşı çıkarlar. Aynı şekilde istenmeyen, hatalı davranışları yapan kimselerin cezalandırılacağı fikrine inanırlar. Bu bakımdan ahiret, iyi insanların yaptığı tüm güzel davranışlar sonucunda sınırsız güzelliklerle ödüllendirileceği, kötülük yapan kimselerin

---

122 Köylü - Oruç, *Çocukluk Dönemi Din Eğitimi*, 99-100.
123 Jersild, *Çocuk Psikolojisi*, 503-504.
124 Yıldırım, *Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden 4-6 Yaş Arası Çocuklara Din Eğitimi (Sivas İli Örneği)*, 46.

de ahirette tüm güzelliklerden mahrum kalacakları şeklinde açıklanabilir.[125] Çocuklar cehennemle ve cehennem azabıyla asla korkutulmamalıdır. Çocuklar bazen yaramazlık yaptıklarında cehenneme gidip gitmeyeceklerini sorabilirler. Bu noktada yetişkinler çocukların sınırsız güzelliklerle dolu olan cennete gideceklerini anlatabilir ve onların gönüllerine ferahlık verebilirler. Aynı şekilde çocukların yanlış davranışları sonucunda suçluluk hissetmelerini önlemek adına onlara Allah'ın merhametli olduğu, affedici olduğu vurgusu yapılabilir. Çocuklara, en önemli olan davranışın, kötülükler üzerinde ısrar etmemek olduğu anlatılabilir. [126]

Ahiret inancının çocuğa öğretilmesinde ölüm gerçeğinin ana hatlarıyla doğru bir biçimde öğretilmesi önemlidir. Bu konuda ilk ve temel ön şart, çocuğun ölüm olayını anlamasıdır. Çocukların ölümü algılamaları da yaşlara göre farklılıklar gösterir.[127]

Bir araştırmaya göre; Çocuklar tarafından ölüm anlayışı erken yıllarda ortaya çıkmaktadır. 2-3 yaşlarındaki çocuklar çok anlamlı şekilde olmasa da, ölüm konusunda bazı bilgilere sahiptir ve onun farkındadırlar. Bu küçük yaşlarında bile bir böcek ya da bir hayvan öldüğünde, şaşırma ve acıma duyma hissi görülmektedir. Vianello araştırmasında bu yaştaki çocukların, ölümün hastalıktan ve uykudan farklı olduğunu anlayabildiklerini, ölümü yaşamın zıddı olarak tanımladıklarını ve ölüm sebebi olarak da bıçak, silah, kaza ve özellikle de canlılığın son bulması olarak düşündüklerini belirtmektedir. Çocuklar yalnızca hayvanların değil, yetişkinlerin ve çocukların da ölümlerinden bahsedebilmektedirler.[128]

Vianello'ya göre çocukların ölüm algısı, gelişim dönemlerine, yaşlara ve olgunlaşmasına göre farklılık göstermektedir. Şu 3 maddelik sıralama genellikle kabul edilen bir sıralamadır.[129]

(1) 2-5 yaş arası çocuklar: Bu yaşlardaki çocuklar için yaşam ile ölüm arasındaki ayrım çok belirgin değildir. Oyunlarında ölüm kelimesini telaffuz etmelerine rağmen tam olarak ne anlama geldiğini bilmezler. 3 yaşındaki bir çocuk ölmüş bir hayvan

---

125 Oruç, *Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Din Eğitimi*, 202-203.

126 Mustafa Köylü, "Ölüm Olayının Çocuklar Üzerine Etkisi ve 'Ölüm Eğitimi'", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/17 (2004), 117.

127 Oruç, *Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Din Eğitimi*, 196.

128 Köylü, "Ölüm Olayının Çocuklar Üzerine Etkisi ve 'Ölüm Eğitimi'", 100.

129 Köylü, "Ölüm Olayının Çocuklar Üzerine Etkisi ve 'Ölüm Eğitimi'", 101'den; Renzo Vianello - Kalevi Tamminen, "The Religious Concepts of Children", *Handbook of Children's Religious Education*, ed. Donald Ratcliff (Birmingham: Religious Education Press, 1992), 71.

gördüğünde, "Bak ölü bir kuş." diyebilir. Ebeveyn bu durumda "Evet biz de bir gün bu kuş gibi olacağız." şeklinde cevap vermesi, bu yaştaki bir çocuk için yeterli yanıt olabilir. Bu durumlar göstermektedir ki iki-üç yaşlarındaki çocuklar ölümün farkındadır. Ama çocuk için ölü olmak, basit anlamda "az canlı" olarak düşünülür. Bu yaşlarda ölüm ve uyku arasında bir ilişki kurarlar, ölümü bir çeşit derin uyku olarak görürler. Çocuklar ölen kişinin ne zaman geri döneceğini sıklıkla sorarlar. Çünkü ölümü dönüşü olan bir yolculuğa benzetirler. Bu şekilde düşünmelerinde ebeveynlerinin çoğunlukla kaçamak cevaplar vermesinin etkisi olmaktadır. Bu dönemde çocuklar için ölüm, yalnızca canlılar için değil cansızlar için de geçerli bir olgudur. Bununla beraber bütün insanların bir gün öleceği fikrini tam olarak kavrayamazlar. *(2) 5-9 yaş arası çocuklar:* Bu dönemde, ölümün sonluluğu fikri daha iyi anlaşılır. Çocuklar ölen bir kimsenin geri dönemeyeceğini kavrarlar. Ölümden korkma ve endişe etme durumu bu yaşlarda görülebilir. Fakat hala, ölümün kaçınılmaz bir son olduğunu idrak etmekte zorluk yaşarlar. Bu yaşlarda ölümle, hastalık ve yaşlılık arasında bir ilişki kurarlar. İnsanların ancak hastalıktan ya da bir trafik kazasından dolayı öldüklerine inanırlar. Bu nedenle çocuklar ölümün bir son, fakat kaçınılabilecek bir son olduğuna inanırlar. 6-7 yaşındaki çocuklar ölümü, ceza gibi daha somut bir şey olarak düşünür. Kötü çocukların öleceklerine, iyi çocukları ölmeyeceklerine inanırlar. Çocuklar yaklaşık 7 yaşına geldiğinde ölüm konusuna ilgileri en yüksek seviyeye ulaşır. Bu yaşlarda karanlık, uyku ve hastane korkularının sebebi ölüm korkusundan kaynaklanabilir. *(3) 10 ve ilerisi yaşlar:* Bu yaşlardaki çocukların büyük çoğunluğu ölümle alakalı iki büyük gerçeği kavrayabilirler: "Ölüm tüm herkese gelecektir" ve "ölüm yaşamın sonudur." Bu konuları tam olarak kavramakta zorlansalar da, bu dönemdeki çocukların büyük çoğunluğu bu bilgilerin gerçek olduğunu kabul eder. Ölen bir kimsenin geri döneceğini beklemezler.[130]

Ölüm hayatın gerçeğidir ve çocuklar da erken yaşlardan itibaren anne-babalarının konuşmalarından, ölü hayvanları görerek ve ölüm haberlerini duyarak, bir vesileyle ölüm olayıyla karşılaşmaktadırlar. Yetişkinlerin ölüm konusundaki ilgisiz tutumları, çocuklarda birçok olumsuz algının gelişmesine sebep olur. Ebeveynlerinden ve öğretmenlerinden ölümle alakalı sağlıklı bilgi edinemeyen ve bu konuyu açıkça

[130] Cihandide, *Okul Öncesi Din Ve Ahlak Eğitimi*, 74; Köylü, "Ölüm Olayının Çocuklar Üzerine Etkisi ve 'Ölüm Eğitimi'", 100-101; Cemil Oruç, "Erken Çocukluk Dönemi Din Eğitimi", *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*, ed. Mustafa Köylü (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2017), 25.

konuşamayan çocuklar televizyon veya internet ortamından ölüm ve şiddet ilişkisini öğrenirler. Yetişkinler her zaman çocukların sorularını dikkate alarak cevaplamalılardır. Ölüm konusunda çocukların sorularını geçiştirmek veya gelişigüzel cevaplandırmak kadar onlara bu konu hakkında hiçbir şey anlatmamak da problemli bir yaklaşımdır. Çünkü sorusu yeterince cevaplanmayan ve geçiştirilen çocuk yanlış bir ölüm algısı edinir. Hiçbir şey anlatılmadığında da ölümün yetişkinlerin bile yüzleşemeyeceği kötü ve korkunç bir olay olduğu fikrine varırlar.[131] Her iki yaklaşım da çocukta hayatı boyunca olumsuz derin izler bırakır. Sağlıklı bir ahiret inancı ve ölüm algısı oluşturmak için çocuklara bu konuda eğitim verilmesi şarttır. Yetişkinlerin ve öğretmenlerin de çocukların gelişim dönemlerini ve olgunluklarını göz önünde bulundurarak konu hakkında açıklama yapmaları gerekir.

Çocukların ölüm fikrini kabullenmeleri zihinsel, duygusal ve dil gelişimleri ile paralel bir şekilde yavaş yavaş gerçekleşmektedir. Bu sebeple çocukların ölüm hakkındaki bilgileri ve düşünceleri zamana bırakılmalıdır. Bu konuda çocukları bilgilendirmek hayvan ve bitkilerin ölüm süreçlerini nasıl yaşadıkların dair bilgiler aktarmakla sınırlı olmalıdır.[132] Sonrasında bu dünyanın geçici bir yer olduğu, ölümün doğal bir olay olduğu anlatılabilir. Ölümün tıpkı güz mevsiminde ağaçların, bitkilerin ilkbaharda yeniden ve daha gür bir şekilde canlanmak için yapraklarını döktüğü gibi, hayvanların kış uykusu uyumaları gibi, insanların da mezarda bir süre kalacakları ardından sonsuza kadar yaşamak üzere tekrar canlanacakları ifade edilebilir. İnsanların dünyadaki inançlarına ve davranışlarına bakılarak cennete veya cehenneme gidecekleri anlatılabilir. Ancak ahiret hayatını uzun uzun anlatmaya lüzum yoktur. Ahiret hayatı ve ölüm çocuğun yaşına uygun cümlelerle anlatılmaya özen gösterilmelidir.[133]

Çocuklar ölüme ilişkin bilgi edinirken onların ilgi ve meraklarını ebeveynlerinin veya çevresindeki yetişkinlerin yönlendirmesi gerekir. Bu konuda bilinmesi gereken bir bilgi de, okul öncesi dönem çocuklarının ölüm korkularının yetişkinlerinkinden farklı olduğudur. Onların doğrudan ölümle alakalı gibi görünen korkularının altında yalnız kalma korkusu ve endişesi vardır. Bu sebeple ilk çocukluk çağında çocukların sorduğu sorularla gerçekte öğrenmek istedikleri şeyler birbirlerinden farklı olabilir. Bir çocuğun

[131] Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı,* 256-257; Köylü - Oruç, *Çocukluk Dönemi Din Eğitimi,* 101.
[132] Köylü - Oruç, *Çocukluk Dönemi Din Eğitimi,* 104.
[133] Dam, "Çocukluk Dönemi Din Eğitimi", 79.

annesine "İnsanlar neden ölürler?" diye sorması aslında "Sen bir gün ölüp beni yalnız bırakacak mısın?" anlamındadır. Bu yaştaki çocuklar diğer insanları düşünerek soru sorsalar da aslında kendi güvenliklerini sağlama endişesi içindedirler. Çocukların bu tarz sorularına, tüm insanların bir gün öleceğini söyleyerek, insana yakışanın iyi ve güzel bir hayat yaşayıp her zaman iyi bir insan olarak anılmak olduğu ve asıl ölümün kötü bir şekilde hatırlanmak olduğunun anlatılması gerekmektedir. Böyle bir vurgu yapılması, ilk çocukluk dönemindeki çocuğun dinî ve ahlaki gelişimine destek sağlaması bakımından isabetli olacaktır. [134]

Ölüm hakkındaki bilgileri çocuğa en yakın olan kimselerin veya çocuğun sevdiği bir yetişkinin vermesi en doğrusudur. Çocukların konu hakkında kendi düşüncelerini açıklamalarına fırsat verilmeli ve yetişkinin çocuğa rehberlik etmesi uygun bir yoldur. Ölüm eğitimindeki en öncelikli amaç, çocuğun ruh sağlığını korumakla birlikte ölümün korkunç ve kötü bir olgu olduğunu düşünmesini engellemektir.[135] Ölüm konusu çocukla, iletişim kurulabileceği yaştan itibaren saklanmamalı, gerçek bilgiler ona anlatılmalıdır. Herhangi bir ölüm olayının ardından uzun sürecek yas dönemi çocuklar açısından zararlıdır. Çocuğun bir yakını vefat ettiğinde onu korumak ve bu hadiseden uzak tutmak yerine onunla normal bir şekilde diyalog kurmaya devam edilmeli ve hayat, akışı içerisinde yaşanmalıdır.[136] Her zaman olması gerektiği gibi böyle bir zamanda da yetişkinler çocukların sorularını sabırla ve özenle cevaplamalıdır. Hatta böyle bir kriz anı gelmeden "öğretilebilir anlar" kollanarak, hikâyelerden, kitaplardan, filmlerden ölüme ilişkin doğru bilgiler öğrenilmesine gayret edilebilir. Çocukları ölüm konusundan uzak tutmaya çalışmak, onların bu konuyu daha çok merak etmesine sebep olur. Aynı şekilde çocukları cenaze evlerine gitmekten alıkoymak veya sevdiği bir kişinin ölümünden onları haberdar etmemek çocukta ölüm korkusu yaratabilir. Ancak çocuklara gereğinden fazla bilgi vermekten kaçınmak gerektiği de hiçbir zaman göz ardı edilmemelidir.[137] Çocuklara sordukları sorular kadar cevap verilmeli ve sınırları çocukların sorularının sınırları kadar olmalıdır. Açıklamalar çocukları endişeye ve korkuya sürüklememeli, ruhsal dünyalarını rahatlatacak açıklamalar yapılmalıdır. Aynı zamanda çocuğun bu konuda konuşmasına ve sorular sormasına açık kapı bırakılması da son derece önemlidir.

---

134 Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, 258; Köylü - Oruç, *Çocukluk Dönemi Din Eğitimi*, 107.
135 Köylü - Oruç, *Çocukluk Dönemi Din Eğitimi*, 106.
136 Çoban, *(3-6 Yaş) Din Ve Ahlak Eğitimi*, 151.
137 Köylü, "Ölüm Olayının Çocuklar Üzerine Etkisi ve 'Ölüm Eğitimi'", ss. 113-114.

Bir yakınını kaybeden çocuğa, yetişkinlerin yapabileceği en önemli katkılardan biri de, çocuğun yaşanılan ölümle hiçbir ilişkisinin olmadığını fark ettirmektir. Çocuklar bazen evde bir kedi veya kuş öldüğünde, bir şey yapıp yapmama hususunda kendilerini sorumlu tutabilirler. Aynı şeyi ölen kişi için de düşünebilirler. Vefat eden kişi çok yakını olsa da bazı kişilere olumsuz ya da kötü duygular hissedebilirler. Kendileri hakkında kötü duygu besledikleri kimse öldüğünde de, bu hususta kendi hataları var mı diye düşünebilirler. Böyle bir düşünce çocuklar için oldukça zararlıdır. Böyle bir durumda onlara öğretilecek şey, kötü ve olumsuz düşüncelerin insanların ölümüne sebep olmayacağıdır. Ölümün, kaçınılmaz bir olgu olduğu ve bizim hislerimizin, düşüncelerimizin başka insanlara zarar vermeyeceği çocuğa öğretilebilir.[138] Bu itibarla; ölüm konusu çocuğun psikolojik gelişimine uygun olarak anlatılmalı, doğru bilgiler verilmeli, yanlış telkinlerle ve bilgilerle kötü sonuçlara ulaşılmamasına özen gösterilmelidir. [139]

1.6. Kur'an'ın Tanıtılması

Okul öncesi dönemde çocuk, çevresinde gördüğü her türlü hareketi bilinçli veya bilinçsiz olarak taklit etme eğilimindedir. Bu dönemde, dinî ilgiler de görülmeye başlanır. Anne babasında veya yakın çevresindekilerde gözlemlediği ibadetleri, dinî ritüelleri, kullandıkları dinî içerikli sözleri örnek alarak, kendisi de aynı davranışları uygulamak ister. Sevdiklerini taklit etme eğilimi, çocuklarda dinî hayatın oluşmasında oldukça önemlidir. Çocukların kişiliğini derinden etkileyen[140] bu davranışlar ve sözler konusunda aile fertlerinin ve öğretmenlerin hassasiyet göstermesi gerekir. Dinimizin kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'i de çocuklara tanıtma ve sevdirme gayretinde olmaları çocuğun sağlıklı bir dinî gelişim göstermesine katkı sağlayacaktır.

Gelecekte dinini kendi kaynağından öğrenebilmesi açısından ilk çocukluk çağında Kur'an'ı tanıması ve sevmesi önemlidir. Kur'an-ı Kerim'i okumayı bilmeseler bile tanımaları, merak ettiklerinde bakmaları, incelemeleri ve bu konuda farkındalık oluşturmaları adına onların yaşam alanlarına, odalarına ve okul ortamına Kur'an-ı Kerim yerleştirilebilir. Kur'an-ı Kerim'den çocuklara anlayabilecekleri bilgiler verilebilir.

---

138 Köylü, "Ölüm Olayının Çocuklar Üzerine Etkisi ve 'Ölüm Eğitimi'", 116.
139 Çoban, *(3-6 Yaş) Din Ve Ahlak Eğitimi*, 148.
140 Şimşek, "Çocukluk Dönemi Dinî Gelişim Özellikleri Ve Din Eğitimi", s. 212.

Detay bilgiler paylaşılmadan çocuğunun hazırbulunuşluğu göz önünde bulundurularak ayetler seçilebilir ve anlatılabilir.[141] Çocukların gelişim dönemlerini ve özelliklerini bilmek, Kur'an eğitimi konusunda sağlıklı bir yol izlenebilmesi için gereklidir.

5-6 yaşındaki çocuklar üzerinde yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre, çocuklar Kur'an-ı Kerim'i fazla detaylı bilmeseler de kutsal bir kitap olarak tanıyor olduklarını ortaya koymuştur. Çocuklar, Kur'an-ı Kerim okuyan bir kişiyi gördüklerinde bu kişinin ibadet eden biri olduğunu hissetmektedir. Kur'an okuyan kişi, bunu Allah'a bir ibadet olarak yapıyordur ve normal bir kitabı okuyan insanlar gibi değildir.[142]

Kitaplara iman konusunda eğitimcilerin en zorlandıkları durum, aile içinde Kur'an-ı Kerim'in pek fazla okunmuyor olmasıdır. 5 yaşındaki bir çocuğun Kur'an-ı Kerim'e abdestsiz dokunursak çok günah olur diye düşünmesi, evlerde Kur'an-ı Kerim'in yüksek yerlerde çocukların ulaşamayacağı yerlere konulması bunun örneğidir. Hâlbuki Kur'an-ı Kerim çocukların da ulaşabileceği yerlerde olmalıdır. Kur'an-ı Kerim, çocukların hafızasında evlerinin en yüksek yerinde bulunan, ulaşılması zor bir unsur olarak değil de merak ettiğinde kolayca ulaşabileceği, okuduğumuzda mutlu olduğumuz bir kitap olarak gösterilmelidir.[143]

1.7. Dua

Dua insanların yüce bir varlığa sığınması ve ondan yardım talep etmesi ya da en samimi duygularla ona yönelmesidir. Dua insanın fıtri bir eğilimidir ve vazgeçilmez bir ihtiyacı durumundadır. Aynı zamanda tüm insanlar için geçerlidir. Duanın belirli bir şekli veya kalıpları yoktur. Fakat Hz. Peygamber'in bize öğrettiği ve insanın duygularına tercüman olan çok güzel dua örnekleri mevcuttur. O bize öğrettiği dualar ile Allah'tan neyi isteyeceğimizi, neyi istememiz ve nasıl istememiz gerektiğini öğreterek, Müslüman bir zihnin inşasını kurmaya çalışmaktadır. Bununla beraber dileyen gönlünce Allah'a içten yakarışlarla dua edebilir. Özetle dua, kişinin en samimi ve en kişisel ifadesidir.[144]

---

[141] Çoban, *(3-6 Yaş) Din Ve Ahlak Eğitimi*, 152.
[142] Konuk, *Okul Öncesi Çocuklarda Dini Duygunun Gelişimi ve Eğitimi*, 81.
[143] Yıldırım, *Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden 4-6 Yaş Arası Çocuklara Din Eğitimi (Sivas İli Örneği)*, 45.
[144] Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi* (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 219; Köylü - Oruç, *Çocukluk Dönemi Din Eğitimi*, 84.

Çocukların din eğitiminde duanın özel bir konumu vardır. Çünkü erken yaşlardan itibaren çocuklar yüce olanla ilk önce dua vasıtasıyla tanışır.[145] Çocuklar duaların Allah ile ilişkili olduğunun farkında olmasına karşın, duanın manasını anlamamaktadırlar. Bu bakımdan dua onlar için neden yapıldığı bilinmeyen ama her zaman yapılan bir davranıştır. Okul öncesi dönemde çocuklar çok fazla hissetmeden itaatkâr bir şekilde dua ederler.[146] Önceleri anlamadan ettikleri dualar yaşları ilerledikçe anlam kazanacak; bilinçli ve kendi arzuları çerçevesinde dua edecekler.

Kişinin dua etme ihtiyacının sağlıklı bir şekilde karşılanabilmesi amacıyla dua eğitimi çocukluk döneminden başlanarak bilinçli ve sistemli bir biçimde yapılmalıdır.[147] Çünkü insanın şahsiyetinin ve dinî hayatının temelleri çocukluk yıllarında atılmaktadır. Aynı şekilde bu dönemde, ailedeki deneyimler de onun kişiliğinin üzerinde etkili olmaktadır.[148]

Çocuğun etrafında günlük yaşamın akışı içinde yapılan dualar kısa süre sonra çocuğun ilgi alanına girer. Çocuk bu davranışları anlamaya çalışır. Çevresinde gördüğü namaz kılan, oruç tutan, dua eden kişilerle ilgili gözlemlerde bulunur. Gözlemlerinin ardından merakla sorular sormaya başlar ve sonrasında gözlemlediği kişiler gibi yapmaya çalışır.[149] Dinî yaşantılar gibi dua ile de erken yaşlarda karşılaşması çocuğa duygusal bir zenginlik kazandırır.[150]

Dua başlarda çocuğun, ihtiyaçlarını karşılamak için başvurduğu bir uygulama iken, sonraki yaşlarında içten gelerek ve samimi olarak yapacağı bir ibadet olarak, Allah ile kul arasında gerçek bir iletişim aracına dönüşür.[151]

Çocukların duaları sade ve doğaldır. Çocuklar, kendi kelimeleriyle dua ettikleri zaman sanki çok iyi bildikleri bir varlıkla konuşur gibidirler. Okul öncesi dönem çocuğunun genel bir özelliği olan egosantrizm, Allah tasavvurunda olduğu gibi dua algılayışında da kendisi gösterir. O an içlerinden ne geliyorsa, akıllarından ne geçiyorsa, ne istiyorlarsa, Allah'tan onu isterler. Din eğitimi açısından dua hususunda önemli olan

---

145 Köylü - Oruç, *Çocukluk Dönemi Din Eğitimi*, 85.
146 Cihandide, *Okul Öncesi Din Ve Ahlak Eğitimi*, 73.
147 Türk, "Din Eğitimi Açısından Çocukluk Döneminde Dua Kavramının Önemi", 4.
148 Dam, "Çocukluk Dönemi Din Eğitimi", 85.
149 Köylü - Oruç, *Çocukluk Dönemi Din Eğitimi*, 86.
150 Türk, "Din Eğitimi Açısından Çocukluk Döneminde Dua Kavramının Önemi", 455.
151 Türk, "Din Eğitimi Açısından Çocukluk Döneminde Dua Kavramının Önemi", 55.

ve dikkat edilmesi gereken konu: Çocukların dualarının karşılığını kısa zamanda görmek istemeleri ve duadaki isteklerinin somut olarak hemen karşılanmasını beklemeleridir. Dualarının kabul edilmediğini düşünmeleri küçük çocukları çok rahatsız eder. Bu sebeple istek ve beklentileri gerçekleşmediği zaman hayal kırıklığına ve ümitsizliğe kapılıp Allah'a olan inançları ve güvenleri sarsılabilir.[152] Bunun önüne geçmek için yetişkinlerin ve eğitimcilerin çocuğun kendi yapabilecekleri şeyleri yapmayıp, dua ile her şeyi halletme düşüncesini önlemeleri gerekir. Yani çocuklar yerine gelmeyen tüm istekleri için dua etmeden önce, kendilerinin çaba göstermeleri gerektiğini ve erdemli kişi olma yolunun bu olduğunu anlamalarını sağlamak gerekir.[153]

Çocuklar dört yaşına kadar çevresindeki günlük yaşamı gözlemleyerek öğrenir. Gözlemleri yaşamının ileriki yıllarında koşullara bağlı olarak alışkanlıklara dönüşür. Çünkü ilk çocukluk döneminin izleri daima hatırlanır ve hayatında yönlendirici bir konuma sahip olur. Bu bakımdan dört yaşına gelene kadar çocukların ebeveynleriyle beraber dualara katılması için teşvik edilebilir. Dil gelişimleri göz önünde bulundurularak bazı dualar öğretilebilir.[154] Hem bireysel hem de ailece ettikleri dualar neticesinde çocuk erken yaşta Allah'a şükretme, Allah'ı övme ve Allah'tan bir şeyler isteme gibi çeşitli duaları öğrenir. Çocukların duaları kendiliğinden gelişir. Yaptığı dualar içten gelen ve plansız dualardır. Çocuklar içlerinden gelen bir dürtüyle dua etmek isterler.[155] Dualarında anne-baba ve kardeşlerine de yer vermesi hatırlatılarak çocuktaki fedakârlık ve paylaşma duyguları kuvvetlendirilmeye çalışılmalıdır.[156] Çocukları bu konuda yüreklendirmek ve nasıl dua etmeleri gerektiği konusunda da yönlendirmek gerekir.

Hiç şüphesiz İslam dini, çocukların eğitimine büyük önem vermektedir. Öyle ki anne ve babalara, yaşamlarından sonra bile yetiştirdikleri hayırlı evladın yapacağı duaların onlara fayda sağlayacağını bildirerek, ebeveynleri bu hususta teşvik etmiştir.[157]

Çocukların duaları, zihinlerindeki Allah tasavvuruyla yakından ilişkilidir. İlk çocukluk döneminde Allah inancının sevgi ya da korku üzerine verilmesi, ilerleyen dönemlerde kişinin dine bakışını ve dinî ritüellere yaklaşımını belirleyecektir. Ergenler

---

[152] Dam, "Çocukluk Dönemi Din Eğitimi", 82-83.
[153] Bilici, *Dinî Gelişim Süreci Ve Din Eğitimi*, s. 276.
[154] Köylü - Oruç, *Çocukluk Dönemi Din Eğitimi*, 86.
[155] Bilici, *Dinî Gelişim Süreci Ve Din Eğitimi*, s. 274.
[156] Dodurgalı, *Ailede Çocuğun Din Eğitimi*, 230.
[157] Şakir Gözütok, *Hz. Peygamber'in Hadislerinde Eğitim Metodları* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016), 71.

üzerinde yapılan bir çalışmada, korku merkezli bir din anlayışıyla büyüyen ergenlerin, sadece ihtiyaç duyduğu ve sıkıntı hissettiği zamanlarda dua ettikleri; sevgi merkezli din anlayışıyla büyüyen ergenlerin, düzenli ve sık sık dua ettikleri tespit edilmiştir. Aynı çalışmada sevgi merkezli din anlayışıyla yetişen ergenlerin dualarına karşılık alamasalar dahi Allah'a olan güvenlerinde ve inançlarında bir azalma olmadığı görülmüştür. Özellikle okul öncesi dönemde cezalandırıcı bir Allah tasavvuruyla yetişen kişilerin, dualarının kabul olmaması veya yaşadıkları kötü bir olayı ceza olarak değerlendirmesi, sevgi motifli bir Allah tasavvurunun önemini ortaya çıkarmaktadır.[158] Bu sonuçlar dinin bir bütün olarak ele alınması gerektiğini, her bir konunun diğeriyle bağlantılı olduğunu göstermektedir. Sağlıklı bir Allah tasavvuru oluşturulmadan sağlıklı bir dua eğitimi de mümkün görünmemektedir.

Sevgi ve hoşgörü ortamında yetişen çocuk, başkalarına da sevgi ve hoşgörü ile davranır. Bu sebeple anne ve babalar, nasıl bir çocuk yetiştirmek istiyorlarsa en başta kendi davranışlarıyla iyi birer model ve örnek olmaları gerekmektedir.[159] Aynı şekilde çocuğun din eğitiminde de ailenin örnekliği önem taşır. Din eğitimi alanında dua, çocuğun severek ve zorlanmadan yapacağı bir davranıştır. Bu noktada anlamını bilemeseler dahi çocuklar dualara ortak edilmeli, dillerinin döndüğünce dua etmelerine fırsat verilmeli ve gelişimine uygun olarak kısa dualar öğretilmelidir. Küçük yaşlarda da olsalar çocuklar duanın Allah'a yapıldığını bilirler. Ailece yapılacak dualaların çocuğun zihninde daha derin izler bırakacağından hareketle evde toplu bir şekilde dualar yapılmalıdır.[160] Bilhassa ailenin tamamının bir arada olduğu bir yemekten sonra çocuğa okutturulacak bir duanın sonunda hep birden "âmin" diyerek iştirak edilmesi çocuğun dinî ve sosyal gelişimi bakımından önemli bir olay olarak küçücük dünyasında yer alır.[161] Okul öncesi dönemde çocuklar tarafından, etrafındakilerin Allah'a ibadet ederken, dua ederken bazı sözlerinin işitilmesi ve hareketlerinin gözlemlenmesi, onun zihnine yerleşir ve yavaş yavaş benimsenir. Benimsediği halleri sonrasında kendisi de taklit etmeye çalışır.[162] Çocuk merak ettiği dinî sözler ve anlamaya çalıştığı hareketleri ebeveynlerine ve öğretmenlerine yöneltir. Ebeveynlerin ve öğretmenlerin çocuğun gelişim seviyesine göre

[158] Türk, "Din Eğitimi Açısından Çocukluk Döneminde Dua Kavramının Önemi", 460-461.
[159] Dam, "Çocukluk Dönemi Din Eğitimi", 88.
[160] Çoban, *(3-6 Yaş) Din Ve Ahlak Eğitimi*, 155-159.
[161] M. Doğan Karacoşkun, "Okul Öncesi Dönem Çocuklarında Dua", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (ts.), 123.
[162] Peker, *Din Psikolojisi*, 167-168.

sorularını cevaplaması önem arz eder. Çünkü sorularına cevap alamayan veya ilgisiz bırakılan çocukların, dine ve ibadetlere yaklaşım konusunda istekleri zayıftır. Sorularına uygun cevap alan çocukların, gördükleri ilgiyi ibadetlere yansıttığı görülür.[163]

Çocukların gelişimsel özellikleri ve hazırbulunuşlukları dikkate alınmadan yapılacak faaliyetler, herhangi bir bilgi ve davranışın kazandırılmasında olumlu sonuç vermeyeceği gibi dua, ayet, metin ve anlamlarını anlatmak ve benimsetmeye çalışmak da sonuç vermeyecektir.[164]

Çocukluk döneminin en mühim faaliyeti oyundur. Bu nedenle dua eğitimi oyun aracılığıyla verilebilir. Yetişkinler çocukla oyun oynarken duaları mırıldanabilir. Gerekirse ezberler ritim tutturularak zevkli ve kolay hale getirilebilir. Ezberlenecek metnin içeriği ve anlamı önce çocuğun anlayışına uygun bir şekilde anlatılabilir. Ezberlenecek dualar hikâyeleştirilebilirse çocuğun dualara ilgisi artabilir. Yemekten önce ve sonra şükrederek, namazlardan sonra sesli bir şekilde, eve girince ve evden çıkınca, yeni bir işe başlandığında dua edildiğini gözlemleyen çocuk duanın hayatın tümüne yayılmış bir faaliyet olduğu bilincine ulaşır. Uyku öncesinde, arabadaki yolculuklar esnasında duaların sesli okunması da dua eğitimine dönüştürülebilir.[165]

1.8. Önemli Gün ve Gecelerin Kutlanması, Dinî Mekânların Ziyaret Edilmesi

Üç ve dört yaşlarındaki çocuklar için dinî bir atmosfer içinde bulunmaları temel bir öneme sahiptir. Dinî ibadetler ve davranışlar ebeveynleri tarafından yaşandığında çocuk kendisine anlatılan, söylenen şeylerde dürüst ve samimi olunduğunu hisseder.[166]

İnsan, kişiliğindeki pek çok özelliği, aile ve çevre gibi farklı etkenlerin etkisiyle kazanır. Çocukta ilk ve basit öğrenmeler taklit yoluyla ailede başlar. Dinî hayatı da önce taklit ederler sonrasında içselleştirirler. Bu nedenle okul öncesi dönemde çocuk için ailenin olumlu model olması önemlidir. Dinin hayatın içinde yaşanan bir olgu olduğunu gözlemlemesi ve hissetmesi gerekir.[167] Bu sebeple aile fertlerinin ve aile büyüklerinin dinî bayramları, kutsal gün ve geceleri içtenlikle kutlaması, camilere ve ezana saygılı olması, namazlarını özenle kılması, dua etmesi, Kur'an-ı Kerim okuması, Hz.

[163] Bilici, *Dinî Gelişim Süreci Ve Din Eğitimi*, s. 264.
[164] Sağlam, "Okulöncesi Eğitimde Sözlü Öğretim Etkinlikleri Ve Din Eğitimi", 200.
[165] Türk, "Din Eğitimi Açısından Çocukluk Döneminde Dua Kavramının Önemi", 464-465.
[166] Yiğit, "Çocuğun Gelişim Özellikleri Ve İletişim İlkeleri Doğrultusunda Ailede Din Eğitimi", 187.
[167] Konuk, *Okul Öncesi Çocuklarda Dini Duygunun Gelişimi ve Eğitimi*, 24.

Peygamber'e salavat getirmesi, dinî sözleri kullanması gibi dinî değerleri bizzat yaşıyor olmaları, çocuklar üzerinde önemli etkiler oluşturmaktadır. Çocuk zamanla dinî konuları bizzat kendisi öğrenmeye, öğretilen konuları da özümsemeye hazır hale gelir. [168]

Çocuğun taklit edeceği davranış, sevgi duyduğu bir kişi tarafından yapıldığında etki gücü fazla olacaktır. Çocuğun sevgi duymadığı, sevginin aksi bir duygu beslediği kişiler ile aile içinde sevilmeyen ve sürekli eleştirilen kişiler, dinî davranışları ne kadar sık yapsa da çocuk üzerinde etkili olma gücü azdır. Çocuk bu kişilerin davranışlarını örnek almazlar.[169]

Çocuk aile içinde benimsediği dinî yaşantıyı ilerleyen yaşlarında kendi kendine talep eder ve uygular. Bu konuya binaen bir sosyolog dinî tutumların aile içinde birlikte yapıldığında değer kazandığını, bununla beraber dinî ritüellerin ve dinî bayramların kutlanmasının aileye özel bir bağlılık oluşturduğunu ortaya çıkarmıştır.[170]

Okul öncesi dönemde, dinî ilginin yok sayılması, geliştirilmemesi, bastırılmaya çalışılması veya çok ön plana çıkarılması din eğitimi açısından olumsuz sonuçlara sebep olabilir. İlk çocukluk döneminde dinî konulara ve dinle ilgili unsurlara ilgi yüksektir. Çevresinde gördükçe merak eder ve bu konu hakkında fikirler üretmeye, sorular sormaya başlar. Dolayısıyla belli bir yaşa kadar çocuğu dinden ve din eğitiminden mahrum bırakmak, aynı zamanda çocuğu gelişigüzel, rastgele bir din eğitimine mahkûm etmiş olmak demektir. Yani din gibi hassas ve hayati öneme sahip bir konuda çocuğu kılavuzsuz bırakmaktır. Çocukta doğuştan var olan dinî ilgi sağlıklı bir şekilde yönlendirilmezse, zaman içinde azalabilir, sonrasında kişi daha az öğrenme isteği duyar.[171]

İlk çocukluk döneminde soru sormak en belirgin özelliklerdendir. Ailedeki ve çevredeki dinî atmosfer, insanların dinî davranışları, dindeki önemli gün ve gecelerin kutlanması gibi hususlar çocuğun dinî deneyimlerini çoğaltarak, soru sormasını

[168] Salih Aybey, "Ailenin Dini Değerleri Aktarmadaki Rolü ve Bu Süreçte Dikkat Edilmesi Gereken İlkeler", *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 7/2 (2018), 552; Türk, "Çocukluk Döneminde Duygusal Gelişim ve Din Eğitimi", 155.
[169] Taşkıran, *Ailede Din Eğitimi,* 27.
[170] Çın, *Ailenin Din Eğitimine Etkisi,* 119.
[171] Türk, "Çocukluk Döneminde Duygusal Gelişim ve Din Eğitimi", 154.

kolaylaştırır. Büyükler çocukların sorularına ciddiyetle ve doğru şekilde cevaplar vermeliler, güvenlerini sarsmamaya özen göstermelilerdir. [172]

Okul öncesi dönemde çocuklara önemli gün ve gecelerin anlamı, neden dinimizce önemli kabul edildiği seviyelerine uygun bir şekilde anlatılabilir. Çocuğun, dini zihninde mutluluk veren bir unsur olarak canlandırması, dinî gelişiminde ve eğitiminde oldukça önemlidir. Bu sebeple kutsal gecelerde, ramazan günlerinde ve bayramlarda sevgiyle, ilgiyle, hediyelerle çocukların bu atmosferi doyasıya yaşaması sağlanabilir. Bayram psikolojisi yaşatılarak, kendisine bu sevinç ve coşkuyu yaşatan olgunun kendi dini olduğu vurgulanabilir.[173] Dinini mutluluk ve huzur veren bir olgu olarak hissetmeli böylece yaşamının her döneminde mutluluğu ve huzuru dininde aramalıdır.

İlk çocukluk döneminde bayramlarda ve kandillerde büyükler heyecanı çocuklarla beraber yaşamaya çalışarak ve camiye beraber giderek ibadet etmeyi teşvik edebilirler. Ev ortamında diğer günlerden farklı olarak beraber yapılacak etkinlikler planlanabilir. Okulda da günün anlam ve önemine binaen faaliyetler yapılabilir, Kurban ve Ramazan gibi bayramlarda sınıflar süslenebilir. Böylece çocuğun hafızasında dinî günlerin ve bayramların sevinçle hatırlanacak anılar olarak kalması sağlanabilir.[174]

Yetişkinler her fırsatta çocukları kutsal mekânlara götürmeye gayret göstererek bu mekânlarda uyulması gereken adap hakkında bilgi verebilirler. Çocuk bu mekânlara sevdiği kişilerle ve herhangi bir zorlama olmadan gitmelidir. Kutsal mekânlara gitmekle, çocuğa sevdiği bir şey alınabilir veya gezi sonrasında çocuğun sevdiği bir aktivite yapılabilir. Böylece çocuğun zihninde sevdiği şeyle birlikte yapılan gezi, sevinçle hatırlanacaktır. Aynı şekilde okulda öğretmenleri tarafından da kutsal mekân gezisi yaptırılabilir. Çocuklar akranlarıyla birlikte ortak bir gezi yapmaktan hoşnut olacaklardır. Cami içerisinde belli bir ölçüde çocukların serbest bırakılmasına, oyun oynamalarına izin verilebilir.[175]

Yapılan araştırmalar, ibadetlerin ve dinî ritüellerin sık ve yoğun yaşandığı mekânlarda, çocuktaki dinî uyanışın erken ortaya çıktığı sonucuna varmıştır. Camide

---

[172] Dodurgalı, *Ailede Çocuğun Din Eğitimi*, 200.
[173] Dodurgalı, *Ailede Çocuğun Din Eğitimi*, 205.
[174] Çoban, *(3-6 Yaş) Din Ve Ahlak Eğitimi*, 161.
[175] Özdemir, *Ailenin, Çocuklarının Din Eğitimine Katkısı (İstanbul Örneği)*, 47.

namaz kılan, dua eden büyüklerini gören çocuk, bunları hafızasına kaydeder. [176] Sonrasında namaz ve dua hakkında çocuğa bilgiler verilebilir, hazırbulunuşluğu göz önünde bulundurularak bazı dualar öğretilmeye başlanabilir.[177] İbadeti özendirmek ve çocuğu teşvik etmek adına namazlarda beraber saf tutulabilir, sonrasında ondan bildiği duaları okuması istenebilir. Kendisine değer verildiğini ve büyüklerinin onu önemsediğini hisseden çocuk, dini ile bu hissi birleştirecektir. İlerleyen yaşlarında dinini yaşarken de bu hisleri taşıyacaktır.

2. DEĞER GELİŞİMİ

Değer; *"Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, bir ulusun sahip olduğu, sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddî ve manevî öğelerin bütünü"*[178] olarak tanımlanmaktadır. Değerlerin kişiye, topluma, kültüre ve dine göre farklılık göstermesi sebebiyle farklı tanımlar yapılmaktadır**.**

Değerler, kişilerin duyuşsal alanı içerisinde bulunan, düşünce ve davranışlarını etkileyen, onlara şekil ve yön veren zihinsel olgulardır. Bu nedenle kişilerin davranışlarının çoğunun temelinde değer ya da değerler bulunur. Bireylerde var olan değerler, kişiyi yücelten, ona üstünlük ve erdem kazandıran özelliklerdir. Başka bir deyişle, insanı diğer tüm canlılardan ve hayvanlardan ayıran bir özellik olarak karşımıza çıkar. Bu bakımdan değer kavramını; "değerli olan, insanın değerini koruyan ve ona değer kazandıran şey" olarak tanımlamak da mümkündür.[179]

Değer eğitiminin en temel amaçlarından biri, kişilerin hayatlarında karşılaştıkları durum ve olaylara karşı duyarlı olmalarını sağlamaktır. Kişinin sahip olduğu değerler, gelecekte olaylara bakış açısını ve karakterini belirleyeceği için yaşamsal öneme sahiptir. Bu sebeple değerleri kazanması ve özümsemesi gerekir.[180] Geleceğini düşünen her toplum, iyi ahlaklı ve karakter sahibi bireyler yetiştirme çabası içindedir. Ahlaki karakter

---

[176] Türk, "Çocukluk Döneminde Duygusal Gelişim ve Din Eğitimi", 153.
[177] Şimşek, "Çocukluk Dönemi Dinî Gelişim Özellikleri Ve Din Eğitimi", s. 217.
[178] TDK, "Değer" (Erişim 24 Mayıs 2021).
[179] Bülent Uğur Koca, *Değerlerin Felsefî Ve Kur'ani Temelleri Ve Eğitimi* (Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Doktora, 2018), 18-20.
[180] Sevgi Coşkun Keskin, "Değer Eğitimde Özdeşim Kurma: Hz. Muhammed (sav) Örneği", *Değerler Eğitimi Dergisi* 17/37 (2019), 204.

sahibi bireyler yaşadığı toplumun, değer yargılarını özümseyerek hiçbir baskı ve zorlama hissetmeden kendiliğinden, iyi olanı, davranışlarında sergiler.[181]

Değerlere dair bilgilerin temellerinin atıldığı ilk dönem okul öncesi dönemdir. Değerler yaşanılan çevre, sosyal ve kültürel özellikler, eğitim ve tecrübelere göre farklılıklar gösterir. Okul öncesi dönemde edinilen değerlere ilişkin bilgiler kişinin tüm hayatı boyunca devam eder. Aynı zamanda çocuklukta kazanılan değer ve tutumlar onun beklentilerine şekil verir ve hayatı boyunca vereceği kararları etkiler. İlk çocukluk döneminde edinilen değerler daha sonralarında değişime uğrayabilir, fakat temel değerler okul öncesi dönemde oluşur.[182] Bu sebeple olumlu erken tecrübeler sonraki davranış ve düşünce süreçlerinin sağlıklı gelişimi için, gerekli temeli sağlar.[183]

0-6 yaş dönemi tüm ahlaki gelişim teorilerinde 'ahlak öncesi dönem' olarak nitelendirilir. Çocuk bu dönemde gerçek anlamda iyi-kötü fikrine sahip değildir. Çocuk 3 yaşına doğru bazı davranışların iyi bazı davranışların da kötü olduğunu öğrenmeye başlar. Fakat bu dönemde henüz bazı davranışların neden iyi bazılarının da neden kötü olduğunu anlayacak seviyeye gelmemiştir.[184]

3-7 yaş dönemindeki çocuklar, etkileşime dayalı işbirliği ve değerlerle hazırlanmış ortamlardan hoşlanırlar. Çocuklar, değerleri ve olumlu sosyal iletişim becerilerini öğrenmekten; utangaçlık, suçlama, öfke duyma ve kızma gibi durumlardan daha ziyade, sevgi, saygı, hoşgörü, sabır ve açık kurallardan oluşan besleyici çevrelerden zevk alırlar bununla beraber görüşlerini ve duygularını açıklamaktan, bilgilenmekten hoşlanırlar. Bu yaş dönemi çocuklarının kavram dünyaları, yapısalcı bir biçimde ve eleştirel düşünme becerileri, duygusal gelişme, sosyal yetenek ve özsaygı aracılığıyla gelişir.[185]

Ailede başlayan değer eğitimi, çocuk kimliğini oluşturana kadar devam eder. Bu sebeple de çocuğa değerleri öğretmek, benimsetmek başta ebeveynlerin sonra öğretmenlerin sorumluluğudur. Doğuştan getirilen duygular anne-babası sonra da toplum tarafından şekillenir. Eğitilmeyen duygular zaman içinde körelebilir veya yanlış yönlere

[181] Keskin, "Değer Eğitimde Özdeşim Kurma: Hz. Muhammed (sav) Örneği", ss. 204-205.
[182] Kübra Çelebi vd., "Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Din Dersine Yönelik Görüşleri" 24/5 (2016), 2281; Cemil Oruç, "Okul Öncesi Dönem Çocuğunda Ahlaki Değerler Eğitimi" 1/2 (2010), 49.
[183] Çelebi vd., "Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Din Dersine Yönelik Görüşleri", 2281.
[184] Oruç, "Okul Öncesi Dönem Çocuğunda Ahlaki Değerler Eğitimi", 50.
[185] Oruç, "Okul Öncesi Dönem Çocuğunda Ahlaki Değerler Eğitimi", 51.

sapabilir. Bir değerin yanlış geliştirilmesi sonucu onu başka bir değerle değiştirmek, yeni baştan bir değeri kazandırmaktan çok daha zordur.[186]

Bireyler değerlerin yaşatılmasını ve onlara saygı duyulmasını isterler. İnsan iyi olarak kabul ettiği değerleri özümser ve onları yaşamaya istekli olur. Aynı zamanda benimsediği değerleri koruyarak onları geleceğe taşımak ve onları yaşatmak için çaba gösterir.[187]

Her toplumun temelleri sevgi, saygı, hoşgörü, dostluk, yardımlaşma, dayanışma gibi evrensel değerlere dayanır. Toplum geneli tarafından desteklenen değerler, çocuklar tarafından daha hızlı benimsenecektir. Toplumun gelenek haline gelmiş bazı değer kavramları şunlardır; birisiyle karşılaşınca selamlaşma, hal, hatır sorma; geleni güzel karşılama, ikramda bulunma; yolcu etme, vedalaşma; özel günleri kutlama, büyüklerin elini öpme; düğünlere davet etme, onlara ikramda bulunma; davet edildiği düğüne gitme, hediye götürmedir.[188]

Çocuklar okula başlamalarıyla, farklı bir alanda, farklı olaylarla, farklı karakterde kişilerle bir arada bulunurlar. Okulların ve öğretmenlerin amacı bu farklılıklar içerisinde çocukların doğru değer yargılarıyla ülkesine, milletine, yaşadığı topluma ve ailesine yararlı birer birey olarak yetişmelerine yardımcı olmaktır. Özgür bir ortamda verilen değer eğitimi, kimlik oluşturma eğitimine dönüştürülebilir.[189] Öğretmenler aynı zamanda çocukların yaşamını anlamlı kılmaya, ruhsal dengelerini korumaya, kişiliklerini geliştirmeye, ahlak ve karakterlerini güçlendirmeye çalışmalıdırlar.[190]

Öğretmenlerin çocukların değerleri özümsemesini sağlamak için sınıfta değer eğitimi verirken şu yolları izlemesi faydalı olacaktır; sınıfta demokratik, özgür bir ortam oluşturmak, öğretmenin ahlaki rehberlik yapması, öğrencileri bir ahlak topluluğu haline getirmek, ahlaki disiplin oluşturmak, problem çözme yöntemlerini öğretmek, değerleri

---

[186] Muamber Yılmaz - Ömer Faruk Yılmaz, "Sınıf ve Okul Öncesi Öğretmenlerinin Değer Öğretimine İlişkin Görüşleri", *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 6/2 (2017), 740; Bilici, *Dinî Gelişim Süreci Ve Din Eğitimi*, 281.

[187] Şükrü Keyifli, "Eğitim ve Din Eğitimi", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (2013), 116.

[188] Bilici, *Dinî Gelişim Süreci Ve Din Eğitimi*, s. 283.

[189] Keskin, "Değer Eğitimde Özdeşim Kurma: Hz. Muhammed (sav) Örneği", 206.

[190] Yılmaz - Yılmaz, "Sınıf ve Okul Öncesi Öğretmenlerinin Değer Öğretimine İlişkin Görüşleri", 741.

derslerle ve konularla ilişkilendirmek, işbirlikçi öğrenmeyi kullanmak, öğrencilerden yapabileceklerinin en iyisini yapma alışkanlığını geliştirmektir.[191]

Toplumun kabul ettiği evrensel değerlerin çocuğa kazandırılmasının bir yolu da, çocuktaki vicdan gelişimini sağlam temellere oturtmaktır. Çocuktaki vicdan gelişimi dinî ve ahlaki temellere dayandırıldığında, evrensellik vurgusunun daha ön plana çıkacağı muhtemeldir.[192]

Değerlerin insan hayatındaki yeri ve önemi düşünüldüğünde; evrensel değerlerin bireylere, ailelere ve topluma kazandırılması gerektiğinin önemi daha iyi anlaşılmaktadır.[193] Bu bakımdan Okul Öncesi Eğitim Programı kapsamında uygulamaya alınan değerler; sevgi, saygı, hoşgörü, sorumluluk, işbirliği, barış, yardımlaşma, özgüven, iyilik, dürüstlük, dayanışma, paylaşmadır.[194]

Temel değerler bireylerin kendileriyle ve toplumla olan ilişkisini düzenleyen, toplumda saygının ve sevginin baskın kalmasını sağlayan değerlerdir. Bu değerler ilk çocukluk döneminde öğrenilen ve sonraki yıllarda pekiştirilen değerler olduğundan, ilk çocukluk yıllarındaki değer eğitimi önem arz etmektedir. Çalışmamız okul öncesi dönemde verilen sevgi, hoşgörü, sorumluluk ve doğruluk olmak üzere dört değerle sınırlandırılmıştır. Çalışmamızda bu değerleri ele almamızın sebepleri olarak okul öncesi dönemde değerler eğitimi ile ilgili yapılan çalışmalarda okul öncesi öğretmenlerinin saygı, sevgi, hoşgörü ve dürüstlük değerlerini hayatlarında ön planda tutmaları[195]; çocuklara en çok sevgi ve yardımlaşma değerlerini öğretmeleri[196]; sorumluluk değerinin[197] bu dönem çocukları için çok önemli olmasını sayabiliriz.

---

[191] Keskin, "Değer Eğitimde Özdeşim Kurma: Hz. Muhammed (sav) Örneği", 207.
[192] Bilici, *Dinî Gelişim Süreci Ve Din Eğitimi*, s. 291.
[193] Ayşegül Köstü, *İmam Nevevî'nin "Kırk Hadis" Adlı Eserinde Değerler Eğitimi* (Kilis: Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2019), 192.
[194] MEB, *Okul Öncesi Eğitim Programı* (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 2013), 11.
[195] Akıtürk - Bağçeli Kahraman, "Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Değerler Eğitimine Yönelik Görüşleri".
[196] Pekdoğan - Korkmaz, "Okul Öncesi Eğitime Devam Eden 5-6 Yaş Çocuklarına Verilen Değerler Eğitimine İlişkin Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi".
[197] Büşra Sahan, *Okul Öncesi 5-6 Yas Grubu Öğrencelerinin Sorumluluk Kazanma Düzeylerinin Veli Ve Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi* (Çanakkale: Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2011).

2.1. Sevgi

Sevgi, tüm insanlara karşı, bilhassa ihtiyaç duyduklarında, desteklemek, ilgilenmek, yardım etmek, duyarlı olmak, anlamak ve önemsemek gibi duyguları, bilişleri ve davranışları kapsayan bir tutumdur.[198]

Sevgi, sevme duygusu, bir kişiye ya da bir şeylere muhabbet besleme hissidir. Sevgi, insanların birbirleriyle iletişim kurmasını sağlayan en mühim duygudur. İnsanın yaratılışının temelinde bulunan bir duygu olan sevgi, topluma huzur veren, insanlar arası kardeşliği ve doğadaki tüm varlıkların devamını sağlayan birleştirici bir unsurdur.[199]

Sevgi, insanı erdemli, mutlu ve güçlü kılar. Bu nedenle sevgi kişinin sahip olduğu en büyük nimetlerden biridir. Sevgi, vicdan ve adaletle etkileşime girerek kendisini açığa çıkarır ve böylece tüm erdemlere kaynaklık ederek kalıcı olmaya çalışır.[200] Böylece sevgi, tüm değerlerin temelini ve özünü oluşturur. Sevgi; merhametli olmayı, özverili olmayı, fedakârlığı ve diğer tüm insanların iyiliğini istemeyi gerektirir.[201]

Sevginin olmadığı yerde nefret, düşmanlık ve kin ortaya çıkar. Bunlar açgözlülük, bencillik, kıskançlık gibi duyguları da beraberinde getirir. Nasıl ki erdemler birbirlerini besliyorsa, kötü huylar ve hisler de birbirlerini besler. Toplumda birlik, barış, kardeşlik ve mutluluğun yegâne kaynağı şüphesiz ki sevgidir. Bu sevginin kişide ve toplumda yeşermesi için eğitim gerekmektedir. Eğitimin amacı da insanlarda doğuştan bulunan sevgi ışığını yakmaktır. Sevginin ortaya çıkarılması ve geliştirilmesi, sevginin var olduğu bir eğitim ortamında mümkündür.[202]

Sevgi insanların doğuştan sahip olduğu bir duygudur fakat onun davranışa dönüşmesi ve kontrol edilmesi eğitimle mümkündür.[203] Duyguların eğitim aracılığıyla yönlendirilmesi önemlidir. Sevgi dâhil birçok duygu layık oldukları yere yönlendirildiklerinde değer kazanır. Bu sebeple insanın duyguları yönlendirilirken kime,

---

198 Şeyma Şahin vd., "Sevgi Eğitimi Dersi Alan Öğrencilerin Sevgi ve Sevgi Eğitimi Dersine Dair Görüşleri", *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi* 7/1 (31 Ocak 2019), 177.

199 Fatmanur Biberci, *2–7 Yaş Arası Çocuklarda Sevgi Ve Merhamet Değerlerinin Hadisler Işığında Öğretimi* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2010), 74; Şahin vd., "Sevgi Eğitimi Dersi Alan Öğrencilerin Sevgi ve Sevgi Eğitimi Dersine Dair Görüşleri", 191.

200 Avci, "'Tehzîbu'l-Ahlâk'da Sevgi Erdemi", ss. 3024-3025.

201 Şahin vd., "Sevgi Eğitimi Dersi Alan Öğrencilerin Sevgi ve Sevgi Eğitimi Dersine Dair Görüşleri", 189.

202 Şahin vd., "Sevgi Eğitimi Dersi Alan Öğrencilerin Sevgi ve Sevgi Eğitimi Dersine Dair Görüşleri", 178.

203 Bilgin - Selçuk, *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*, 46.

neyi, ne kadar vereceği ilkesi ortaya çıkmaktadır. Kişi neyi, ne kadar ve nasıl seveceğini bilmek durumundadır. Bu da eğitilmesi gereken bir durumdur.[204] Okul öncesi dönemden başlanarak çocuklarda doğru sevgi anlayışı oluşturulmalıdır.[205]

Aile, çocuğun karşılaştığı ilk eğitim kurumudur. Çocuklar çoğunlukla kendi bakımıyla ilgilenen ve ihtiyaçlarına, isteklerine karşılık veren kişileri severler. Bir ailenin en büyük başarısı sevgidir. Kişi yani ebeveyn önce çocuğu sever, çocuk bunu hisseder ve alır. Böylelikle sevgi önce öğrenilir, sonrasında da öğretilir.[206]

Çocuklar sevgi atmosferinin hâkim olduğu bir ortamda olduklarında kendilerini güven içinde hissederler. İlk çocukluk döneminde yeterince sevgi ve ilgi göremeyen, duygusal olarak ihmal edilmiş ve anne şefkatinden mahrum kalmış çocuklar kendilerini mutsuz, huzursuz ve savunmasız hissederler. İlerleyen yaşlarında ruhsal sıkıntılar, aşırı kıskançlık, aşırı korku, saldırganlık vb. davranışlar sergileyebilirler.[207]

Ebeveynler çocuklarına karşı sevgi, ilgi ve hoşgörüyle yaklaşmalı, onları her zaman desteklemeli ve çocukların gelişimini olumsuz yönde etkileyen durumları yasaklamaları dışında isteklerini diledikleri şekilde gerçekleştirmelerine yardımcı ve destek olmaları gerekir. Çocuklar suya, ışığa ve temiz havaya ihtiyaç duyan yeni filizlenen körpe fidanlar gibidir. Onlar da sevgi, ilgi, hoşgörü ve merhamete ihtiyaç duyarlar.[208]

Çocuklar koşulsuz sevilmek ve sevildiklerinden de emin olmak isterler. Çocuklar sevildiğinden emin olduğunda olumsuz davranışlarda bulunmazlar. Ebeveynler çocuklarına karşı sevgilerini onlara zaman ayırarak gerçekleştirmelidir. Her durumda olduğu gibi çocukların sevgi, merhamet, saygı ve hoşgörü gibi değerlerin benimsemesi, çocuğun bunları ailesinde görmesiyle yakından ilgilidir. Ebeveynlerini model alacak olan çocuklar, onlarda gördüğü duygu ve değerleri de örnek alırlar. Bu sebeple ebeveynlerin ihtiyaç sahibi kişileri gözetmesi, yaşlılara yardım etmesi, yaralı bir hayvanı tedavi etmesi

---

[204] Yaşar Fersahoğlu, *Din Eğitim Ve Öğretiminde Duygu Eğitimi* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1998), 111.

[205] Şahin vd., "Sevgi Eğitimi Dersi Alan Öğrencilerin Sevgi ve Sevgi Eğitimi Dersine Dair Görüşleri", 192.

[206] Hayati Hökelekli, *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi Ve Eğitimi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2013), 86.

[207] Şahin vd., "Sevgi Eğitimi Dersi Alan Öğrencilerin Sevgi ve Sevgi Eğitimi Dersine Dair Görüşleri", 189.

[208] Çın, *Ailenin Din Eğitimine Etkisi*, 418.

ya da hayvanlara yiyecek vermesi çocuk için iyi birer örnektir. Böylece çocuk, toplumsal değerlere sevgi ortamında yetişerek erişebilir.[209]

Sevgi, sevgiyi üretir. Ev ortamında, okulunda, sınıfında ve çevresinde sevgi ve ilgi gören kişiler sosyal hayatlarında da sevgiyi önemser ve bulunduğu her ortamda sevginin oluşması için çaba gösterir.[210] Okula yeni başlayan, kendisini iletişime ve eğitime kapatmış bir çocuğun bu hali, ancak sevgi ile düzeltilebilir. Öğretmeni tarafından sevildiğini gören ve bunu hisseden çocuk, kalemini oynatmaya başlar ve eğitim sürecine dâhil olur. Okul sürecinde ebeveynleri tarafından yeterince sevgi görmüş olan çocuklarla iletişim kurmak daha kolay olurken, sevgi ihtiyacı ihmal edilmiş veya yeterince karşılanmamış çocuklarda iletişim sorunları ve bazı ruhsal sıkıntılar görülebilmektedir.[211] Bu sebeple eğitimin temelinde olması gereken ilke sevgidir.[212]

Yaşamının ilk yıllarında ebeveynleri tarafından sevgi gören sonrasında da okul ortamında öğretmeni ve arkadaşları tarafından da sevgiyle karşılanan çocuk topluma faydalı, erdemli ve sevgi dolu bir birey olacaktır. İlk çocukluk yıllarında önemle üzerinde durulması gereken ve tüm hayatını etkileyebilecek olan bu duygunun ihmal edilmemesi ve çocuğa doğru bir şekilde aktarılabilmesi için ebeveynlerin ve öğretmenlerin bu duygu eğitimini alması gerekmektedir.

2.2. Hoşgörü

Hoşgörü, savundukları görüşleri ve açığa vurdukları duyguları bizimkilerle çelişen kimseleri "hoş görme" demektir. Farklı düşünce ve duyguları doğal karşılamak, onları özgürce dile getirme imkânı sunmak, zorlamaya ve baskıya başvurmadan farklılıkları kabul görmek ve en önemlisi de insanları sevmek, hoşgörünün yaşanması için gerekli ön koşullardır. Dolayısıyla hoşgörü, insan ve toplum yaşamını düzenler, karşılıklı saygı, sevgi ve huzur ortamının oluşmasını sağlar.[213]

---

[209] Tuba Bakan, *Değerler Eğitim Programının Anasınıfına Devam Eden Çocukların Değer Kazanımı Üzerine Etkisinin İncelenmesi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2018), 50; Biberci, *2–7 Yaş Arası Çocuklarda Sevgi Ve Merhamet Değerlerinin Hadisler Işığında Öğretimi*, 83.

[210] Şahin vd., "Sevgi Eğitimi Dersi Alan Öğrencilerin Sevgi ve Sevgi Eğitimi Dersine Dair Görüşleri", 177.

[211] Yasemin Yılmaz - Enver Uysal, "Taşköprülüzâde'de Eğitimin İlkesi Olarak Sevgi", *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3/1 (2019), 212.

[212] Yılmaz - Uysal, "Taşköprülüzâde'de Eğitimin İlkesi Olarak Sevgi", 229.

[213] Ceren Utkugün, "Öğretmen Adaylarının Hoşgörü Değerine Yaklaşımı", *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9 (01 Ocak 2021), 18.

Hoşgörü aynı zamanda başka insanların kendisinden farklı olarak yaşama ve düşünme biçimlerinin olabileceğini kabul eden kişinin tutumu olarak da tanımlanmaktadır. Hoşgörü insana mahsus olan ve insanı yücelten en önemli erdemlerden biridir. Özünde insanlara anlayış gösterme ve onları anlayışla karşılama vardır.[214] Hoşgörü için ön koşul sevgidir. Kalbinde insan sevgisi taşımayan bir kişiden hoşgörülü olması beklenemez. Bu sebeple hoşgörü ve sevgi, birbiriyle çok ilgili olan ve birbirini tamamlayan iki kavramdır.[215]

Değerler eğitimi, sevgi, sorumluluk, yardımlaşma ve karakter eğitiminin yanında tüm insani değerleri kazandırmayı, kendisiyle ve çevresiyle uyumlu, hoşgörülü bireyler yetiştirmeyi, girişimciliği, etkili bir okul kültürü oluşturmayı ve toplumsal düzeni korumayı da kapsar. Hoşgörünün temellendirilmesinde ve yapılandırılmasında en temel kurum okuldur.[216] Hoşgörü eğitiminde aile ve okula büyük sorumluluklar düşer.[217] Ebeveynler ve öğretmenler çocuğa sevgiyle ilgi göstermeli, sözlü olarak veya dokunarak sevgiyi belirtmeli, onunla ortak faaliyetler yapmalıdır. Böyle yaparak çocuğun benliğini onaylayan davranışları desteklemektedirler. Ebeveynlerin çocuklarını desteklemeleri, gereksiz kısıtlamalardan uzak durarak onların isteklerini gerçekleştirmelerine izin vermeleri onlara karşı hoşgörü sahibi oldukları anlamına gelmektedir.[218]

Hoşgörü, hem bir değerdir, hem de bir araçtır. Hoşgörü kişinin ömrü boyunca öğrenerek kazandığı bir değerdir. Bu bakımdan hoşgörü, eğitim ve öğrenmenin bir ürünüdür. Bir araç olarak hoşgörü, kişinin insanlarla iyi ilişkiler kurmasını, toplumla uyum içinde bir hayat sürmesini sağlayabilir. Başka bir ifadeyle hoşgörü, insanın mutlu olması için bir araç olabilir.[219]

Kişi hoşgörülü olmayı da hoşgörüsüz olmayı da sonradan öğrenir. Bu sebeple hoşgörünün kişiye kazandırılmasında eğitim önemli bir yere sahiptir. Bu eğitimin okul

---

[214] Yener Özen - Fadime Cavanmirza, "İnsanın Rahmani Yanı Bir Erdem Olarak Adalet Ve Hoşgörü (İnsanın Tanrısal Yanına Sosyal Psikolojik Bir Yaklaşım)", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4/2 (2011), 457.

[215] Özen - Cavanmirza, "İnsanın Rahmani Yanı Bir Erdem Olarak Adalet Ve Hoşgörü (İnsanın Tanrısal Yanına Sosyal Psikolojik Bir Yaklaşım)", 466.

[216] Kurtdede Fidan, "Sınıf Öğretmeni Adaylarının Bakış Açısından 'Hoşgörü Değeri'", ss. 247-248.

[217] Özen - Cavanmirza, "İnsanın Rahmani Yanı Bir Erdem Olarak Adalet Ve Hoşgörü (İnsanın Tanrısal Yanına Sosyal Psikolojik Bir Yaklaşım)", 468.

[218] Mehmet Enis Serinsu, *Ailede Değer Eğitiminde Modelleme* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2019), 104.

[219] Özen, Cavanmirza, "İnsanın Rahmani Yanı Bir Erdem Olarak Adalet Ve Hoşgörü (İnsanın Tanrısal Yanına Sosyal Psikolojik Bir Yaklaşım)", ss. 467-468.

öncesi dönemde öğrencilere kazandırılması da bir o kadar önemlidir. Toplumun hoşgörülü çocuklara sahip olabilmesi için nitelikli bir hoşgörü eğitimi verilmesi gereklidir. Hoşgörü sahibi nesillerin yetişmesinde en önemli rol öğretmenlerindir. Eğitimcilerin hoşgörü eğitimi hususunda yeterli donanıma sahip olmaları, okulda hoşgörü ve birlikte yaşama kültürünün oluşması için önemli bir etkendir. Öğretmenlerin eğitim süreçlerini değerlendirmesi ve hoşgörüyü anlamlandırma biçimi öğrenciler için önemlidir.[220]

Hoşgörü eğitiminin amaçlarından biri öğretmenlerin öğrencilerine yardımcı olmasıdır. Öğretmenlerin öğrencilerine katkı sağlaması için farklı yöntemler kullanması gerekir. Dolayısıyla bir öğretmenin öğretme düzeyi aynı zamanda hoşgörü düzeyinin göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu noktada hoşgörü anlamında öğretmenden beklenen özellikler sabır, sevgi, saygı, yardımseverlik, empati ve adil olmasıdır.[221]

Sınıfta öğrencinin görüşlerine önem verilmesi, haklarına ve fikirlerine saygı duyulması, okullarda işbirliğine dayanan öğrenme ortamının oluşturulması, deneyim elde etmeye ve yeni fikirler üretmeye teşvik edilmesi öğrencilere öğrenme sürecini kontrol etmeleri açısından yaşlarına uygun sorumluluklar verilmesi hoşgörü eğitiminin amacına ulaşılması için gereklidir. Okullarda verilecek eğitim ve öğretimin kişiyi hayata hazırlayabilecek yeterlilikte ve düzeyde olması gerekmektedir ve bu da okul yönetiminin görevlerinden biridir. Okullar, hoşgörünün, saygının, sevginin, eşitliğin, özgürlüğün olduğu bir ortam olmalıdır. Öğrenciler arasında din, dil, mezhep, ırk, sosyal sınıf ve renk ayrımı yapılmaksızın özgürlük, eşitlik ve kardeşlik gibi kavramlar benimsenmiş ve uygulanabilir durumda olması gerekir. Öğrenciler okulda birbirlerinin görüş ve düşüncelerine saygı duyan, kendi haklarını savunan fakat diğer arkadaşlarının da hak ve özgürlüklerini çiğnememesi gerektiğinin farkında olan bireyler olarak yetiştirilmelidir. Kalıplaşmış önyargıların öğrencilerin benlik algılarını ve arkadaşlarına karşı tutumlarını etkilemesinin önüne geçilmelidir. Öğrencilerin sağlıklı iletişim kurmaları hoşgörü eğitimine yardımcı olabilecektir.[222]

---

[220] Kurtdede Fidan, "Sınıf Öğretmeni Adaylarının Bakış Açısından 'Hoşgörü Değeri'", 248; Utkugün, "Öğretmen Adaylarının Hoşgörü Değerine Yaklaşımı", 19.

[221] Utkugün, "Öğretmen Adaylarının Hoşgörü Değerine Yaklaşımı", 28-29.

[222] Asiye Fatma Tatar, *Okul Öncesi Eğitiminde (5–6 Yaş) Hoşgörü Eğitimi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2009), 75-76.

Okullarda eğitimi verilmesi gereken bir konu da çevreye karşı hoşgörülü olmaktır. Çocuklara doğa içinde tecrübeler kazanma imkânı sağlanarak onların tabiata ve onu oluşturan parçalara karşı olumlu duygular geliştirmesi sağlanmalıdır. Çocuklara, doğada gezi ve inceleme yapma; su, kum, çamur ile oynama, sonbaharda sararıp düşen ağaç yapraklarını toplama; kuşlar için minik yuvalar yapma veya sebze, meyve yetiştirme, sulama gibi temel faaliyetler için fırsat sunmak, onların çevreye karşı duyarlı tutum geliştirmesine ve hoşgörülü olmasına yardımcı olur. Aynı zamanda çocukların bitkilerin nasıl büyüdüğünü, su kaynaklarının insan yaşamı için önemini, su ve oksijen döngüsünü bilmeleri ve evcil hayvan beslemeleri de çevreye ve bitkilere duyarlı, hoşgörülü birer birey olarak yetişmelerine katkı sağlar. Çocuklara hayatları boyunca devam edecek doğa sevgisi ve çevre bilinci kazandırmak için okul öncesi eğitim programına çevreye karşı hoşgörü eğitimi dâhil edilmelidir.[223]

Hoşgörü eğitimi, bir yönüyle çocukların vicdanlarına hitap etmeyi ve inanç üstü dayanışmayı öğrenmelerine katkı sağlamayı ifade eder.[224]

Okullarda verilmesi gereken bir diğer konu da kültürlere karşı hoşgörülü olmaktır. Bu da erken yaşlardan itibaren çocukların en başta kendi kültürleri, yaşam biçimleri ve değer yargıları ile ilgili özellikleri bilmelerini daha sonra farklı kültürlerin ve yaşam biçimlerin varlığını öğrenmelerini ve farklılıklara saygı göstermeyi öğrenmelerini gerektirir. Okul öncesi eğitim döneminde farklı kültürlere saygı ve hoşgörü eğitimi, yabancı kültürleri tanıtma etkinlikleriyle gerçekleştirilebilir. Böylelikle farklılıklara karşı hoşgörülü davranması, aynı zamanda bu farklılıkların birer zenginlik olduğunu düşünmesi sağlanabilir. Çocukların erken yaşlarda bu farklılıklar konusunda eğitim alması, yetişkinliklerinde küresel toplumun hoşgörülü ve saygılı bir üyesi olmasına katkı sağlayacaktır.[225]

Hoşgörü eğitimi kapsamında öğretmenler tarihte ve günümüzde önemli olan kişilerin hayat hikâyelerinden faydalanabilirler. Çocukların tarihteki ve günümüzdeki olaylar hakkında düşünmelerini ve tartışmalarını sağlamak hoşgörü eğitimi için yapılabilecek faaliyetlerdendir. Hoşgörüyle alakalı kitaplar okunabilir, drama ve

---

[223] Tatar, *Hoşgörü Eğitimi*, 79-80.

[224] Leirvik Oddbjorn, "Hoşgörü, Vicdan ve Dayanışma: Ahlak ve Din Eğitiminde Küreselleşen Kavramlar", *Değerler Eğitimi Dergisi* 2/7-8 (ts.), 164.

[225] Tatar, *Hoşgörü Eğitimi*, 82; Özen - Cavanmirza, "İnsanın Rahmani Yanı Bir Erdem Olarak Adalet Ve Hoşgörü (İnsanın Tanrısal Yanına Sosyal Psikolojik Bir Yaklaşım)", 457.

tiyatrodan yararlanılabilir, afiş ve pano hazırlanabilir. Gazete ve dergilerden hoşgörü ve hoşgörüsüzlüğün örnekleri verilebilir. Değerler eğitiminde ailenin rolü de düşünülerek aile katılımlı çalışmalar yapılabilir.[226]

2.3. Sorumluluk

Sorumluluk, "Kişinin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi" şeklinde tanımlanmaktadır. Bir başka şekilde, bireyin kendi davranışlarının sonucunu üstlenmesi olarak tanımlanabilir.[227] Sorumluluk sahibi çocuklar; görevlerini kendileri yapan, yaptığı yanlışlardan, kendisini sorumlu tutan başkalarını suçlamayan, insanlarının haklarına, duygularına ve fikirlerine saygı duyan, mutlu, çevresiyle uyumlu, gayretli ve başarılı çocuklar olarak tanımlanmıştır. Sorumluluk sahibi çocuklar yetiştirebilmek için kritik bir zaman olan okul öncesi dönemde "sorumluluk alma" davranışının öğretilmesine önem verilmelidir.[228] Bu da bilinçli olarak yapılan bir eğitimle mümkündür.

Sorumluluk eğitiminin temelinde, çocuğun çevresiyle uyum içinde olmasına ve kendisini kontrol edebilme becerisi kazandırmaya yönelik bir disiplin vardır. Bu bakımdan sorumluluk öğrenilebilen bir beceridir.[229] Aynı zamanda davranışa dönüştürülen ve doğrudan gözlenen bir değerdir. İlk çocukluk döneminden itibaren sorumluluk insanın hayatına girer, ev, okul ve iş hayatında önemli bir yer tutar. Kişi ölünceye kadar da devam eder.[230] Kişinin önce kendisine, sonra ailesine, ardından toplumun bir üyesi olarak, dostlarına, komşularına, akrabalarına karşı yapması gereken görev ve sorumlulukları vardır.[231]

Çocuklar sorumluluk duygusuyla doğmazlar. Fakat yaşamlarının ilk yıllarından itibaren seçim yapmayı, özgür olmayı, haklarını kullanmayı öğrenmeye başlarlar. Çocuk yaşına, gelişimine ve algısına uygun olarak kararlar almasıyla ve onları uygulamasıyla

---

[226] Kurtdede Fidan, "Sınıf Öğretmeni Adaylarının Bakış Açısından 'Hoşgörü Değeri'", 248.
[227] TDK, "Sorumluluk" (Erişim 20 Mayıs 2021).
[228] Büşra Şahan Aktan - Çavuş Şahin, "Okul Öncesi 5-6 Yaş Grubu Çocuklarının Sorumluluk Kazanma Düzeylerinin Veli Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi", *International Primary Education Research Journal* 2/1 (2018), 10.
[229] Yasemin Karaman Kepenekçi, "İlköğretimde İnsan Hakları Ve Sorumluluk Eğitimi", *Ankara Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Fakültesi* 34 (2003), 283.
[230] Adem Sezer vd., "Öğretmenlerin Sorumluluk Değeri Algılarının İncelenmesi", *Uşak Üniversitesi Araştırmaları Dergisi* 3/1 (2017), 123.
[231] Köstü, *İmam Nevevî'nin "Kırk Hadis" Adlı Eserinde Değerler Eğitimi*, 192.

yavaş yavaş tecrübe kazanarak, sorumluluk bilincine ulaşır. Çocuk yaptığı seçimlerin sonuçlarını yaşayarak görür ve sonrasında yeni sorumluluklar alma konusunda cesaretlenir. Verilen sorumluluklar çocukları zorlamayacak ve onların cesaretlerini kırmayacak şekilde yaşlarına ve kişiliklerine uygun olmalıdır. Okul öncesi dönemde alınan sorumluluk eğitiminin, kişide sorumluluk duyarlılığının ve bilincinin temelini oluşturduğu unutulmamalıdır.[232] Sorumluluk duygusu aynı zamanda kişilik gelişimiyle de doğru orantılıdır. Çocuklar duygularını, düşüncelerini ve tepkilerini rahatça ifade edebilmeli ve istemediğinde, gerektiğinde 'hayır' diyebilmelidir. Aksi halde çocuklar bağımsız bir kişilik geliştiremediği için sorumluluk duygusu da kazanamazlar.[233]

Çocuklardan yaşlarına uygun hizmet beklemek ve sorumluluk vermek onların duygu ve düşüncelerinin gelişmesinde, şahsiyetlerinin oluşmasında fayda sağlar. Çocuklar seviyelerine uygun olan işleri başardıklarında, zorluklarla başa çıktıklarında, iş başarmanın sevincini yaşadıklarında, yaparak ve yaşayarak öğrendiklerinde kendilerine güven duymaya başlarlar. Aynı zamanda bu tecrübeler çocuğa bir görevi yerine getirme bilinci ve alışkanlığı kazandırarak onu hayata hazırlamaktadır.[234]

İlk çocukluk döneminde beş-altı yaşlarında çocukların farkındalığı gelişmeye başlar. Bu yaşlarda çocuklar hareketlerinin kendilerini ve etrafındakileri nasıl etkilediğini fark etmeye başlar. "Her hareketin bir sonucu vardır" ilkesi bu dönemdeki çocuğa öğretilebilir. Aynı zamanda bu yaşlarda aşamalı bir biçimde sorumluluk eğitimi ve sorumlu davranma becerisi kazandırılabilir.[235]

Sorumluluk eğitiminde en önemli görev ebeveyn ve öğretmenlerindir. Kişi ancak benimsediği değerlerin eylemleri sebebiyle kendini sorumlu hisseder. Bu benimseme önce ailede, sonra okulda ardından toplumda yapılan eğitimlerle ilişkilidir.[236] Çocuk,

---

[232] Tuba Bakan, *Değerler Eğitim Programının Anasınıfına Devam Eden Çocukların Değer Kazanımı Üzerine Etkisinin İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2018, s. 45; Murat, *Çocukta Dini Sorumluluk Bilincinin Ortaya Çıkışı*, s. 43; Altunok Çal, Yeşil, "Sorumluluk Eğitimi Uygulamaları Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirlik İncelemesi", s. 1443.

[233] Sahan, *Okul Öncesi 5-6 Yas Grubu Öğrencelerinin Sorumluluk Kazanma Düzeylerinin Veli Ve Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi*, 13.

[234] Serinsu, *Ailede Değer Eğitiminde Modelleme*, 97.

[235] Sahan, *Okul Öncesi 5-6 Yas Grubu Öğrencelerinin Sorumluluk Kazanma Düzeylerinin Veli Ve Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi*, 11-12.

[236] Altunok Çal, Yeşil, "Sorumluluk Eğitimi Uygulamaları Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirlik İncelemesi", s. 1443.

doğru bir davranışı ne kadar kendi içten ilgi ve isteğiyle yaparsa alışkanlık kazanması da o kadar kolay olur.[237]

Ahlaki gelişimin temelinin oluştuğu yer aile ortamıdır. Dolayısıyla ilk çocukluk döneminin yaşandığı ortam sorumluluk bilincinin oluşmasında önemli bir yere sahiptir.[238]

Ebeveynlerin kendilerine düşen görevlerin bilincinde olarak, sorumluluklarını bilmeleri ve uygulamaları gerekir. Ancak böyle olduğunda çocuk anne ve babasını örnek alıp ona göre davranır. Çocuklardan sorumluluklar beklemeden önce onlara yaşlarına uygun küçük mesuliyetler verilerek, çocuktan bunların sonuçları beklenmelidir. Anne ve babasının kendisine güvendiğini gören çocuk, hem ailesine hem de kendisine güven duyar. Öyleyse çocuğun kendisinden istenen vazifeleri üstlenmesi, onları yapması ve yaşamında sorumluluk taşıması için erken yaşlarda ona sorumluluk bilinci ve güven duygusu kazandırılmalıdır.[239]

Sorumluluk eğitiminin anahtarı, sorumluluklarla ilgili kuralların kesinliği ve onları desteklenmek için kullanılan sınırların belirginliğidir.[240] Çocuklar sınırlarını bilmek isterler. Aynı zamanda kuralların varlığına da ihtiyaç duyarlar. Belirli yaş dönemlerinde de kurallara uyuyor olmaktan mutluluk duyarlar.

Çocuklara iki buçuk yaşından itibaren sorumluluk kazanmaları için ortamlar sunulmalıdır. Dökerek de olsa çorbasını kendinin içmesi, oyuncaklarını toplaması, yatağını düzeltmesi, yaşına uygun olarak temizlikte yardımcı olması sorumluluk kazanımı için fırsatlardır.[241] Aynı zamanda giyeceği kıyafetleri seçmesi, kıyafetlerini dolabına koyması, çamaşır toplamada katlamada yardımcı olması, sebze meyve doğraması, pasta yapımında malzemeleri eklemesi karıştırması, çiçekleri sulaması, evcil hayvan varsa onun bakımına yardımcı olması, yaptığı etkinlikler sonrası oluşan dağınıklığı kaldırması gibi birçok davranış çocukların gelişimlerine uygun olarak evde verilecek sorumluluklardandır.

---

237 Serinsu, *Ailede Değer Eğitiminde Modelleme*, 98.

238 Harun Çağlayan, "İnsan Onuru Bağlamında Sorumluluk Bilinci", *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 8/2 (31 Aralık 2015), 112.

239 Murat, *Çocukta Dini Sorumluluk Bilincinin Ortaya Çıkışı*, 42.

240 Aktan, Şahin, "Okul Öncesi 5-6 Yaş Grubu Çocuklarının Sorumluluk Kazanma Düzeylerinin Veli Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi", s. 15.

241 Sahan, *Okul Öncesi 5-6 Yas Grubu Öğrencelerinin Sorumluluk Kazanma Düzeylerinin Veli Ve Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi*, 4.

Yapılan bir çalışmada 5-6 yaş çocuklarının günlük işlerde ebeveynlerine yardımcı olmak ve sorumluluk alma konusunda istekli oldukları sonucuna ulaşılmıştır.[242]

Çocukların sorumluluk bilincini geliştirmesinde etkili olan birçok faktör vardır. Öğrencinin yaşadığı sosyo-ekonomik çevre, okul ortamı ve öğretmen-öğrenci ilişkisi bunlardan bazılarıdır. Okullarda ve sınıflarda çocukların yaşlarına ve becerilerine göre sorumluluk verilerek, hareketlerinin sonuçlarını değerlendirme olanakları sağlanarak, toplumda kabul edilen ve edilmeyen davranışlar öğretilerek, olumlu örnekler sunularak, kendi kararlarını almaları sağlanarak çocukların sorumluluk bilinçlerinin oluşmasına yardımcı olunmalıdır. Sorumluluk eğitimiyle toplumla uyumlu, toplumsal kurallara uyan, kararlarını cesaretle alabilen, kararlarını uygulayan ve sonuçlarını kabul eden, diğer insanlara karşı anlayışlı ve girişken bireyler yetiştirilebilir. Sorumluluk eğitiminde önemli noktalardan biri, öğrenilen bilgilerin davranışlara dönüştürülmesidir. Çocukların bunu gerçekleştirebilmeleri için okulda ve sınıfta öğretilen bilgilerin yetişkinler tarafından da sergilenmesi ve davranışa dönüştürülmüş olduğu görmesi gerekir. Bilgi ve davranış arasında tutarlılık olması önemlidir.[243]

Öğretmenler, çocukların aklını çalıştırmasını, yeteneklerini kullanabilmelerini, beceriler kazanabilmelerini, sorumluluk kazanmalarını amaç edinmelidir.[244]

Bu doğrultuda öğretmenler çocuklara sorumluluk duygusu kazandırırken dikkat etmeleri gereken kısımlar vardır. Bunlardan bazıları; öğrencilerin seviyelerine, ilgilerine göre görev ve sorumluluk vermek, seçim yapmalarına fırsat vermek, karşılaştıkları problemlere çözüm bulmaları konusunda destek vermek, aldıkları sorumluluklar konusunda onları yüreklendirmek, kararlarının sonuçlarını ve diğer insanları nasıl etkilediğini görmelerini sağlamaktır.[245]

---

[242] Aktan, Şahin, "Okul Öncesi 5-6 Yaş Grubu Çocuklarının Sorumluluk Kazanma Düzeylerinin Veli Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi", s. 14.
[243] Kepenekçi, "İlköğretimde İnsan Hakları Ve Sorumluluk Eğitimi", 284.
[244] Murat, *Çocukta Dini Sorumluluk Bilincinin Ortaya Çıkışı*, 45.
[245] Sahan, *Okul Öncesi 5-6 Yas Grubu Öğrencelerinin Sorumluluk Kazanma Düzeylerinin Veli Ve Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi*, 19.

2.4. Doğruluk

Doğruluk insanın özü ile sözünün, içi ile dışının bir olması demektir. Aynı zamanda kişinin yaptıklarıyla söylediklerinin arasındaki uyuma da doğruluk denir.[246] Doğruluk başka bir ifadeyle kişinin söz ve fiillerinde niyet ve inancında dürüst, doğru ve iyilikten taraf olması anlamında kullanılan bir ahlak terimidir.[247]

Dürüstlük, ahlakın temelini oluşturan değerlerden biridir. Dürüst olmayan, doğru davranmayan kişiler için sahtekâr, ikiyüzlü, yalancı gibi terimler kullanılır. Dürüstlük insan ilişkilerinde güvenin kaynağıdır. Dürüstlüğün yok olmasıyla beraber güven de yok olur. Dürüstlük bireyde ahlaki bir değer olarak benimsenmelidir.[248] Kişi ancak dürüstlüğü bir değer olarak kabul ettiğinde**,** dürüst ve doğru olmak için gayret gösterir. Dolayısıyla kişinin dürüst ve doğru bir birey olma gayretindeki temel etken, dürüstlüğün onun için bir değer olmasıdır.[249]

Dürüstlüğün ahlaki bir değer olarak kazanılması ile kişinin gelişimi arasında sıkı bir ilişki vardır. Kişi zihinsel gelişim dönemlerinde ilerledikçe ahlaki gelişiminde de ilerleme kaydeder.[250] Bu sebeple kişinin gelişiminin en hızlı olduğu dönem olan ilk çocukluk döneminde dürüstlüğün bir değer olarak kazandırılması gerekir.

Doğruyu söylemek, kişinin her bildiğini söylemesi demek değildir, yalan söylememesi demektir. İnsan her zaman gerçeği söylemekle sorumludur fakat bazı gerçekleri söylememesi gerekir. Kişi sır saklamayı ve yerinde susmayı da bilmelidir.[251] Bunlar da dürüstlüğe bağlı fakat ayrı birer erdemdir.

Doğruluk ve dürüstlük anlayışının zıddı olan ve bir davranış olarak yalancılık, çoğunlukla bir korkunun ürünüdür. Korkusuz yetiştirilen bir çocuk ahlaklı olma gayretiyle değil, başka türlüsünü bilmemesi sebebiyle doğruyu söyleyecektir. Yetiştirilirken sevgiyle, özgürce ve sevecenlikle davranılmış bir çocuk açık yürekli ve dürüst olacaktır. Azarlanarak, baskı yapılarak ve şiddete maruz bırakılarak yetiştirilen bir

---

246 Süleyman Akyürek, *Din Öğretiminde Kavram Öğretimi (Doğruluk Kavramı Örneği)* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü, Doktora, 2003), 173.

247 Ayşe Uysal, *Okul Öncesi Dönemde Çocuğa Doğruluk Kavramının Kazandırılması Ve Din Eğitimi İle İlişkisi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2006), 51.

248 Hamiyet Öztürk, *Ahlak Eğitimi Çerçevesinde Ailede Doğruluk Eğitimi* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2003), 39.

249 Koca, *Değerlerin Felsefi Ve Kur'ani Temelleri Ve Eğitimi*, 19.

250 Akyürek, *Din Öğretiminde Kavram Öğretimi (Doğruluk Kavramı Örneği)*, ss. 182-183.

251 Öztürk, *Ahlak Eğitimi Çerçevesinde Ailede Doğruluk Eğitimi*, 40.

çocuk ise, şiddet ve azarlanma korkusu sebebiyle, kaygı düzeyi yüksek olarak yaşamını sürdürecektir.[252]

Çocuklar çeşitli sebeplerle yalana başvururlar. Fakat kendisini özgür ve güvende hisseden, bulunduğu durumu tehlikede görmeyen çocuk doğruyu söyler. Çocukların yalanları, onları yetiştirenlerin eseridir.[253] Ahlaki erdemlere ve dürüst olmaya önem veren ebeveynlerin ve öğretmenlerin yetiştirdikleri çocuklar da erdemli ve dürüst olacaktır.

Doğruluk ve dürüstlük ailede kazanılan ve birçok olumlu duygunun kazanılmasına öncülük eden bir değerdir. Çocuklar ailelerinde gördükleri ve öğrendikleri davranışlara göre hareket ederler. Dolayısıyla ebeveynler çocuklarının dürüst ve doğru birer birey olmalarını istiyorlarsa, kendileri dürüst olmalı ve bunu çocuklarına göstermelidir. Model olarak etkilemenin yanında iyiyi, kötüyü, doğruyu ve yanlışı öğretmek için diğer yöntem de bilgi, düşünce, duygu ve tecrübelerin çocuklarla paylaşılmasıdır.[254]

Dürüstlüğün çocuklara öğretilebilmesi için ailelerin dikkat etmesi gereken davranışlar vardır. Çocuklarına verdikleri sözleri tutmalılardır. Aksi takdirde söz verip sözünde durmama öğretilmiş olur ki bu da yalan gibidir. Böyle bir durum çocukta yalan söylemenin sakıncalı bir durum olmadığı hissini uyandırır. Aileler çocuklarına sağlıklı bir doğruluk eğitimi vermeli, bunun için de yalan çeşitlerini ve nedenlerini bilmelidir.[255] Aksi halde gelişimlerinin doğal hallerinden olan bazı davranışları yanlış ve yalan olarak değerlendirerek çocukları olumsuz etkileyebilirler.

Okul öncesi dönemde çocukların hayal güçleri oldukça gelişmiştir. Bu sebeple bu dönemlerde hayalleri gerçekmiş gibi söylemek hayali yalandır. Çocuk gerçek ve hayali karıştırır. Beş yaşına kadar henüz gerçek ve yalanı tam olarak ayırt edemediği için erken çocukluk döneminde söylenen yalanların pek önemi yoktur. Ki bunlara yanlış veya hata demek daha doğru olur. Gerçeğin farkında olmadıklarından, yalan söyleyemezler. Bunun yanında çocuklar bu dönemlerde bilgi ve tecrübe eksikliği sebebiyle gördüklerini yanlış yorumlar ve abartırlar. Çocuklar 6-7 yaşına kadar büyük, küçük, uzak, yakın, az, çok gibi kavramları oldukça abartarak kullanırlar. Bu abartma da onların genel bir gelişim

[252] Bilici, *Dinî Gelişim Süreci Ve Din Eğitimi*, s. 283.
[253] Öztürk, *Ahlak Eğitimi Çerçevesinde Ailede Doğruluk Eğitimi*, 46.
[254] Öztürk, *Ahlak Eğitimi Çerçevesinde Ailede Doğruluk Eğitimi*, 70-75.
[255] Öztürk, *Ahlak Eğitimi Çerçevesinde Ailede Doğruluk Eğitimi*, 47-48.

özelliğidir. Çocuk heyecan yaratmak için olayları ve gördüklerini büyütür, abartır.[256] Bu şekilde karşılaşılan durumları da yalan olarak değerlendirmemek gerekir.

Eğitim doğruluğun ve dürüstlüğün ne olduğu bilme noktasında, içinde bulunulan şartlarda doğru olanı seçme ve uygulama becerisini kazanmada önemli bir yere sahiptir. Erdemlerin kazandırılmasında eğitim ve öğretim vazgeçilmez bir yer tutar.[257]

Ailelerin ve eğitimcilerin çocuklara sağlıklı bir doğruluk eğitimi verebilmesi için onların gelişim özelliklerini bilmeleri ve bu bilinçle çocukların davranışlarını değerlendirmeleri gerekir.

[256] Öztürk, *Ahlak Eğitimi Çerçevesinde Ailede Doğruluk Eğitimi*, 50.
[257] Akyürek, *Din Öğretiminde Kavram Öğretimi (Doğruluk Kavramı Örneği)*, 183.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN DİN VE DEĞERLER EĞİTİMİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ (BULGULAR VE YORUMLAR)

Çalışmanın bu bölümünde araştırmaya katılan okul öncesi öğretmenlerinin *Din ve Değerler Eğitimi* hakkındaki görüş ve değerlendirmeleri verilerek elde edilen bulgular yorumlanacaktır.

1. OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN DİN EĞİTİMİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

1.1. Okul Öncesinde Din Eğitiminin Gerekliliğine İlişkin Görüşler

Yaptığımız görüşmelerde katılımcılara yönelttiğimiz **"Okul öncesi çocuklarına din eğitimi verilebilir mi? verilmeli mi? Bu konuda ne düşünüyorsunuz? Düşüncenizin sebebi nedir?"** sorusuna karşılık aldığımız cevaplar çerçevesinde katılımcıların çoğunluğunun (n=11, %85) cevabının olumlu yönde olduğu görülmüştür.

11 katılımcının (Ö2, Ö11, Ö5, Ö6, Ö1, Ö10, Ö3, Ö2, Ö9, Ö8, Ö7) okul öncesi dönemde din eğitimi verilebilir düşüncesinde olduğu görülmektedir.

Din eğitimi verilebilir diyen katılımcıların verilecek din eğitimi konusunda bazı endişeler taşıdığı gözlemlenmektedir. Bunun da daha çok din eğitiminde kullanılacak yöntemin nasıl olacağı konusunda olduğu görülmektedir.

2 katılımcı (Ö6, Ö2) din eğitiminde **somut materyaller** kullanılması gerektiğini çünkü dinin çok soyut olduğunu, somuta indirgemeden çocukların anlayamayacağını söylemektedirler.

(Ö2) "Bu dönemde din eğitiminin verilmesi lazım. Dinî bilgiler evet çok soyut ama somut materyallerle verilebilir. Çocukların akıllarında kalabilecek şekilde somut şeylerle

verilebilir çok detayına girmeden. Soyut kavramları drama ile canlandırarak resimle, etkinliklerle göstererek vermeye çalışıyoruz."

(Ö6) "Soyut bir kavram anlatılacağı zaman da materyaller kullanılarak bu somutlaştırılabilir, görsel olarak sunulabilir, videolarla desteklenebilir. Çocuklar için de faydalı olur. Ahlaki anlamda muhakkak olumlu dönüşler olacaktır. Güzel davranışların pekiştirilmesi amacıyla "Peygamber Efendimiz de böyle yapıyordu" şeklinde örneklerle desteklenebilir."

4 katılımcı (Ö10, Ö5, Ö11, Ö7) din eğitiminin **sevdirerek** verilmesi gerektiği, olumsuz değil olumlu yönlerinin gösterilmesini söylemektedirler.

(Ö5) "Bence din eğitimi verilmeli fakat çok abartmadan. Geçen sene yaşadığım bir olayı anlatmak istiyorum. Çocuklara çok uygun olmayan bir çizgi film seyrettirilmiş. Benim bir öğrencim altına kaçırma vakası yaşadı. Bu beni de öğrencimi de çok yıpratan bir süreç oldu. O çizgi film sebebiyle korkmuş. Ben korkuyla değil, sevdirerek dinî eğitimini verilmesi gerektiğini düşünüyorum. Çünkü temelden gelen bir şey. Temelde çocuk bunu severse zaten devamını da alacaktır diye düşünüyorum."

(Ö10) "Verilmesi gerektiğini düşünüyorum. Abartıya kaçmadan yani ölüm gibi konulara girilmemeli, Allah inancı verilmeli. Mesela yemeğini tam bitirmemiş bir çocuk "Öğretmenim yemezsem arkamdan ağlar mı?" şeklinde soru sormuştu. Yemeğini tam yemesi için anneler bu tarz söylemlerde bulunuyorlar. Fakat çocuklar bunu anlamakta güçlük çekiyor. Onun yerine güzel bir davranışta bulunduğunda "Allah bu güzel davranışı yaptığın için çok mutlu oldu, çok sevindi" şeklinde sevdirerek din eğitimi vermeli, korkutarak olmamalı."

(Ö11) "Korkutma ile değil de sevdirme ile yaklaşılmalı. Yanacaksın gibi söylemlerle korkutulmamalı."

(Ö7) "Günah olan şeyler öğretilmeyip sevap olan, güzel olan davranışlar öğretilmeli."

4 katılımcı (Ö3, Ö13, Ö11, Ö6) din eğitimini verecek **kişiye** dikkat çekerek, bu eğitimi verecek kişilerin güvenilir olması ve sağlam kaynaklara dayanan bilgilere sahip olması gerektiğini belirtmektedirler.

(Ö6) "Güvenilir bir kaynaktan bu dinî eğitimi almaları güzel olabilir. Çünkü bu yaşta her şeyi alabilecek dönemde oluyorlar, bu eğitimi de alabilirler. Eğer doğru verilirse, çocukların kafasını karıştırmazsa, onların anlayabileceği sade bir şekilde verildiği sürece olabilir."

(Ö3) "Şu anda okul öncesi eğitim ile hiçbir alakası olmayan birçok öğretmen, hatta öğretmen bile değil işletmeden mezun olmuş kişiler dâhil, sokak aralarında sübyan okulları açıyorlar. Açıkçası ben bunlara karşıyım. Özellikle bunun kontrol altına alınması adına okullarda dine dair bilgiler için çocuklarımızı güvenle yollayabileceğimiz ortamlar olmasını istiyorum."

Dinin soyut kavramlardan oluştuğunu dile getiren 6 katılımcı (Ö6, Ö2, Ö9, Ö4, Ö7, Ö3) mevcuttur. Katılımcılar dinî kavramların soyut olduğu düşüncesiyle din eğitiminde kavramların, **konuların sınırlandırılması** gerektiği görüşünü benimsemektedirler.

"Allah inancı verilebilir." "Allah sevgisi verilebilir." Diyen 3 katılımcı (Ö9, Ö7, Ö10); "Peygamberimiz tanıtılabilir, sünneti öğretilebilir." Diyen 4 katılımcı (Ö6, Ö7, Ö4, Ö3) olduğu görülmektedir. Dinî konuları sınırlandıran katılımcılardan 2'si (Ö9, Ö2) duaların öğretilip ezberletilebileceğini belirtmektedirler. Tekerleme ezberleyebilen çocuğun dua da ezberleyebileceği düşüncesinde oldukları görülmektedir. *(Ö2)* "*Küçük dualar ezberletilebilir, anasınıfı öğrencisi ezberleme yeteneği güçlü çocuklar. Şiirleri ezberleyen çocuk, duayı da ezberleyebilir."*

Konu sınırlaması yapan katılımcılardan 2'si (Ö7, Ö4) Kur'an harflerinin ve Kur'an okumayı öğretilmesinin okul öncesi dönem çocukları için uygun olmadığını düşünmektedir.

(Ö4) "Ahlak, değerler eğitimi verilmeli diye düşünüyorum. Peygamberimiz tanıtılabilir, sonrasında onun sünneti çocuklara öğretilebilir diye düşünüyorum. Kur'an-ı Kerim öğretimi noktasında kararsızım."

(Ö7) "Din eğitimi verilirken Arapça öğretilmemeli, Kur'an-ı Kerim harfleri öğretilmemeli. Kendi kızım ilkokula başladığında okumaya geçerken Türkçe kelimeleri Arapça gibi çıkartıyordu. O yüzden biraz zorlanmıştım ama ikinci kızımda böyle bir sıkıntı yaşamadım. Çocuktan çocuğa değişebilir tabii ki. Ama Türkçe eğitimi

tamamlandıktan sonra yani 3. sınıfı bitirdikten sonra bir Arapça eğitimi, Kur'an-ı Kerim harfleri öğretilmeli diye düşünüyorum."

2 katılımcı (Ö11, Ö5) din eğitimi verilebilir diye düşünmekle beraber **ahlak** eğitiminin daha önemli olduğunu düşünmektedir.

(Ö5) "Çocuklar için ahlaki boyutun daha önemli olduğunu düşünüyorum. Çünkü temelden gelen bir şey. Temelde çocuk bunu severse zaten devamını da alacaktır diye düşünüyorum."

(Ö11) "Bu dönem çocukları için ahlak eğitiminin önemli olduğunu düşünüyorum. Din eğitimi öncelikle ailede verilir, ailenin kendi değerleri ölçüsünde verilir. Ama ahlâk eğitimi herkese lazım, önce ahlak eğitimi."

2 katılımcı (Ö11, Ö9) dinin oldukça hassas bir alan olması ve önemi sebebiyle din eğitimini ailenin kendisinin vermesi, okulun bu eğitimi desteklemesi gerektiğini söylemektedir.

(Ö9) "Bence bu çağ çocuğuna dinî eğitimi verilebilir, tabii çocuklara uygun bir şekilde. Çocukken ben de dinî bir eğitim aldım. Gittiğim anaokulunda dinî eğitim veriliyordu. Mesela öğretmenimiz duaları öğretiyordu, ezberletiyordu. Mesela bir şeye inanmak, güvenmek nasıldır. Güveneceğin bir şey var ve o çok büyük, O bir yaratıcı gibi. Böyle şeyleri öğrendik. Bence bu bilgilerin çocukluklara verilmesi daha doğru. Tabii biraz ailede başlıyor eğitim. Ailede başlayıp okulda öğretmen tarafından devam ettirilmeli. Çocuklar önce aileye, okula başladıktan sonra da öğretmenlerine çok güveniyorlar. Biz çocukların hayatlarında üçüncü önemli kişi oluyoruz."

(Ö11) "Din eğitimi öncelikle ailede verilir, ailenin kendi değerleri ölçüsünde verilir. Ama ahlak eğitimi herkese lazım, önce ahlak eğitimi. Çocuk önce doğru söylemeyi, yalan söylememesi gerektiğini, büyüklere küçüklere saygı duyması gerektiğini öğrensin. Dinle ilgili temellerin önce ailede bilinmesi gerektiğini düşünüyorum. Bu konuda aileler bilinçli olmalı. Din eğitimini neden bir başkasının eline bırakıyorsun ki. Önce aile kendisi verecek."

Okul öncesi dönemde din eğitiminin verilmesi konusunda olumsuz yönde görüş beyan eden 2 katılımcı (Ö13, Ö12) olduğu görülmektedir. Bu dönemde din eğitiminin

verilmemesi gerektiği düşünen 2 katılımcı çocukların somut işlem döneminde olmaları sebebiyle bu eğitimin 9-10 yaşlarında verilmesini daha doğru bulmaktadırlar.

(Ö12) "Verilmemesi taraftarıyım. Çünkü 3 yıl din eğitimi verildi okulumuzda ama amacına ulaşamadığını düşünüyorum. Belki eğitim yönünden yaşanılan aksaklıklar sebebiyle, çocukların soyut düşünme yetilere fazla olmadığından, dine dair anlatılanlar biraz havada kaldı, soyut kaldı diye düşünüyorum öğrencilerimi gözlemlediğim kadarıyla bu şekildeydi. Dualaların bazılarını tabii öğrendiler ama biraz yetersiz kaldığını düşünüyorum açıkçası. Çocuklar somut kavram döneminde olduğu için çok fazla soyut düşünme oluşmadığı için, din eğitiminde daha çok çocuklara yönelik din eğitimi verilmesinden yanayım."

(Ö13) "Din biraz daha soyut bir kavram. Ben okul öncesinde doğru bulmuyorum. Çünkü soyut şeyler çocuklarda korku yaratabiliyor. İleriye dönük yaşantılarına ket vurabiliyor. Din eğitimi okul öncesi yaşlarda değil ama 9 yaşından sonra yani çocuk soyut düşünmeye başladıktan itibaren asıl dinî eğitim çocuklara verilebilir."

Katılımcılara yönelttiğimiz "Okul öncesi çocuklarına din eğitimi verilebilir mi? verilmeli mi?" sorusuna karşılık 11 katılımcı olumlu yönde görüş beyan ederken 2 katılımcı din eğitiminin verilmemesi gerektiği yönünde görüş beyan etmektedir. Okul öncesi dönemde din eğitiminin verilebileceğini düşünen katılımcıların konuyla ilgili çeşitli endişeleri olduğu görülmektedir. Bazı katılımcılar verilecek din eğitiminin yöntemi konusunda endişeleri olduğu tespit edilmiştir. Bu katılımcılar verilecek dinî eğitimin somut materyallerle, hikâyeleştirilerek ve sevdirerek verilmesi gerektiğini söylemektedirler. Endişe duyulan bir diğer konu da din eğitimini verecek kişinin güvenilirliği olduğu görülmektedir. Katılımcılar din eğitimini verecek kişinin mesleki donanıma sahip olması ve çocukların seviyelerine uygun şekilde anlatabilecek beceriyi kendinde barındırması gerektiğini vurgulamaktadırlar. Katılımcılardan bazılarının dinin soyut kavramlardan oluşması sebebiyle konuların ve kavramların sınırlandırılması gerektiğini düşündükleri görülmektedir. Bu sebeple tümden bir din eğitimden ziyade Allah inancı ve sevgisini, peygamber inancı ve sevgisini ele alan sınırlı bir din eğitiminin verilmesi gerektiğini düşündükleri gözlenmektedir.

Din eğitiminin okul öncesinde verilebileceğini düşünen fakat ahlak eğitiminin çok daha önemli olduğunu belirten 2 katılımcının olduğu tespit edilmektedir. Olumlu yönde

görüş bildiren başka 2 katılımcı din eğitimin çok hassas ve önemli bir konu olması sebebiyle bu eğitimin en önce ailede verilmesi ve okulun da bu eğitimi destekler mahiyette olması gerektiğini düşündükleri görülmektedir.

Yalnızca 2 katılımcı okul öncesi dönemde çocuklarının somut işlemler döneminde olması sebebiyle din eğitimin verilmesini uygun bulmamaktadır. Soyut işlemler döneminin başladığı 9-10 yaşlarında din eğitiminin verilmesi gerektiğini düşündükleri görülmektedir.

Okul öncesi dönemde çocuklara verilecek dinî eğitim onlara her bilgiyi ezberletmek olmamalıdır. Hz. Peygamberin eğitim metotlarını kullanmak dinî eğitimde olumlu ve etkili sonuçlar elde edilmesini sağlayacaktır. Hz. Peygamber çocuklarla sevgi, şefkat ve ilgiyle iletişim kurmuş, onların güvenini ve sevgisini kazanmıştır. Bu metotlar göz önünde bulundurularak ailede ve okulda çocuğa dinî eğitim verilmeli, çocukla duygusal iletişim kurmaya özen gösterilmelidir. Çocukla kurulacak duygusal iletişimle beraber verilen dinî eğitim daha kalıcı ve daha güçlü bir niteliğe sahip olacaktır. [1]

Hz. Peygamber'in küçük yaştaki çocuklara bazı dinî bilgileri öğrettiği hadisleri mevcuttur. Bu hadisler incelendiğinde görülmektedir ki, bu dinî bilgiler ve kazanımlar bir ders şeklinde olmamış, yaşamın içinde, olay anında şefkatle söylenerek, bazen başı okşanarak öğretilmiştir. İslam dininin öğreticisi olarak Hz. Peygamber çocuklara her zaman önem vermiş[2], onları selamlamış[3], onlarla şakalaşmış[4], oyunlar oynamış[5], sevinçlerini ve hüzünlerini önemsemiş[6], hastalandıklarında ziyaretlerine gitmiş[7], onların hatalarına karşı asla öfkelenmemiş[8], onlara karşı her daim şefkat dolu olmuştur. Hz. Peygamberin çocuklarla iletişimi ve öğretileri, dinî eğitimin ne zaman ve nasıl verilmesi gerektiği konusunda ebeveynlere ve eğitimcilere yol gösterir niteliktedir.

Allah inancında temel ilke, hem Allah sevgisi hem de Allah korkusu esastır. Fakat okul öncesi dönem çocuklarının henüz sorumluluk çağına gelmemiş olmaları sebebiyle Allah sevgisi esas alınmalıdır. Allah korkusunun öğretilmesi için belli bir bilgi seviyesi

---

1 Cebeci, *Öğrenme Ve Öğretme Süreçlerinde Dinî İletişim*, 28.
2 Müslim, Eşribe, 127.
3 Buhârî, İsti'zan, 15.
4 Buhârî, Edeb, 17.
5 Buhârî, İlim, 18.
6 Buhârî, Edeb,112; İbn Mace, Edeb, 24.
7 Buhârî, Merdâ, 9.
8 Ebû Dâvûd, Edeb, 1; Tirmizî, Birr, 69.

ve olgunluğun oluşmuş olması gerekir.[9] Bu sebeple ilk çocukluk döneminde çocuğa, Allah; seven, merhamet eden, koruyan, affeden, hoş gören, ödüllendiren bir varlık olarak öğretilmelidir. Allah'ın sıfatları çocuğa anlatılırken, gelişim aşamaları göz önünde bulundurulmalı, basit ancak doğru bilgi ve sade bir dil, yöntem olarak kullanılmalıdır. Allah sevgisi aşılanan çocuk, Allah'ın yarattığı her şeyi sevecektir ve bu sevgi onun her türlü zorluğu yenmesinde, kalkanı ve yardımcısı olacaktır.[10] Bu sebeple Allah sevgisi üzerine inşa edilen ve peygamber sevgisiyle yükselen bir din eğitimi okul öncesi dönem çocukları için uygun olacaktır.

Sakarya ilinde okul öncesi eğitim kurumuna devam eden 5-6 yaş aralığındaki 58 çocuk üzerinde yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre çocukların verilen din dersini sevdikleri ve dini bilgilerin yanı sıra sosyal gelişimlerine destek olacak kavramları da öğrendikleri tespit edilmiştir. Aynı zamanda din eğitimi kapsamında; Allah, peygamber ve Kur'an sevgisini de öğrendikleri gözlemlenmiştir. Çalışmada din eğitimi dersinin sevgi üzerine bina edilmesinin çocuğun öğrenme davranışına katkı sağlayacağı belirtilmiştir.[11]

Din eğitimiyle ilgili olarak toplumsal beklentiler üzerine Konya ilinde 1002 katılımcıyla yapılan bir çalışmada katılımcıların yüzde 90'dan fazlasının din eğitiminin gerekliliği konusunda hemfikir olduğu görünmektedir. Aynı çalışmada herhangi bir okul bitirmeyen katılımcıdan üniversite mezununa kadar bütün kesimlerin, yüzde 97 civarında bir katılımla onayladığı görüşe göre, çocukların mutlaka din eğitimi alması gerekmektedir. Bu sonuç, din eğitimini bir gereklilik olarak değerlendirme hususunda, eğitim düzeyleri farklılaşsa da, katılımcıların çocukların din eğitimi almaları konusunda hemfikir olduklarını göstermektedir.[12]

Okul öncesi eğitim kurumlarında din eğitiminin nedenselliği üzerine yapılan bir çalışmada, bu dönemde din eğitiminin aileler tarafından verilmesinin yeterli olmayacağı belirtilmektedir. Çalışmada ailelerin, din eğitimi almaları için çocuklarını küçük yaşlarda çeşitli dini kurum ve kuruluşlara göndermesi, din eğitiminin çoğu ailede yeterli düzeyde

---

9 Bilgin - Selçuk, *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*, 47; Gündüz, *Kur'an'da Korku Motifi İnzar Kavramına Eğitimbilimsel Yaklaşım*, 161.

10 Bilici, *Dinî Gelişim Süreci Ve Din Eğitimi*, s. 229.

11 Çelebi vd., "Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Din Dersine Yönelik Görüşleri", 2279-2290.

12 Yusuf Batar, "Türkiye'de Din Eğitimi ve Toplumsal Beklentiler -Konya Örneği-", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi* 2/4 (30 Aralık 2013), 121-147.

yapılamadığının göstergesi olarak sunulmaktadır. Ailelerin din eğitimini yeterli düzeyde karşılayamaması sebebiyle bu eğitimin okul öncesi eğitim kurumlarında verilmesinin gerekliliğine vurgu yapılmaktadır. Aynı zamanda dini gelişimin resmi kurumlar ve uzman kişiler tarafından desteklenmesi de bir nedensellik olarak gösterilmektedir. Bununla beraber okul öncesi kurumlarında görev alacak eğitimcilerin yeterlilikleri hakkında yüksek din eğitimi kurumlarından mezun, pedagojik altyapıya sahip aynı zamanda çağın ihtiyaçlarına ve beklentilerine yanıt verebilecek nitelikte yetişmiş insan gücünün istihdamının, din eğitimindeki birçok sorunun çözümüne öncülük edebileceği belirtilmektedir.[13]

Yaptığımız çalışmanın sonuçlarında bazı katılımcıların çocuklara din eğitimini ilk önce ailenin vermesi gerektiği düşüncesinde oldukları görülmektedir. Yapılan bir başka çalışmada da değerler ve dini değerlerin çocuğa kazandırıldığı en önemli kurumun aile olduğu vurgulanmakta ve ailenin çocuğun gelişim dönemlerini bilmesine, sevgi merkezli olmasına, model olmasına ve çocukla etkili iletişim kurmasına vurgu yapılmaktadır.[14]

1.2. Okul Öncesi Dönemde Din Eğitiminin Muhtemel Sonuçları Hakkındaki Görüşler

Küçük çocuklara din eğitimi vermek ve dini öğretmek basit bir eğitim değildir. Çünkü din oldukça hassas ve önemli bir konudur. Küçük çocuklar yalnızca öğretilen dini öğrenmekle kalmaz, aynı zamanda dini öğretildiği tarzda öğrenirler. Örneğin küçük yaştaki bir çocuğa din öğretilirken sevimsiz, olumsuz bir şekilde eğitim verilmesi veya Allah'ın adaletinin merhamet ve ilahi hikmet yönü göz ardı edilerek yalnızca resmi yüzü vurgulanırsa, küçük çocukta sevimsiz, olumsuz ve resmi bir din algısı oluşacaktır. Çocuğun dine karşı ufkunu genişleten, dinî sorularına yanıt veren, onu teşvik eden ve bu konuda önünü açan kişi öğretmendir. Çocuğun dine karşı ilgisi, kendiliğinden başlayabileceği gibi, öğretmen tarafından bir hikâye veya drama ile de başlayabilmektedir. Değerlerin ve dinî öğretilerin çocuklara öğretilmesinde dikkat edilmesi gereken en önemli husus, bu değerlerin temsil edilmesidir. Doğru tutum ve davranışları, uygun bir yaklaşımla sunmak en az bunların neticeleri kadar önemli bir

[13] İlyas Erpay, "Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Din Eğitiminin Nedenselliği Üzerine Bir Deneme", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (03 Aralık 2020), 1321-1323.

[14] Aybey, "Ailenin Dini Değerleri Aktarmadaki Rolü ve Bu Süreçte Dikkat Edilmesi Gereken İlkeler", 544.

konudur. İyinin ve doğrunun çocuğun tutum ve davranışlarını değiştirme gücü, onların iyi bir biçimde aktarılması ve güzel yansıtılmasıyla ilgilidir. Çocuk dâhil olduğu ailesinde ve okulunda gördüğü ve gözlemlediği duyguları, hareketleri, yorumları ve hayata bakışı açılarını kendi iç dünyasına taşır. Bu sebeple aileler ve öğretmenler çocuğa yansıyan tutum ve davranışlarına dikkat etmelilerdir.[15]

Yaptığımız çalışmada katılımcılara yönelttiğimiz "**Din eğitiminin okul öncesi dönemde verilmesinin çocukların zihinsel, duygusal ve ahlaki gelişimleri açısından ne tür faydaları (veya zararları) olabilir?"** soru kapsamında verilen cevapların çoğunluğunun çocuk için bu eğitimin faydalı olacağı yönünde olduğu görülmektedir.

10 katılımcı (Ö5, Ö12, Ö6, Ö4, Ö8, Ö9, Ö2, Ö10, Ö1, Ö3) okul öncesi dönemde din eğitiminin çocuk için faydalı olacağını düşünmektedir. Katılımcılar çocukların gelişim özelliklerine dikkat etmek, eğitimi verecek kişinin ehil olması, çocukların seviyesine inebilmesi, korkutmadan sevdirerek uygulayacağı yöntemler seçmesi gerektiğinin önemini vurgulamaktadır. Bu konulara dikkat edilirse ve hassasiyet gösterilirse eğitimlerde herhangi bir sorun oluşmayacağını düşünmektedirler.

Din eğitiminin çocuk için faydalı olduğunu belirten 6 katılımcı (Ö2, Ö12, Ö6, Ö4, Ö8, Ö9) bu eğitimin faydalı olabilmesi için en önemli şartlarından birinin **çocuğun seviyesine inerek** verilecek bir eğitim olduğunu dile getirmiştir.

(Ö6) "Çocuklar için de faydalı olur. Ahlaki anlamda muhakkak olumlu dönüşler olacaktır. Güzel davranışların pekiştirilmesi amacıyla "Peygamber Efendimiz de böyle yapıyordu" şeklinde örneklerle desteklenebilir. Yaş grubu için doğru bir şekilde verildiğinde zararlı olacağını düşünmüyorum okulda verilen salt bilgi ile. Sadece dışarıdan karşılaşabileceği olumsuz şeylerle bağdaştırırsa sıkıntı olabilir ya da farklı bir durum yaşayan çocuklarda olabilir."

(Ö2) "Dini eğitim çok hassas bir konu. Seçilecek okul ve verdiği eğitim iyi olması lazım. Bu eğitimi verecek kişinin de çocuğun nabzına göre şerbet verebilecek birisi olması gerekiyor."

4 katılımcı (Ö6, Ö5, Ö12, Ö8) verilecek eğitimin faydalı olması için **yöntem**in önemine dikkat çekmektedir. Doğru yöntemlerle her zaman faydalı olabilecek bir konu

[15] Bilici, *Dinî Gelişim Süreci Ve Din Eğitimi*, 128-132.

iken yanlış yöntemlerle çocuğun gelişimine zarar verilebileceğini belirtmektedirler. Korkutmadan sevdirerek, baskı yapılmadan, çocuklaştırarak, soyut kavramlardan uzak kalarak, somut örnekler üzerinden eğitim verilmesi gerektiğini söylemektedirler.

(Ö2) "Dini eğitim çok hassas bir konu. Seçilecek okul ve verdiği eğitim iyi olması lazım. Bu eğitimi verecek kişinin de çocuğun nabzına göre şerbet verebilecek birisi olması gerekiyor. Eğer dinî eğitimi baskı yaparak, çocuğun ufak bir hareketinde ters tepecek bir şey olduysa o çocuğa bu eğitimi veremez. Verse bile zorla vermeye başlar. Ve ileride de bu ortaya çıkıyor çocuk okumak istemiyor uzaklaşıyor yani Kur'an'a yönelmiyor. Namaz kılmaya yönelmiyor. Yani baskı yapma konusunda dikkat edilmezse zararlı olabilir bu konuda öğretmene iş düşüyor."

(Ö12) "Çocuğun gelişimine uygun olursa faydalı olabilir. Çok derine inmeden, yüzeysel, çocukların anlayabileceği şekilde Allah kavramı, dinî kurallar verilebilir bunda bir sakınca yok."

Çocuklar için din eğitiminin faydalı olacağını düşünen 6 katılımcı (Ö4, Ö2, Ö9, Ö8, Ö1, Ö10) eğitimi verecek **kişilerin ehil olması** gerektiğine vurgu yapmaktadır. Konunun hassaslığına ve önemine öğretmenin dikkat etmesi gerektiğini, soyut kavramların çocukları korkutmasına ve kafalarını karıştırmasına izin vermemesi gerektiğini belirtmektedir. Aynı zamanda eğitim verecek kişilerin çocukların yaş gruplarına uygun hareket etmesine ve bireysel farklılıklara dikkat etmesine vurgu yapmaktadırlar.

(Ö9) "Kesinlikle faydası olur. Çocuklar küçük yaşta soyut bilgiler hiç açık olmuyorlar. Kafaları karışıyor. O yüzden dinî bilgileri okul öncesinde uzmanlaşmış kişiler verebilir."

(Ö8) "Her çocuk arasında bireysel farklılıklar var. Bazı çocukları bu soyut kavramlar korkutabilir, farklı düşüncelere yol açabilir belki. Verilecek din eğitimi, bu eğitimi veren kişiye çok bağlı. Çocukları korkutmadan sevdirerek, onların seviyesine inerek anlatması, açıklaması çok önemli."

Katılımcılardan sadece bir tanesi (Ö10) din eğitiminin faydalı olabilmesi için **yaş sınırına** dikkat çekerek 5 yaştan küçük çocuklar için din eğitimini faydalı bulmamaktadır. Bu eğitimin 5-6 yaş grupları için uygun olacağını düşünmektedir.

(Ö10) "Küçük olanlar için çok uygun olacağını düşünmüyorum fakat 5 ve 6 yaş grubu öğrencilerine verilebileceğini düşünüyorum. Allah inancı verilebilir, peygamber sevgisi verilebilir, bazı sünnetler verilebilir, az da olsa çocuklara dinî bilgi verilmesi gerektiğini düşünüyorum. Çünkü şu anda çocuklar değerlerini kaybetmiş durumdalar. Hayali bir kahramana, herhangi bir şeye ya da televizyondan, tabletten izledikleri bir şeye kapılmış oluyorlar. Bunları aşmak için bir dinî eğitim verilmeli. En güzel model Hz Peygamber olduğu için öğretilmesi gerektiğini düşünüyorum."

Tüm katılımcılar okul öncesi dönemde din eğitiminin faydalı olacağını belirtmektedirler. Fakat faydalı olması için bazı şartların yerine getirilmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar. Öne sundukları şartlar; eğitimcinin ehil bir kişi olması, çocukların gelişim dönemlerinin özelliklerini bilmesi, çocukların anlayabileceği seviyeye inebilmesi ve din eğitimini korkutmadan sevdirerek uygulayabileceği yöntemler kullanması olarak sunmuşlardır. Dinin hassas bir konu olduğunu düşünmeleri sebebiyle bu şartları sunmuş oldukları görülmektedir. Belirtilen şartlar yerine getirildiği takdirde din eğitiminin okul öncesi dönem çocuklarına büyük fayda sağlayacağını düşünmektedirler. Aksi takdirde din hakkında olumsuz duygulara ve tutumlara sebep olacağını da belirtmektedirler. Yalnızca bir katılımcının (Ö10) 5 yaştan küçük çocuklar için din eğitiminin uygun olmayacağını düşündüğü görülmektedir. Bu eğitimin 5-6 yaş grubu çocuklar için oldukça faydalı olacağını da belirtmektedir.

Tüm katılımcıların görüşleri sonucunda okul öncesi dönemde din eğitimin faydalı olacağını hatta bu eğitimin olmayışının günümüz çocukları için bir eksiklik teşkil ettiğini de söyleyebiliriz. Dinî değerlerin ebeveynler tarafından çocuklara aktarılamamış olması ve her bakımdan güzel olacak bir modelin (Hz. Muhammed'in) çocuklara sunulmaması onların kişiliklerinin temellendiği bu dönem için büyük bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çocuğun dinî gelişimi, diğer gelişimsel özelliklerinden bağımsız değildir. Dinî gelişim tüm gelişim alanlarına bağlıdır. Yaşamın ilk yıllarında çocuk dış dünyayı duyularıyla algılar ve etrafındaki nesnelerin farkına varır. Çevresinde olup bitenleri anlar. İki yaşla birlikte dili kullanma yeteneği gelişir ve çevresine olan farkındalığı artar. Yaşadığı deneyimleri hatırlama kabiliyeti gelişir. Bunlar onun zekâsının geliştiğini gösterir. Çocuğun yaşadığı deneyimlerin sınırlı olması, dinî anlayışlarını da etkiler.

Yaşamı ve olayları iyi anlamak, daha fazla deneyim elde etmekle paralel olarak devam eder. Yaşamın her alanında olduğu gibi, dinî gelişimde de bilgi ve beceri sahibi olmak yaşanacak tecrübelerin çokluğuyla mümkündür. Sınırlı sayıdaki deneyimleri sebebiyle çocuğun yaşamı ve dini anlaması sınırlı düzeyde olacaktır.[16] Öyleyse dinî gelişimi de diğer gelişim alanlarıyla birlikte değerlendirmek ve çocuğun gelişimine bir bütün olarak katkı sağlamak gerekmektedir. Çocuğun yaşayacağı dinî tecrübelerin arttırılması onun dini daha iyi anlamasını sağlayacaktır. Aynı zamanda gelişimine de fayda sağlayacaktır.

Okul öncesi dönemde din eğitimi veren üç kurumdaki öğreticilerle yapılan bir çalışma öğreticilerin din eğitimi etkinliklerini nasıl kullandıklarını, din eğitimi etkinliklerinden nasıl yararlandıklarını, çocuklara verilen din eğitiminin dini gelişimlerine katkı sağlayıp sağlamadığını ortaya koymayı amaçlamıştır. Katılımcı kurumların çocuklara din eğitimi verirken "Çocuklar söylenenleri değil, gördüklerini yaparlar." düşüncesini ilke alarak benimsedikleri ve buna göre hareket ettikleri belirtilmiştir. Kurumlarda çocukların ihtiyaçlarına ve bireysel farklılıklarına uygun olarak etkinlikler düzenlendiği tespit edilmiştir. Dua eğitiminde çocuklara ezberletilmeden önce seviyelerine uygun olarak dua ve surenin hangi mesajları içerdiğinden bahsedildiği, Kur'an-ı Kerim'i öğretiminde katılımcı kursların amacının çocukların Kur'an-ı Kerim'i sevmeleri ve Kur'an ahlakı ile yetişmelerine katkı sağlamak olduğu ifade edilmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre, okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden 4-6 yaş arası çocuklara din eğitimi verilmesi; çocukların dini, ahlaki gelişimlerini desteklediği. Kur'an-ı Kerim öğreniminin çocukların zihinsel gelişimine katkı sağladığı belirtilmektedir.[17]

1.3. Din Eğitiminin Kalıcılığı Konusundaki Görüşler

Katılımcılara yönelttiğimiz **"Verilen din eğitiminin kalıcılığı konusunda ne düşünüyorsunuz?"** sorusuna karşı aldığımız yanıtların büyük kısmı kalıcı olacağı şeklindedir.

---

[16] Ali Kuşat, "Bilişsel Gelişim Açısından Din-Fıtrat İlişkisi", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/15 (2012), 42-43.

[17] Yıldırım, *Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden 4-6 Yaş Arası Çocuklara Din Eğitimi (Sivas İli Örneği)*, 162-167.

Katılımcılardan 9'u (Ö2, Ö4, Ö9, Ö8, Ö6, Ö3, Ö10, Ö12, Ö5) okul öncesi dönemde din eğitiminin kalıcı olduğunu düşünmektedir. Bir katılımcı *(Ö2)* tekrar etmenin kalıcılıkta önemli olduğunu, önceden öğrenilen bilgilerin unutulmuş gibi görünse de yıllar sonra aynı bilgilerin aşinalık sebebiyle daha rahat ve hızlı öğrenildiğini söylemektedir.

(Ö2) "Kalıcı olur ama tekrar edilmezse unutulabiliyor. Gerçi unutulsa bile o bilinçaltına yerleştiği için tekrar ezberlemeye çalıştığında daha çabuk öğreniyor ve kavrıyor. Mesela benim oğlumda öyle oldu. 4 yaşında Kur'an-ı Kerim'e geçti. Sonrasında unuttuğunu, hiçbir şey hatırlamadığını düşündük. Çünkü sorduğumuzda duaları unutmuş, Kur'an harflerini unutmuştu. Tekrar bir kursa gönderdik. Bir hafta içinde Kur'an harflerini öğrenmiş. Yani unutmadığını anladık. Ezberlerini de çok kısa bir süre içerisinde yapabildi. Demek ki unutulsa bile bilinçaltına yerleşmiş olduğu için çok çabuk hatırlanabiliyor."

Bu konuda bir katılımcı kişisel tecrübesini şu şekilde dile getirmiştir: *(Ö8) "Ben bu yaş grubunda kalıcı olacağını düşünüyorum. Kendimden örnek verecek olursam, küçüklüğümde annem bizi dualarla uyuturdu. Öyle alıştırdı. Sonrasında da dualar ederek uyumaya devam ettim. 33 yaşıma geldim hala da dua okuyup yatıyorum."*

(Ö6) "O dönemler içerisinde kalıcı olacağını düşünüyorum fakat sonrasında bu devam ettirilmezse yani dine çok uzak bir çevredeyse, dini herhangi bir şeyle karşılaşmadığı bir ortamda ise nasıl olur bilemiyorum. Bazı şeyler muhakkak kalır ama hayatına ne kadarını geçirir orasını bilemiyorum."

1 katılımcı (Ö9) kişiliğin, karakterin %80'inin 6 yaşa kadar tamamlandığını, bu sebeple bu dönemde dinî bilgilerin de öğretilmesinin faydalı ve kalıcı olacağını söylemektedir.

(Ö9) "Çok kalıcı olur çünkü biz insanlar kişiliklerimizi davranışlarımızı karakterlerimizin % 80'ini 6 yaşımıza kadar tamamlıyoruz. Geri kalan % 20'si sonraki hayatımıza kalıyor. O yüzden % 80'inin içine bu dinî bilgileri katabilirsek kesinlikle kalıcı olur"

Bir başka katılımcı da bu bilgileri destekler nitelikte kendi yaşamından örnek vermektedir. *(Ö2) "Mesela ben 6 yaşında Kur'an kursuna gitmiştim. O dönemde ezberlediğim hiçbir şeyi unutmadım. Sonrasında da kurslara gittim, tekrar ettim ama o*

yaş döneminde ezberlediklerim hep aklımda kalmış. Sonradan lise, üniversite yıllarında ezberlediklerim unutulup gitti. Küçük yaşta verilenler kalıyor."

Bu dönemde verilecek dinî eğitimin kalıcı olacağını düşünen 3 katılımcı (Ö10, Ö5, Ö3) aynı zamanda bu yaş dönemindeki çocukların her bilgiyi çok kolay öğrendiklerini, öğrenmeye açık olduklarını da eklemişlerdir. Olumlu bilgilerin yanında olumsuz bilgilerin de aynı şekilde kalıcı olacağını da dile getirip bu öğrenmenin iyi eğitim almış kişiler tarafından verilmesi gerektiğinin önemine de dikkat çekmektedirler. Bu konudaki düşüncelerini aşağıdaki şekilde dile getirmişlerdir:

(Ö10) "Bu eğitim doğru kişiler tarafından verilirse kalıcı olacağını düşünüyorum. Tabii okulda verilen eğitimin aileler tarafından da devam ettirilmesi kalıcılığı için önemli."

(Ö3) "Kalıcı olacağını düşünüyorum çünkü özellikle 0-6 yaş gayet her şeyi algılayıp onu çok güzel bir şekilde idrak edebilecek, geleceklerine yön verecekleri bir yaş dilimi. O yüzden faydası çok ve kalıcı olur."

(Ö5) "Kalıcı olacağını düşünüyorum çünkü verdiğimiz her şey çocuklarda bir şekilde kalıcılık sağlıyor. Mesela benim sınıfta yaptığım küçücük bir yanlışta, çocuk onu örnek alıp devamında bunu yaptığına göre eğitimde verilecek şeyleri mutlaka içselleştirecektir diye düşünüyorum. İyi bir eğitim verirse tabi"

Soruya olumsuz yönde yanıt veren tek katılımcı (Ö7) (dini bilgilerin) soyut bilgilerin küçük yaşlarda kalıcı olmayacağını, 9 yaşından sonra öğrenilen bilgilerin kalıcı olacağını söylemektedir. Fakat aynı katılımcı konuşmanın devamında kendi anısını paylaşmakta ve bu anısında çok küçük yaşlarda babaannesinin "Allah her zaman ve her yerde görür, o sizin kalbinizdedir." Demesinden oldukça etkilenmiş ve ömrü boyunca kardeşinin dahi eşyasını izinsiz almamıştır. Aslında bu da küçük yaşlarda öğrenilen bilgilerin kalıcı olduğunun, hatta ömür boyunca unutulmayabileceğinin bir örneğidir.

(Ö7) "Bu dönemdeki soyut bilgilerin kalıcı olmadığını düşünüyorum. 9 yaşından sonra verildiğinde kalıcı olacağını düşünüyorum." "*0-6 yaş unutulan bir dönem. Ben sadece şunu çok iyi hatırlıyorum. Babaannem amcamın iki oğlu ve ben vardım. Amcamın oğlu biraz yaramazdı hırsızlık falan yapıyordu. Babaannem ona "Allah her yerde görür" dedi. Amcamın oğlu "O zaman kapıyı kapatırım bütün ışıkları söndürürüm, her yeri kapatırım, Allah yine de görür mü?" diye sordu Babaannem de "Evet Allah her yerde"*

dedi elini kalbine koyup "Size bundan daha yakın, içinizde" dedi. Ben ömrümde başkasının malını almamışımdır. Çocukluğumda dahi kardeşimin eşyalarını bile hiçbir şekilde almadım. Allah her yerde düşüncesi de çocuklara verilebilir."

1 katılımcı (Ö7) hariç soruya cevap veren tüm katılımcılar okul öncesi dönemde verilecek dinî eğitimin kalıcı olacağını belirtmektedir. Bazı katılımcılar din konusunda yaşadıkları kendi tecrübelerini bizlerle paylaşmaktadırlar. Kimi ezberlediği duaları unutmadığını, kimi de o dönemde edindiği alışkanlığı değiştirmediğini söylemektedir. Bu da küçük yaşlarda deneyimlenen dinî tecrübelerin ve edinilen alışkanlıkların yıllar sonra dahi hatırlandığını göstermektedir. Bu aynı zamanda bu dönemde yaşanılan olumlu tecrübeler gibi olumsuz tecrübelerin de zihinde kalacağının bir göstergesi olarak düşünülebilir. Bu konuya bazı katılımcılar dikkat çekmiş ve bu sebeple bu dönemde çocuklara olumlu deneyimler yaşatılması gerektiğini söylemiştir. Hatta bir katılımcı yaşadığı olumsuz bir deneyimi bizlerle paylaşmış ve küçük yaşlardaki bu olumsuz deneyimi sebebiyle hala dine karşı olumsuz bir tutum içerisinde olduğunu belirtmiştir.

Bu dönemde çocuğun olumlu deneyimler yaşaması kadar olumsuz deneyimlerden uzak tutulması da o derece önemlidir. Bu dönemdeki tecrübelerin ve dinî tutumun, çocuğun sonraki yıllarını hatta hayatının tümünü etkileyebileceği göz önünde bulundurularak din eğitimi hassasiyetle ele alınmalıdır.

Katılımcılardan sadece 1 tanesi 9 yaşından önceki dinî bilgi ve deneyimlerin kalıcı olmayacağını söylemektedir. Fakat devamında bizlerle paylaştığı dinî tecrübesi, şu anki görüşüyle çelişmektedir. Kendisi küçük yaşlardayken bir büyüğünün dinî söylemlerinden oldukça fazla etkilenip hayatı boyunca o konuya dikkat ettiğini söylemektedir. Edindiği dinî bilgi katılımcının hayatında derin bir iz bırakmıştır. Görülmektedir ki katılımcının belirttiği 9 yaşından önceki bilgilerin kalıcı olmayacağı görüşüyle kendi tecrübesi çelişmektedir. Buradan hareketle tüm katılımcıların kendi görüş ve tecrübeleri göz önünde bulundurularak, okul öncesi dönemdeki dinî bilgilerin ve deneyimlerin kalıcı olacağını söyleyebiliriz.

Konuyla ilgili olarak Hökelekli, çocuğun ailesinde öğrendiği ve ilk tecrübelerini yaşadığı dinini, eğitim kurumlarından ve diğer sosyal kaynaklardan öğrendiği yeni bilgi ve tecrübelerle harmanlayarak daha kalıcı bir yaşantıya dönüştüğünü[18] dile getirmektedir.

[18] Hökelekli, *Din Psikolojisine Giriş*, 110.

Bilgilerin kalıcı olacağı göz önünde bulundurularak 4-6 yaş döneminde çocuğun zihinsel, duygusal, sosyal, dinî ve ahlaki gelişimi için onu destekleyici, uyarıcı ve eğitici bir çevre oldukça önemlidir.[19]

1.4. Çocukların Dinî Nitelikli Sorularıyla İlgili Görüşler

Çocukluk çağının en belirgin özeliklerinden biri soru sormaya düşkünlüktür. Bu dönemde çocuk çevresinde gördüğü, duyduğu her şeyi sorgular, anlamaya çalışır. Çocuklar duydukları dinî kavramlar ve gördükleri dinî ritüeller hakkında da oldukça çok soru sorular. Allah, peygamber, ölüm, cennet-cehennem, sevap-günah, namaz, oruç gibi kavramların yanında dünyaya nasıl geldikleriyle ilgili de sorular sorarlar. Bu tür sorulara verilecek yanıtlar ve sorular karşısındaki tutum çocuğun dinî eğitimi açısından oldukça önemlidir. Öğrenmeye en açık oldukları zamanlar soru sordukları zamanlardır. Çocuk bulunduğu dönem itibariyle verilecek cevaplara inanmaya hazır haldedir. Bu sebeple soru sorulan anlar iyi değerlendirilmelidir. Ebeveynler ve öğretmenler sorular karşısında anlayışlı olmalı, çocuğun anlayabileceği şekilde doğru, net ve kısa cevaplar vermelilerdir. Bunun aksine soruların cevapsız bırakılması, dinî soru sormanın günah olduğunun söylenmesi, çocuğa kızılması veya onun anlayışının üstünde cevaplar verilmesi çocuğun dinî eğitimini olumsuz etkiler.[20]

Ebeveyn ve öğretmenlerin dine karşı yaklaşımları, söz ve fiilleri çocukları etkilemektedir. Dinî donanıma sahip olan ebeveyn ve öğretmenle, dinî bilgi birikimi olmayan ebeveyn ve öğretmen çocukları farklı şekilde etkileyeceklerdir. Okul öncesi dönemde çocuğun dine karşı oluşan merak duygusuna ve ardından gelen sorularına yanıt verebilmek için belli bir bilgi birikimi ve donanım gerekmektedir. Çünkü doğru verilen yanıtlar ve teşvik edilen merak duygusu çocuğun sağlıklı bir din algısı geliştirmesini sağlayacaktır.

Okul öncesi dönemde çocuğun sorularına karşı takınılan olumsuz tavırlar çocuğun soru sormasına engel olur ve merak duygusunu köreltir. Dine karşı olumsuz bir anlayış geliştirmesine ve ilerleyen yaşlarında dini yaşamasına da engel olur. Merak duygusunun canlı ve diri tutulması aynı zamanda bir çocuğun fıtratının korunması demektir. Fıtratında

---

19 Yıldırım, *Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden 4-6 Yaş Arası Çocuklara Din Eğitimi (Sivas İli Örneği)*, 23.

20 Dam, "Çocukluk Dönemi Din Eğitimi", 69-70.

var olan merak duygusu onu her zaman öğrenmeye teşvik eder. Günümüz çağı gençlerinin öğrenmeye merak duymamasının sebeplerinden biri de belki de çocukluk dönemlerindeki merak duygularının yeterince desteklenmemesi veya köreltilmesidir. Gençliğinde ve yetişkinliğinde öğrenmeye açık, merak duyan, üreten bireylerin var olması isteniyorsa okul öncesi dönemde çocukların merakları teşvik edilmeli, soru sormaları için cesaretlendirilmelidir. Bu konuda başta ebeveynlere ve öğretmenlere büyük görevler düşmektedir.

Katılımcılara yönelttiğimiz **"Çocuklardan dinî bir soru geliyor mu? Cevap verirken nasıl bir yol izliyorsunuz?"** sorusuna ilişkin katılımcıların çoğunluğunun dinî sorularla karşılaşmış olduğu ve cevaplarken farklı yöntemler izledikleri görülmektedir.

Herhangi bir dinî soruyla karşılaşmamış olan 5 katılımcı (Ö11, Ö13, Ö10, Ö12, Ö8) olduğu görülmektedir. 7 katılımcı (Ö2, Ö4, Ö9, Ö3, Ö7, Ö6, Ö5) ise dinî sorularla karşılaştığını belirtmektedir. Katılımcıların Allah, cennet, cehennem, ölüm ve namaz ile ilgili sorularla karşılaştığı görülmektedir.

3 katılımcının (Ö4, Ö9, Ö7) gelen soruları cevaplamakta yetersiz kaldıklarını düşündükleri için soruyu geçiştirme, genel bir şekilde cevaplama yoluna gittikleri görülmektedir. Katılımcıların soruya verdikleri cevaplar şu şekildedir:

(Ö4) "Peygamberimiz, dinimiz konularına pek girmiyoruz ama zorlandığım konular oluyor. Allah nerede, Allah ne yapıyor, Allah cezalandırır mı gibi sorularda ve ölüm hakkındaki sorularda zorlanıyorum. Allah yaratıyor neden öldürüyor, neden ölümler var sorularında zorlanıyorum. Açıkçası ölüm konusunu tam anlatamıyorum, nasıl cevap vereceğimi bilemiyorum. "İlerleyen yaşlarında bu konuları daha iyi anlayacaksın" gibi cevaplar veriyorum."

(Ö9) "Evet bir öğrencim sormuştu fakat şu anda soruyu hatırlamıyorum. Ama verdiğim cevabı hatırlıyorum. Sorusu çok soyuttu ve yeterli bilgiyi veremeyeceğimi bildiğim için "bunu şu anda anlamayabilirsin ama biraz daha büyüyünce anlayacaksın" demiştim. Geçiştirmek zorunda kaldım. Bu konularda cevap verebilecek donanıma sahip olmayı isterdim ama böyle bir donanımım yok."

(Ö7) "Atatürk'ü çok seven bir öğrencim vardı, başka bir öğrenci de Atatürk öldü diyerek öğrencimi sürekli ağlatırdı. Ölümü ne olarak düşünüyordu da ağlıyordu, onu tam bilemiyorum ama çok çok ağlardı. Ben kendimce anlatmaya çalışırdım "Her insan doğar,

büyür, ölür, şimdi bunları düşünmeyin, siz küçüksünüz" derdim. Ölüm çok soyut, anlatmak da çok zor. Ölümden soru gelmesini hiç istemezdim. Başka şeylere dikkatlerini çeker, konuyu geçiştirirdim." Ölüm konunun soyut olmasından, yetişkinlerin bile bu durumu tam kavrayamamasından dolayı çocuklardan bu konuda soru gelme ihtimaline karşı tedirgin olduğunu, soru gelmesini istemediğini de dile getirmektedir.

1 katılımcı (Ö2) cennetin güzel bir yer olduğunu anlatıp, korkutmaktansa sevdirmenin daha önemli olduğunu düşünerek cehennem kısmını anlatmamayı tercih ettiğini belirtmektedir. Bu konuyu da şu şekilde dile getirmektedir;

(Ö2) "Cennet ve cehennem konusunda soru gelmişti. "Biz böyle yaparsak cennete gideriz değil mi öğretmenim?" "İyi bir çocuk olursak cennete gideriz değil mi öğretmenim?" diye. Cenneti ve cehennemi çok fazla anlatmadan "Evet tabii ki" dedim. Okul öncesinde cennet, cehennem gibi konuları anlatamazsın. Sadece cennetin güzel bir yer olduğunu anlatıyorsun ve gerçekten Allah'ın sevdiği bir çocuk olursan, bize Allah ödül olarak cennete koyacak. Cehennem kısmını anlatmadım. Çünkü korkutmaktansa sevdirmek daha mantıklı."

Aynı şekilde bir katılımcı da (Ö5) çocuklardan gelen "Allah yakar mı?" sorusuna karşı Allah'ın ve peygamberin bizleri sevdiğini anlatmayı tercih ettiğini şu sözlerle dile getirmektedir:

(Ö5) "Kesinlikle oluyor. Mesela "Öğretmenim Allah yakar mı?" gibi sorular muhakkak geliyor. Bu sorulara cevap verirken ilk önce çocuğun düşündüğü gibi düşünmeye çalışıyorum. Çünkü çocuk gibi düşünmek onları anlayabilmemizin tek yolu. O yüzden ne söylersem nasıl tepki verir diye düşünüp ona göre cevap vermeye çalışıyorum. Mesela Allah'ın bizi sevdiğini, peygamberin bizi sevdiğini onlara onların diliyle anlatmaya çalışıyorum."

1 katılımcının (Ö3), "Allah'ı neden göremiyoruz?" sorusuna, araştırma yaparak yanıt verdiği görülmektedir. Katılımcı nefesi örnek vererek, "Nefesi de göremiyoruz ama hissediyoruz, var" diyerek soruyu cevaplamayı tercih etmektedir. Daha farklı sorularla karşılaşma ihtimaline karşı da benzer konularda araştırma içerisinde olduğunu, kitaplar okuduğunu belirtmektedir. *(Ö3) "Allah'ı göremiyoruz, var mı yok mu hissedemiyoruz" diye bir soru sordular. Araştırdım. Nefesimizi örnek verdim. "Hissediyoruz ama göremiyoruz" diyerek anlattım. Kendi çocuklarımdan da soru geliyor. (Yaşları 5 ve 7)*

Ölüm hakkında soruyorlar, merak ediyorlar. Çünkü etraflarında olabiliyor, çocuklar bu durumlara karşı bazı duygular yaşayabiliyorlar. Bu sene sınıfımda bir öğrencimin akrabası şehit oldu. Öğrencim de bu durumdan bayağı etkilenmişti. Ama kendini çok fazla ifade edemeyen bir çocuk. Ben onu sadece davranışlarından anlayabiliyorum. Yoksa gelip bana soru sormadı ama sınıfta sürekli ağlıyordu. Tabii ölüm gibi kavramların da bir şekilde çocuklara verilmesi gerekiyor. Öğretmenler bu konuda eksikler. Bana çocuklarım da sorduğu için ben bazı kitaplar aldım. Kur'an-ı Kerim'deki ayetlerin hikayeleştirilerek anlatıldığı bir kitap."

Henüz herhangi bir soru ile karşılaşmayan bir katılımcı (Ö10), soru gelirse ne cevap verebilirim, diye araştırmalar yaptığını şu sözlerle ifade etmektedir: (*Ö10) "Tam olarak bir soru gelmedi fakat bir öğrencinin sorduğunu diğer öğrencinin cevap verdiği oldu. Aralarında konuşabiliyorlar. Allah'ı neden göremiyoruz, Allah kime benziyor, O nasıl gibi. Bu soruları açıklamak oldukça zor. Bana böyle bir soru gelmedi ama gelirse nasıl cevap veririm diye araştırma yapıyorum."*

Bir katılımcı (Ö3) ölüm hakkında, çocuklara da ölümün anlatılması gerektiğini fakat öğretmenlerin bu konuda yetersiz kaldıklarını belirtmektedir.

Katılımcılarından 5'inin okul öncesi çocuklarından herhangi bir dinî soruyla karşılaşmadıkları görülmektedir. Fakat çocukların başkalarından veya ailelerinden duyduğunu düşündükleri dinî söylemleri kendilerine aktardıklarını dile getirmektedirler. Çocuklardan dinî söylemler işiten bir katılımcı bunu şu sözlerle dile getirmektedir: *(Ö12)* "Henüz bir soru gelmedi fakat öğrenci ekmek bıraktığında "Öğretmenim Allah çarpar, öğretmenim Allah yakar" gibi söylemlerde bulunuyorlar. Bunları da muhakkak ailelerinden duyuyorlar."

Yapılan görüşmelerde 7 katılımcının dinî sorularla karşılaştığı görülmektedir. Soru gelen dinî konuların: Allah, cennet, cehennem, ölüm ve namaz ile ilgili olduğu ortaya çıkmaktadır. Katılımcılardan 3'ünün gelen sorular karşısında yeterli donanıma sahip olmamaları sebebiyle soruyu genel bir şekilde cevaplama ve geçiştirme yolunu tercih ettikleri gözlenmektedir. Bir diğer 2 katılımcı gelen sorulara yönelik dinin yalnızca olumlu kısmını ele almayı tercih ettikleri görülmektedir. 1 katılımcının gelen soruyla alakalı yeterli donanımı olmasa dahi konuyu araştırarak sonrasında çocukların anlayabileceği şekilde soruyu yanıtladığı görülmektedir. Henüz bir soruyla karşılaşmamış

bir katılımcının da gelebilme ihtimali olan sorulara yönelik araştırma içerisinde olduğu da görülmektedir.

Çalışmamıza katılan öğretmenlerin çocuklara yönelik dinî bir eğitimleri bulunmamaktadır. Katılımcıların çoğunun dinî bilgileri küçüklüklerinde ailelerinden aldıkları ve sonrasında kendi çabalarıyla öğrendikleri bilgilerdir. Herhangi bir çocuğa dinî eğitim verecek bir donanıma sahip olmadıkları yapılan görüşmeler neticesinde tespit edilmiştir. Katılımcılardan bu konuda donanım sahibi olmayı isteyenler olduğu ve eğitim verilirse buna gönülden katılmak istediklerini dile getirenler olduğu da görülmektedir.

Diyanetin 4-6 yaş Kur'an kurslarında görev yapan öğreticilerle yapılan bir çalışmada, bu dönem çocuklarının öğretmenlere en çok sordukları soruların Allah, cennet ve cehennem kavramlarıyla ilgili olduğu tespit edilmiş olup öğretmenlerin çocukların sorularından en çok cennet, cehennem ve ölüm kavramlarıyla ilgili sorular karşısında zorlandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Çocukların sorularını yanıtlarken çocuk psikolojisi ve çocuğun zihinsel gelişimi hakkında yeterli bilgiye sahip olmamalarından dolayı cevap verirken bazı çelişkiler yaşadıkları görülmektedir.[21]

2. OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN DEĞERLER EĞİTİMİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Katılımcılara sorduğumuz **"Değerler eğitiminde hangi değerin öğretiminde güçlükle karşılaşıyorsunuz?"** sorusuna bazı öğretmenler herhangi bir güçlük yaşamadıklarını, bazıları ise bazı kavramların öğretiminde zorlandıklarını dile getirmişlerdir.

Herhangi bir değerin öğretiminde güçlük yaşamadığını belirten 5 katılımcı (Ö4, Ö6, Ö9, Ö7, Ö10) olduğu görülmektedir. Güçlük yaşamadığını belirten beş katılımcıdan 2'si (Ö4, Ö6) zorluk yaşamamalarının sebebi olarak drama yöntemini kullanmaları olduğunu dile getirmektedirler.

Bazı değerlerin öğretiminde zorluk yaşadığını belirten 7 katılımcı (Ö2, Ö5, Ö12, Ö1, Ö11, Ö3, Ö13) mevcuttur. Zorluk yaşanılan kavramlar olarak da sorumluluk, hoşgörü, saygı, adalet, dürüstlük değerleri söylenmektedir.

---

[21] Kara, *Okul Öncesi Dönemi (4-6 Yaş Grubu) Çocukların Din Eğitiminde Görev Alan Eğitimcilerin/Din Görevlilerinin Pedagojik Yeterlilikleri*.

Değerlerin soyut olması sebebiyle zorluk yaşadığını belirten 4 katılımcı (Ö13, Ö3, Ö1, Ö5) olduğu görülmektedir. Katılımcılar soyut olan kavramları somutlaştırarak ve hikâyeleştirerek öğretmeye çabaladıklarını da eklemektedirler. Bu konudaki düşüncelerini şu şekilde dile getirmektedirler:

(Ö5) "O kadar soyut şeyler ki aslında çoğunu verirken zorlanıyoruz. Çünkü çocuklar her şeyi somut olarak görüyor. Soyut kavramları anlamakta zorluk çekiyorlar, kafalarında tam olarak oturtamıyorlar. Sanırım bir tek sevgide çok zorlanmıyoruz. Sanırım bunun sebebi de sevgi hepsinin bildiği bir şey olduğu için, annesinden babasından başlıyor hayatı boyunca karşılaştığı bir duygu."

(Ö3) "Çocuklar için biraz soyut kalıyor. Anlayamayabiliyorlar. Soyut kavramlar olduğu için çocuklara (zihinlerinde) tam olarak oturtamıyoruz. Vermeye çalışıyoruz tabi"

(Ö13) "Aslında değerler eğitimine de baktığımızda onları hikâyeleştirdiğimiz için anlıyorlar. Saygıyı anlatırken neden saygı duyduğunu soruyor, hoşgörüyü anlatırken niye diye soruyorlar. Değerler eğitimindeki birçok kavram da soyut nihayetinde onları verirken bile tabii ki zorlanıyorsunuz. Ama onlarda hikâyeleştirme imkânınız daha fazla. Zaten o yaşlarda verilen değerler eğitimi çok basit düzeyde oluyor. Zorlandığım tek bir kavram var diyemem hepsinde zorlanabiliyorum. O kavramları da çocuklara hikâyeleştirerek somutlaştırarak vermeye çalışıyoruz."

Değer öğretiminde zorluk yaşadığını belirten 3 katılımcı (Ö11, Ö12, Ö2) zorluk yaşamalarının gerekçesi olarak aileleri sunmaktadırlar. Çocukların, değerleri ailelerinde de görmeleri gerektiğini aksi halde değerleri öğrenmekte zorlandıklarını ve kalıcı olmadıklarını dile getirmektedirler. Katılımcıların konuya ilişkin verdikleri yanıtlar şu şekildedir:

(Ö11) "Doğru sözlü olmak kavramı. En önce ailede olmalı. Yalan söylememek ve sorumluluk alabilmek. Kendi dağıttığını kendisini toparlaması, bunlar çok önemli. Günümüz koşullarında aileler çocuklarına sorumluluk vermiyorlar. Çocuğun alması gereken sorumluluğu aileler kendisi gerçekleştiriyor. Sonra da sorumluluk almasını bekliyorlar. Mesela ayakkabı giyecekler aileler çocuğa fırsat vermiyor kendileri giydiriyor bekleyemiyorlar. Velilerden beklemelerini istediğimde bu sefer velilerle çatışıyoruz. Bahanelerini sunuyorlar; soğuk veya çocuklar beklemesin, kalabalık gibi. Çocuğun davranış kazanmasını bekliyorsan sabretmek gerekiyor. Aileler biz

öğretmenlerin sabrettiği kadar bile sabretmiyorlar. Tabağına konan yemeği bitirebilmek de çocuklara kazandırılması gereken bir davranış. Yemeyeceksen tercih etmeyeceksin ya da tabağına konulduysa bitireceksin. Bir dönem çalıştığım okulda ekmeğe asla saygı duyulmuyor yerlere atılıyordu. Onu yemezse başka bir alternatifi olduğunu biliyordu. Ya da evde anne sofraya ne koyduysa onu yemeli, bunu bulamayan çocuklar da olduğunu bilmeli. Sana bugün bu nimet verildiyse bunun kıymetini bileceksin, yemeyeceksen de saygı duyacaksın. Fakat aileler bunu öğretmiyor çocuklarına. Yemiyorsa başka bir yemek hazırlıyor aileler."

(Ö12) "Çocuklar birbirlerine karşı çok acımasızlar. Bu yüzden hoşgörü kavramında zorlanıyorum. Birbirleriyle alay etme konusunda çok sıkıntı yaşanıyor. Mesela çocuk yerde oynuyor, arkadaşı geçerken onun eline basıyor, çocuk bunun farkında bile olmuyor ya da farkında olduğunda bile gidip özür dileme davranışını göstermeyebiliyor. Bunun sebebinin aileden kaynaklı olduğunu düşünüyorum. Çünkü aile "sana vurursa sen de ona vur, sana gülerse sen de ona gül" diye evde tembih ederse okulda da öğretmenler bunun önüne geçmekte güçlük yaşıyor. Açıkçası okul, aile ve öğretmen işbirliği içerisinde olmalı. Saygı konusunda da çok sıkıntı yaşıyoruz. Ailelerde çocuklar çok şımartılıyor. Birbirlerine saygı ya da öğretmene saygı konusunda sıkıntı yaşıyoruz."

(Ö2) "En çok adalet konusunda, saygı konusunda sıkıntı yaşadım. Çocuk saygı duymayı kavrayamıyor. (Daha çok kelime olarak) Saygı ve adalet kelimelerini anlayamıyorlar. Sevgiyi anlayabiliyorlar. Anne sevgisinden anlatabiliyoruz. Paylaşmak değerini, oyuncağını diğer arkadaşına da verdiğinde bunu paylaşmak olarak anlatabiliyoruz. Tabii bunlar sadece bizim çabalarımızla olmuyor, eğer çocuk evde saygı ve adalet görmüyorsa biz öğretmenler boşa çaba harcıyoruz. O konu benim orada anlattığımla kalıyor."

Yaptığımız çalışmada katılımcıların yarısından fazlası (7 katılımcı) değerlerin öğretiminde zorluklar yaşamaktadır. Zorluk yaşanılan kavramlar olarak da sorumluluk, adalet, dürüstlük, hoşgörü, saygı değerleri söylenmektedir. Zorluk yaşamalarının gerekçesi olarak da kavramların soyut olmasını, ailelerin değerleri yaşayarak model olmaması şeklinde belirtmektedirler. 5 katılımcı değer öğretiminde herhangi bir güçlük yaşamadıklarını ve bunun sebebi olarak da kullandıkları yöntemleri söylemektedirler.

Katılımcılar okul öncesi dönemde çocukların henüz somut işlemler döneminde olduğunu göz önünde bulundurarak soyut kavramları somutlaştırmaya çalışarak öğretmektedirler. Her ne kadar somutlaştırılmaya, dramatize ettirilmeye, hikâyeleştirilmeye çalışılsa da bazı öğretmenlerin değer öğretiminde zorluk yaşadıkları belirlenmiştir. Zorluk yaşayan öğretmenler de aynı yöntemleri kullandıklarını fakat yine de öğrencilerin anlamasının zor olduğunu ve kendileri de kavramları açıklamakta zorlandıklarını belirtmektedirler.

Okul öncesi öğretmenleriyle yapılan bir çalışmada, öğretmenlerin değerler eğitiminde öğrencilere kazandırmakta zorlandıkları değerlerin empati, paylaşma, sorumluluk, güzel ahlak, saygı ve adalet olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenler zorlanmalarının gerekçesi olarak, öğrencilerin yaşlarının küçük olmasını, benmerkezci olmalarını, ailenin değerler eğitimini desteklememesini ve değerlerin kavram olarak soyut olmasını belirtmişlerdir.[22] Okul öncesi öğretmenlerinin değerler eğitiminde ailelerin değerleri ilk öğretenler olmaları sebebiyle kalıcılığı oldukça etkilediğini düşündükleri sonucuna ulaşılmıştır. 50 okul öncesi öğretmeninden 33'ü (%66) uyguladıkları değerler eğitiminin öğrenciler üzerinde kalıcı olduğunu düşünmekte, 14'ü (%24) aile desteklerse kalıcı olacağını düşünmektedir. Aynı çalışmada ailelerin yanlış değer öğretimi ve ailede olmayan değeri öğrenciye öğretmenin zor olması da öğretmenler açısından değer eğitiminin güçlükleri arasında söylenmiştir.[23]

Okul öncesi öğretmenleriyle yapılan bir çalışmada öncesi öğretmenlerinin değerler eğitimine yönelik olumlu tutum sergiledikleri, çocuklara en kolay sevgi, saygı, yardımlaşma ve sorumluluk değerlerini kazandırabildikleri, en zor ise empati, sabır, vefa ve adalet değerlerini kazandırabildikleri sonucuna ulaşılmıştır.[24]

Kahramanmaraş ilinde anaokullarında görev yapan yirmi okul öncesi öğretmeni ile yapılan bir araştırmaya göre; okul öncesi öğretmenlerinin değerler eğitimine okul öncesi dönemde başlanılmasının gerekli olduğunu düşündükleri, değerler eğitimi kapsamında en fazla sevgi, saygı, dürüstlük, sorumluluk, vatan sevgisi, yardımlaşma, hoşgörü ve paylaşma değerlerine yer verdikleri tespit edilmiştir. Değerlerin kazandırılmasında değerlerin çoğunlukla öğrenciler için soyut kavramlar olması,

[22] Jafari - Demirel, "Okul Öncesi Öğretmenlerinin Değerler Eğitimi Hakkındaki Görüşleri", 13-30.
[23] Jafari - Demirel, "Okul Öncesi Öğretmenlerinin Değerler Eğitimi Hakkındaki Görüşleri", 24-25.
[24] Cemal Aküzüm - Ömer Ergenekon, "Okul Öncesi Eğitimde Değerler Eğitimi İle İlgili Yapılan Çalışmaların İncelenmesi", *Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi* 10/19 (2021), 98.

öğretmenin değerleri somutlaştırmada zorlanması, değerlerin evde pekiştirilmemesi, ailede kazanılan yanlış davranışlar, değerlerin öğretiminde ailenin yetersiz kalması, ailenin ilgisizliği, ailenin yeterli bilinçte olmaması, ailenin farklı değerlere sahip olması, okulda öğretilenle aile yaşantısının çatışması değer öğretiminde öğretmenlerin zorlanmalarının sebepleri olarak ortaya konulmuştur.[25]

Yapılan bir başka çalışmaya göre okul öncesi öğretmenlerinin; öğrenci sayılarının fazlalığı, ailelerin değer eğitimi konusunda yeterli bilinçte olmaması, değerler öğretiminin yalnızca öğretmene bırakılması, ailelerin yeterli ilgiyi göstermemesi ve ailede değerlerin pekiştirilmemesi gibi sebeplerden dolayı değerler eğitiminde güçlük yaşadıklarını belirtmektedirler.[26] Okul öncesi öğretmenleriyle yapılan bazı çalışmalarda da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Öğretmenlerin çoğunun değerler eğitiminde aile desteğinin olmaması, çocuğun bilişsel/gelişim özellikleri ve okulun fiziksel yetersizliklerinden kaynaklı sorun yaşadıkları tespit edilmiştir.[27] Yine bir çalışmada öğretmenlerin değerler eğitiminde zorluklara yönelik görüşleri incelendiğinde, aileden ve çevresel şartlardan kaynaklanan birçok durum olduğu görülmüştür. Değerler eğitiminin verilmesinde karşılaşılan zorluklar; öğretilen değerlerin uygulamada desteklenmemesi, etkinliklerin kısıtlı olması, sınıf yönetiminin sağlanamaması, ailelerin destek olmaması şeklinde belirtilmiştir.[28]

Diyanetin Kur'an kurslarındaki öğreticilerle yapılan bir çalışmada; doğruluk, dürüstlük, adalet ve sabır değerlerinin kavranması ve davranışa dönüşmesi zor olan değerlerden olduğu, bu konuda çalışmalara ihtiyaç duyulduğu sonucuna ulaşılmıştır.[29]

Bir çocuk doğuştan potansiyel olarak konuşma yeteneğine sahip olduğu, işitme ve konuşma organlarında fiziksel bir engeli bulunmadığı halde; ebeveynlerinin yardımı ve öğretmenliği olmadan kendi kendisine konuşmayı öğrenemez. Aynı şey dürüstlük, sorumluluk, çalışkanlık, hoşgörü, yardımseverlik, dindarlık, iyi ahlak sahibi olmak gibi

---

[25] Mehmet Uzun - Akif Köse, "Okul Öncesi Eğitimde Değerler Eğitiminin Uygulanmasına Yönelik Öğretmen Görüşleri", *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi* 12/23 (28 Haziran 2017), 305-329.

[26] Yazar - Erkuş, "Okul Öncesi Öğretmenlerinin Okul Öncesi Eğitim Programındaki Değerler Eğitimine İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi", 204.

[27] İshak Kozikoğlu, "Okul Öncesi Öğretmenlerinin Değerler Eğitimine İlişkin Tutum Ve Görüşlerinin İncelenmesi", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi* 7/4 (15 Aralık 2018), 2698.

[28] Tuğçe Güzelyurt, "Okul Öncesi Öğretmenlerinin Değerler Eğitimine İlişkin Görüşleri", (2020), 281.

[29] Kevser Tüfekçi, *Diyanet İşleri Başkanlığı 4-6 Yaş Kur'an Kursları Eğitiminin Öğretici Ve Veli Görüşlerine Göre İncelenmesi* (Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2020), 86.

sosyal yetenekler için de geçerlidir.[30] Çocuklar her türlü alışkanlığı ailesinden veya çevresinden elde etmektedir. Buna akrabalar, arkadaşlar, televizyon ve internet de eşlik etmektedir. Küçük yaşlarda kazanılan davranışların daha kalıcı olduğu da göz önünde bulundurulursa ailelerin ve öğretmenlerin çocuklara değerleri en güzel şekilde vermesi gerekmektedir. Çocuklara en iyi şekilde model olmalılardır.

3. OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN DİN VE DEĞERLER EĞİTİMİNİN BİRLİKTE VERİLMESİ KONUSUNDAKİ GÖRÜŞLERİ

3.1. Din Ve Değerler Eğitiminin Birlikte Verilmesi Konusundaki Görüşler

Yaptığımız çalışmada katılımcılara yönelttiğimiz "Din ve değerler eğitiminin birlikte verilmesi konusunda ne düşünüyorsunuz? Sizce birlikte verilmeli mi, verilmemeli mi?" sorusuna ilişkin katılımcıların büyük çoğunluğunun olumlu yönde görüş bildirdikleri görülmektedir.

Çalışmamıza katılan 10 katılımcı (Ö2, Ö4, Ö9, Ö8, Ö5, Ö1, Ö10, Ö3, Ö11, Ö6) din ve değerler eğitiminin birlikte verilebileceğini düşünmektedir. Önce Hz. Peygamber tanıtılmalı, çocuklara sevdirilmeli ondan sonra değerler eğitimi ile birlikte Hz. Peygamberin hayatından örnekler verilebileceğini belirtmektedirler. Bunu dile getiren katılımcılardan bazılarının görüşleri şu şekildedir:

(Ö5) "En önce Hz Peygamber anlatılmalı, tanıtılmalı. Bundan sonra değerler eğitiminin içerisine bazı dinî bilgiler konulduğunda faydalı olabileceğini düşünüyorum."

(Ö3) "Öncesinde Hz Peygamber anlatılmalı. Çocukların içerisine o (peygamber) sevgi oluşturulduğu zaman, onlara söylendiği zaman çok hoşlarına gidecek, belki daha kalıcı olmasını sağlayabiliriz zihinlerinde. Peygamberimizi görmeden sevmek, bunun için de o sevgiyi verebilmek lazım çocuklara her şeyden önemlisi. Ve onu verdikten sonra nasıl ki sevdiğimiz bir insanın gözüne girebilmek adına daha onun istediği şekilde olabiliyorsak, belki çocuklar da o şekilde düşünüp onu içselleştirebilirler. Tabii bunun öncesinde çok iyi bir şekilde bu konu (değerler eğitimine katılması) hakkında bir eğitim verilmesi gerekiyor."

[30] Çankırılı, *Kötü Çocuk Yoktur*, 9.

Değerler eğitiminin din eğitimi olmadan eksik kaldığını dile getiren bir katılımcı (Ö2) olmuştur. *"Birlikte verildiğinde din eğitimini değerler eğitiminin içerisine değil de, değerler eğitimini din eğitiminin içerisine katabiliriz."* diye de belirtmiştir.

Bir başka katılımcı (Ö4) din eğitimini, değerler eğitimi için destekleyici olarak görmektedir. Değerler eğitiminin din eğitimi ile zenginleşeceğini düşünmektedir. *"Belki bir hadisle, bir modelle zenginleştirilip, aynı şekilde drama ile iç içe olursa daha etkili olur diye düşünüyorum."*

Bir katılımcı (Ö10) çağımız çocuklarının model alabileceği birisinin olmadığını, Hz. Peygamberin en güzel model olması sebebiyle din eğitiminin okul öncesi dönemde değerler eğitimiyle birlikte sunulması gerektiğini düşünmektedir. *(Ö10) "Değerler eğitimi dinî bilgilerle desteklenirse çok çok güzel olur diye düşünüyorum. Hazreti Peygamber tanıtılır, onu öğrenir ve bu şekilde desteklenirse çok güzel olur. Hazreti Peygamberin gül kokulu olduğu, tebessüm etmesi ya da kuşu ölen bir çocuğu ziyarete gittiği öğretilebilir. Günümüz çocuklarının buna çok ihtiyacı olduğunu düşünüyorum. Günümüzde anne ve babalar çalıştığı için çocuklar televizyonla, tabletle iç içeler. Bu yüzden bir model eksikliği yaşıyorlar."*

Din ve değerler eğitimin birlikte verilmesi konusunda olumsuz yönde görüş bildiren 3 katılımcı (Ö12, Ö13, Ö7) olduğu görülmektedir. Bu katılımcılar değerler eğitimi ile din eğitiminin birlikte verilmesine gerek olmadığını düşünmektedir. Değerler eğitiminin çocuklara öğretilebildiğini, desteklemek için dinî bilgilerin kullanılmasına gerek olmadığını söylemektedirler. 2 katılımcı (Ö13, Ö7) dinî bilgilerin soyut kalacağı düşüncesiyle birlikte verilmemesi gerektiğini düşünmektedirler. 1 katılımcı (Ö7) değerler eğitiminin çok daha önemli olduğunu ve bu dönemde sadece bir Peygamberimiz olduğunu, isminin de Muhammed olduğunu bilmesinin yeteceğini düşünmektedir. Düşüncesini de şu sözlerle dile getirmektedir: *"Değerler eğitiminin çok önce verilmesi gerektiğini düşünüyorum. Hatta belki 2 yaşında anne baba vermeye başlamalı, okulda da öğretmenler ile devam ettirmeli diye düşünüyorum. Hz Peygamber çocuklar için çok fazla soyut kalıyor, bu da kafalarını karıştırıyor. İlkokuldan önce, bilgilerden ziyade sadece bir peygamber olduğunu, bunun da isminin Hz Muhammed olduğunu bilmesi yeterli. Onun yolundan gidilmesi gerektiğini, ileriki yaşlarda kavrayacağını düşünüyorum"*

Din eğitimi değerler eğitimiyle birlikte verilebilir mi sorusuna dair bulgulara bakıldığında 13 katılımcının 10'unun din eğitimi ile değerler eğitiminin birlikte verilmesi konusunda olumlu yönde görüş bildirdikleri görülmektedir. Hz. Peygamberin çocuklara sevdirilmesinin din eğitimi için bir temel teşkil ettiği düşünülmektedir. İki katılımcı din eğitimini değerler eğitimine destekleyici görürken, bir başka katılımcı değerler eğitiminin din eğitimi olmadan eksik kaldığını vurgulamaktadır. Ayrıca Hz. Peygamberin öğretilmesinin günümüz çocuklarının model eksikliğini en iyi şekilde karşılayacağı da belirtilen düşünceler arasındadır.

Soruya cevap veren katılımcılardan yalnızca 3 kişi din ve değerler eğitiminin birlikte verilmesine gerek olmadığını düşünmektedir. 3 katılımcıdan 2'sinin din eğitiminin okul öncesi dönemde verilmesini uygun bulmaması bu soruya da olumsuz yanıt vermesini destekler niteliktedir. 3. Katılımcı ise din eğitiminin soyut kalacağı gerekçesiyle din ve değerler eğitiminin birlikte verilmesine gerek olmadığını ifade ederek, yalnızca dinini ve peygamberini bilmesinin çocuk için yeterli olacağını belirtmektedir.

Okul öncesi dönemde gerek model eksikliğinin giderilmesi, gerekse değerlerin daha iyi öğretilebilmesi adına din eğitiminin verilmesinin olumlu sonuçlar sağlayacağını söyleyebiliriz. Sadece değerler eğitimiyle birlikte verilmesinden ziyade belki de çocuğun tüm eğitiminin içerisine din eğitiminin dâhil edilmesi onun gelişimine daha büyük katkılar sağlayabilir.

Tüm dinlerin bir eğitim yönü bulunmaktadır. Çünkü dinlerin varlıklarını sürdürebilmeleri ancak bir din eğitimi ile mümkündür. Bu bakımdan din de eğitim de insanı eğitmeyi amaçlar. Din, bireyin yaratılıştan gelen üstün niteliklerinin farkında olmasını ve kendisini tanımasını ister. Eğitim, tek başına manevi ve kültürel değerler oluşturamaz, yalnızca toplumda var olan bu unsurları işleyerek kullanmaktadır.[31] Bu anlamda iyi insan, özünde var olan niteliklerin farkında olur ve bu niteliklerini yaşamında kullanır. Bu insanlar toplumda kabul gören değerlere sahip, özgüvenli, yardımsever, dengeli ve sorumluluk bilincine sahip kişilerdir. Din ve değerler eğitiminin amacı da ailesine, toplumuna, vatanına bağlı, değerlerine saygılı insan yetiştirmektir.

[31] Ramazan Bulut, *Din Eğitiminin Toplumsal Temeli Ve Fonksiyonları* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2010), 68.

Okul öncesi eğitim kurumlarında 3-6 yaş döneminde doğrudan doğruya bir din eğitimi verilmesinden ziyade, dolaylı bir din eğitimi verilebilir. Okul öncesi dönem için din eğitimini ayrı bir alan olarak değerlendirmek uygun değildir; çocuk eğitiminin bütünlüğü içerisinde verilmelidir. Aksi takdirde diğer eğitim alanlarında yapılan çalışmaların eksiklikle veya başarısızlıkla sonuçlanmasına sebep olur.[32] Çocuğun tüm gelişim alanları iç içedir. Nasıl ki zihinsel gelişimi dil gelişimini etkiliyorsa, beden gelişimi motor becerilerini etkiliyorsa, din gelişimi de çocuğu ruhsal olarak etkiler. Bu bakımda gelişim alanlarını bir bütün olarak ele almak çocuğun sağlıklı gelişimi için daha doğru olacaktır.

3.2. Din Ve Değerler Eğitimi Konusunda Ailelerin Taleplerine Dair Görüşler

Katılımcılara yönelttiğimiz **"Din ve değerler eğitimi konusunda ailelerden nasıl geribildirimler alıyorsunuz?"** sorusuna yönelik gerek değerler eğitimi gerekse din eğitimi konusunda velilerden olumlu dönütler elde edildiği söylenmektedir. Katılımcılar geniş çaplı olmamakla birlikte bazı dinî söylemleri, ritüelleri sınıflarında uyguladıklarını, öğrettiklerini ifade etmektedirler. Yemekten önce besmele çekmek, sonrasında yemek duası yapmak, suyu 3 yudumda oturarak içmek gibi davranışları öğrettiklerini, velilerin de bundan memnuniyet duyduğunu dile getirmektedirler. Olumsuz geribildirim alan katılımcı olmamaktadır.

(Ö2) "Ailelerden de olumlu yönde dönüt aldığımız oluyor. "Öğretmenim, bunu sınıfta öğrenmiş artık evde de uyguluyor. Bizim çok hoşumuza gitti, hiç yapmazdı" gibi olumlu dönüşler alıyoruz. Biz de seviniyoruz etki etmiş ki başka ortamlarda da bunu uyguluyor."

(Ö4) "İki senedir okulumuzda "Dinimi Öğreniyorum" projesi kapsamında eğitim veriliyordu bizim ders saatlerimiz dışında. Veliler çok hevesli ve isteklilerdi. Bu yıl bu eğitimin kalkmasına oldukça üzüldüler. Aslında talepleri var, istiyorlar ve bunu sadece dindar kesim değil, her kesimden veli tercih ediyor. Ahlak eğitimi sebebiyle sanırım herkes tercih ediyordu."

[32] Dodurgalı, *Ailede Çocuğun Din Eğitimi*, 157.

Katılımcılarda 2'si (Ö12, Ö11) velilerden gelen olumlu geribildirimlerin verilen din eğitiminden kaynaklanmadığını düşünerek olumlu dönüşleri harici sebeplere bağlamaktadırlar.

Katılımcılardan 1'inin (Ö12) velilerin çocuklarının okulda daha fazla kalmasını istedikleri için dinî eğitimi destekledikleri yönünde şahsi bir kanaatinin olduğu görülmektedir.

(Ö12) "Aileler din eğitimi konusunda olumlu dönüş yapıyorlar, bunun biraz farklı bir sebepten olduğunu düşünüyorum. Din dersleri okul saatlerinin dışında oluyor. Veliler "çocuklarımız biraz daha okulda kalsın" düşüncesindeler diye gözlemledim. Dönüşlerden bunu anladım."

1 diğer katılımcı da (Ö11) veliler yönünden olumsuz dönüt gelmediğini fakat okullarında verilen din eğitiminin, kendi eğitim vakitleri açısından sıkıntılara sebep olduğunu düşünmektedir. Konuşmanın devamında sıkıntının, verilen din eğitiminden değil de, eksik alt yapıdan, ortamın elverişsiz olmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Öğrencilerinden sıkıntılar sebebiyle olumsuz geribildirim aldığını söylemektedir. "*Okulumuzda din eğitiminin görünmesinin sıkıntılarını yaşadım. Fiziki altyapı hazır olmadığı için çocuklar mescitte ders alıyordu. Benim ders saatlerimden önceki iki saat bu din eğitimi dersini alıyorlardı. Ve çocuklar gün içerisinde çok yoruluyorlardı. Din eğitimini veren öğretmenleri çocuklara tuvaletlerini tutmalarını söylemiş. Sınıfa geldiklerinde hepsi altlarına kaçırdı. Bizim 2, 3 ayımız tuvalet problemi ile geçti. Sıkışan çocuklar sürekli altına yaptı."*

Yapılan görüşmelerde öğretmenlerin din ve değerler eğitimi konusunda velilerden olumsuz geribildirim almadıkları görülmektedir. Bilakis olumlu yönde dönüş sağlayan velilerin olduğu belirtilmektedir. Okullarında din eğitimi verilen katılımcılar velilerin bu eğitimi desteklediğini ve devam etmesini istediklerini de eklemektedirler. Verilen din ve değerler eğitimi konusunda veliler çocuklarında olumlu yönde davranış değişikliği veya kazanımı gözlemlemektedirler.

Yalnızca 2 katılımcının velilerin olumlu geribildirimlerini harici sebeplere bağladıkları görülmektedir. Yapılan görüşmeler neticesinde verilen din eğitiminden kaynaklı bir sıkıntı olmadığı tespit edilmektedir.

3.3. Okul Öncesi Din Ve Değerler Eğitimine Dair Öneriler

Katılımcılara yönelttiğimiz **"Okul öncesi din ve değerler eğitimi için tavsiyeleriniz/önerileriniz nelerdir?"** sorusuna karşılık 6 katılımcı (Ö2, Ö9, Ö8, Ö11, Ö3, Ö6) okul öncesi öğretmenlerine dinî eğitim verilmesi gerektiğini ve çocuklara bu eğitimi okul öncesi öğretmenlerinin vermesi gerektiğini belirtmektedirler. 2 katılımcı (Ö6, Ö11) dışarıdan (din eğitimi için) gelen öğretmenlerin eğitimlerinin verimli olmadığını gözlemlediklerini, çocuklarla iletişim konusunda sıkıntılar yaşadığını ifade etmektedirler.

Katılımcıların 11'i okul öncesi dönemde din eğitiminin verilmesi gerektiği kanaatindedirler. Fakat bu eğitimin oldukça hassas konular barındırdığı düşüncesiyle eğitimi verecek kişilerin sahip olması gereken şartlar olduğunu belirtmektedirler. Kullanılacak yöntemin doğru olması, çocuğa uygun olması, hem okul öncesi hem din eğitimi almış, tecrübeli, çocuk dilinden anlayan kişiler tarafından verilmesi gerektiğini söylemektedirler.

1 katılımcı (Ö1) din eğitiminin okul müfredatına katılması gerektiğini, çocukların dinî değerleri öğrenmeleri gerektiğini şu sözlerle ifade etmektedir:

(Ö1) "Derslerimizin müfredatına eklenmesi gereken çok şey var. Planlarımızda dinî değerler yok. Kitaplarımız geliyor, matematik ve kavram ağırlıklı kitaplar. Başka bir şey yok. hikayeler gönderiyorlar. Ama bu kitaplarda hiçbir şekilde dinî değerlerimiz yer almıyor. Lütfen demeyi, temizliği anlatıyor kitaplar. Bunları da öğrenmeli elbette ama çocuklar bunları bir şekilde okulda veya ailesinde zaten öğrenebilir. Çocuk okula geliyorsa bir şeyleri gerçekten öğrenmek için gelmeli. dinî değerlerimizi öğretmeliyiz, bu konuda müfredatta hiçbir şey yok. Eklenmeli."

Okul öncesi öğretmenliğinin lisans programlarına din eğitimi eklenebilir ve ilahiyat lisans programına da çocuk din eğitimi eklenebilir diye düşünen katılımcılar tavsiyelerini şu sözlerle dile getirmektedirler:

(Ö3) "Okul öncesi öğretmenlerine isteğe bağlı olarak bir dinî eğitim verilebilir. Nasıl ki yüksek lisans yapabiliyorsak bununla alakalı da bir eğitim alabiliriz. 4 yıllık ilahiyat bitirip kısa süreli okul öncesi eğitimi alınması çok ters bir durum. 4 yıllık okul öncesi eğitimi bitirmişiz bunun üzerine kısa bir dinî eğitim almamız çok daha kolay. Gerekirse bir yıllık bir eğitim verildikten sonra bu öğretmenler sınıflarında bu dinî

eğitimi uygulayabilir. Ya da ilahiyatta birinci sınıftan itibaren isteğe bağlı olarak okul öncesi din eğitimi dersi alabilirler."

(Ö11) "Müftülüğün okul öncesine yolladığı öğretmenlerin aldığı eğitimler kesinlikle yetersiz. Bir dönem bu eğitimi ben de verdim. O yüzden yetersizliğini net bir şekilde biliyorum. Daha donanımlı olmaları lazım. Okul öncesi öğretmeni de bu konuları verebilecek dinî eğitime sahiptir. Sahip değilse bile bu şekilde donatabilirler. Okul öncesi öğretmenlerini yetiştirirken okulda çocuk edebiyatı dersi, drama dersi, oyun dersi, müzik dersi, resim dersi oluyor. Öyleyse okul öncesi din eğitim dersleri de verilebilir. Bu şekilde okul öncesi öğretmenlerini eğitebilirler. Çünkü verilen az bir eğitimle biz okul öncesi öğretmenleri gibi çocuğun seviyesine inmeleri mümkün değil. Çünkü o yaşın özelliklerine hakim değiller."

1 başka katılımcı (Ö9) oluşturulan Proje Okullarında dinî eğitim denenebilir veya dinî eğitimi kapsayan Proje Okulları açılabilir tavsiyesinde bulunmaktadır.

(Ö9) "Çoğu öğretmene eğitim verilebilir. Mesela seminerler düzenlenebilir. Mesela bizim okulumuz kaynaştırma öğrencileri ile alakalı Proje Okulu. Bu konuda projeler yapıyoruz. Dinî anlamda da Proje Okulu olabilir."

Katılımcıların çoğu okul öncesi öğretmenlerinin seminerler şeklinde dinî eğitim alıp bu eğitimi 2.kişiler yerine kendilerinin vermesinin çocukların gelişimleri sebebiyle daha doğru bulmaktadırlar. Okul öncesi öğretmenlerinin çocukların gelişim dönemlerine hâkim olması ve verilecek eğitimde izlenecek yöntemleri bilmeleri sebebiyle kısa süreli bir dinî eğitim aldıkları takdirde çocuklara bu eğitimi kendilerinin verebileceğini düşünmektedirler. Bazı katılımcılar din eğitimcilerinin kısa süreli bir eğitim almalarının okul öncesi çocukları için yeterli olmayacağını düşünerek bu alanda çalışma yapacak din eğitimcilerinin uzun süreli eğitim almaları gerektiğini düşünmektedirler. Bu bakımdan ilahiyat lisans programlarına bu eğitim dâhil edilebilir diye tavsiyede bulunmaktadırlar.

Din eğitiminin okul öncesi eğitim programlarına eklenmesini, bu konuda proje okullarının açılmasını tavsiye eden katılımcılar olduğu gözlenmektedir.

Tüm tavsiyeler göz önüne alındığında her birinin uygulanabilmesi için din eğitimi alanının ve okul öncesi eğitim alanının ortak olarak bir program organize etmesi gerekmektedir. Alanında uzman kişiler bir araya gelerek bu eğitimin nasıl verilebileceğini değerlendirerek bir yol haritası çıkarabilirler. Bu kapsamda çalışmamızdaki gibi

öğretmenlerden elde edilen görüşler değerlendirme kapsamına alınarak bir çalışma ortaya çıkarılabilir. Her iki alanın bu konuda birlikte çalışmasının gerekliliği yapılan araştırmamızın neticesinde gözlenmektedir. Araştırma bulgularına bakıldığında olumlu sonuçlar elde edileceği öngörüsünde bulunulabilir.

Öğretmenlere çocuklar tarafından sorulan dinî sorular ve öğretmenlerin bu konudaki donanım eksikliği sebebiyle isteğe bağlı olarak öğretmenlere dinî eğitim verilmesinin okul öncesi çocuklar için faydalı olacağı yaptığımız araştırma sonucunda elde edilen bulgular arasındadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Okul öncesi dönem çocuğun gelişiminin en hızlı olduğu zaman dilimidir. Kişiliğinin temellerinin atıldığı dönem olması sebebiyle bu dönem çocuk için oldukça önemlidir. 0-6 yaş döneminde çocuğun hayatında en önemli kişiler ebeveynleridir. Ebeveynlerinden sonra da öğretmenidir. Hayata bakışında, değerleri kazanımında, olaylar karşısındaki tutumunda ve daha birçok bakımdan çocuğun hayatında öğretmenin izleri yer eder. Bu çalışma da çocuğun hayatında oldukça önemli bir konuma sahip olan öğretmenlerin din ve değerler eğitiminin çocuklar için önemi, nasıl verilmesi gerektiği, mevcut uygulamaların yeterliliği-doğruluğu hakkındaki görüşlerini ele almayı amaçlamaktadır.

Bursa ilinde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapan on üç okul öncesi öğretmeni ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Gönüllülük esasına uygun olarak gerçekleştirilen görüşmelerde veriler kişilerin kendilerini rahat hissedecekleri koşullarda, gizlilik ilkeleri de esas alınarak toplanmıştır. Görüşmelerde katılımcılara 13 soru yöneltilmiştir. Yöneltilen sorularla, okul öncesi öğretmenlerinin din ve değerler eğitimi hakkındaki görüşleri analiz edilerek konunun anlaşılmasına ve yararlı olmasına katkı sağlaması hedeflenmiştir. Okul öncesi eğitim kurumlarında din eğitiminin gerekliliği, din ve değerler eğitiminin birlikte verilebilirliği değerlendirilmeye çalışılmıştır. Verilen cevaplar üzerinden bulgular, temalar halinde incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına yönelik bulgular 3 ana konu etrafında 8 başlık halinde sunulmuştur.

Katılımcıların *din eğitiminin gerekliliği* hakkında verdikleri yanıtlar incelendiğinde öğretmenlerin tamamına yakınının okul öncesi dönemde çocuklara din eğitiminin verilmesi gerektiğini düşündükleri görülmektedir. Din eğitiminin verilmesi gerektiğini düşünen katılımcılar, okul öncesi dönemin çocuğun gelişiminde önemli ve hassas bir zaman dilimi olması sebebiyle öğretmenlerin bu dönemde verilecek din eğitimi konusunda bazı endişeler yaşadığı tespit edilmiştir. Öğretmenlerin endişelerinin din eğitiminde kullanılacak yöntemin nasıl olacağı konusunda olduğu görülmektedir. Okul öncesi dönem çocuklarının somut işlemler döneminde olmaları ve dinin onlar için soyut kalacağı fakat doğru yöntemlerle çocukların seviyelerine uygun, anlayabilecekleri şekilde

bir din eğitimi verilebileceği düşünülmektedir. Katılımcıların düşünce ve önerileri 5 tema halinde ortaya konulmaktadır.

İlk olarak din eğitiminin verilmesi gerektiğini fakat bu eğitim verilirken *somut materyaller* (görsel, video) kullanılması, hikayeleştirme ve drama yapılması, etkinlikler sunulması gerektiği belirtilmektedir. Katılımcıların görüşleri doğrultusunda soyut kavramlardan oluşan dini bilgilerin somut materyallerle desteklenerek çocuklara verilebileceği tespit edilmiştir.

İkinci olarak din eğitiminin *sevdirerek* verilmesi gerektiği, dinin olumlu, güzel yanlarının gösterilmesi; olumsuz ve çocukların korkabileceği, endişe duyabileceği kısımların verilmemesi gerektiği belirtilmektedir. Çocuklara temel olarak din sevdirilirse, bu eğitimi hayatının sonraki yıllarında da sürdüreceğini düşünen katılımcılar olduğu görülmektedir.

Üçüncü olarak din eğitimini verecek *kişinin* önemine dikkat çeken, bu kişilerin güvenilir olması ve sağlam kaynaklara dayanan bilgilere sahip olması gerektiğini vurgulayan katılımcıların olduğu görülmektedir. Katılımcıların günümüzde okullarda dini eğitim verilmemesi sebebiyle bu eğitimi ehil olmayan kişilerin üstlenerek sübyan okulları açmalarından endişe duydukları tespit edilmiştir.

Dördüncü olarak bazı katılımcılar dinî kavramların soyut olduğu düşüncesiyle din eğitiminde *kavramların, konuların sınırlandırılması* gerektiğini belirtmektedir. Din eğitiminde verilebilecek konular olarak; Dualar, Allah inancı ve sevgisi, peygamberin tanıtılması ve sünnetleri anlatılabilir olarak değerlendirilmektedir. Katılımcılardan bazılarının çocuklara Kur'an-ı Kerim öğretilmesi konusunda endişe duydukları tespit edilmiştir. İlkokula başladıklarında Türkçe okumada sorun yaşayabilecekleri düşünülmektedir.

Son olarak okul öncesinde din eğitimi verilmesi gerektiğini fakat *ahlak* eğitiminin daha önemli olduğunu düşünen ve din eğitiminde ahlaki değerlere daha çok vurgu yapılması gerektiğini belirten katılımcıların olduğu görülmektedir. Din eğitimini önce ailede, ailenin kendi değerleri nispetinde alması gerektiğini ama ahlak eğitiminin herkes için ortak olmasına vurgu yapılmıştır.

Ahlak eğitimini din eğitiminin önüne koyan katılımcılar dinin çok hassas ve önemli bir alan olması sebebiyle din eğitimini ailenin kendisinin vermesi gerektiğini,

okulların ise bu eğitimi destekler nitelikte olması gerektiği görüşünde oldukları görülmektedir. Bu konuda ailelerin bilinçli olmaları ve oldukça hassas bir konu olan din eğitimini başkalarının ellerine bırakmamaları, bu eğitimi ailelerin kendilerinin üstlenmelerine vurgu yapıldığı tespit edilmektedir.

Katılımcılardan yalnızca 2'si, okul öncesi dönemde *din eğitiminin gerekliliği*ne dair verdikleri yanıtta yaşa dikkat çekmişlerdir. Bu katılımcıların, çocukların somut işlemler döneminde olmaları sebebiyle din eğitiminin 9-10 yaşlarında verilmesi gerektiğini düşündükleri görülmektedir. Soyut kavramların çocuklar tarafından tam olarak anlaşılamayacağını ve korkmalarına sebep olabileceğini endişesiyle okul öncesi dönemde tam bir din eğitimini uygun bulmamaktadırlar. Fakat katılımcıların tüm verileri incelendiğinde bazı şartlara (ikinci soruda belirtilenlere) dikkat edilmesi halinde okul öncesi dönemde din eğitiminin verilebileceğini düşündükleri ortaya çıkmaktadır.

Katılımcıların *okul öncesi dönemde din eğitiminin muhtemel sonuçları hakkındaki görüşleri* incelendiğinde katılımcıların büyük çoğunluğu bu dönemde verilecek din eğitiminin çocukların zihinsel, duygusal ve ahlaki gelişimleri açısından faydalı olacağını belirtmektedir. Katılımcıların bazı şartlar sağlandığında din eğitiminin faydalı olacağını düşündükleri görülmektedir. Verilerin incelenmesi sonucu 4 farklı şartın ortaya sunulduğu tespit edilmektedir. İlk olarak katılımcılar din eğitiminin *çocuğun seviyesine inerek* verildiğinde faydalı olacağını belirtmektedir. Bu eğitimin çocuğun yaşına ve gelişimine uygun olarak anlatılan bilgilerle fayda sağlanacağı düşünülmektedir.

İkinci olarak katılımcılar doğru *yöntem*lerin kullanılmasına vurgu yapmaktadır. Katılımcılar kullanılacak yöntemler olarak; korkutmadan sevdirerek, baskı yapılmadan, çocuklaştırarak, somut örneklerle verildiğinde din eğitiminde fayda sağlanacağını belirtirken, dini eğitimin çok hassas bir konu olduğunu ve kullanılacak yanlış yöntemlerin çocuğun gelişimine zarar verebileceğini de vurgulamaktadır. Nitekim katılımcılarımız arasından biri çocukluk döneminde eğitim için gittiği camide, eğitim veren kişinin yanlış yöntem kullanması sonucu korktuğunu ve bu sebeple hala dine karşı olumsuz bir algı içerisinde olduğunu belirtmektedir.

Üçüncü olarak faydalı bir din eğitimi için bu eğitimi verecek *kişilerin ehil olması*na vurgu yapılmaktadır. Eğitimi verecek kişinin konuların anlatımında çok hassas davranması, soyut kavramların çocukların zihinlerini karışmamasına özen göstermesi

gerektiği, bireysel farklılıklara dikkat etmesi aynı zamanda eğitim verilen yaş gruplarının gelişimsel özelliklerine uygun hareket etmesiyle faydalı bir din eğitimi verilebileceği belirtilmektedir.

Son olarak 1 katılımcı okul öncesi dönemde din eğitimini faydalı olmasında *yaş sınırı*na dikkat çekerek eğitimin 5-6 yaş grupları için uygun olacağını düşünmektedir.

Katılımcıların tamamının bazı şartlar sağlandığında okul öncesi dönemde din eğitiminin çocukların zihinsel, duygusal ve ahlaki gelişimleri açısından faydalı olacağını düşündükleri görülmektedir. Katılımcılar arasında okul öncesi dönemde resmî olarak din eğitiminin olmayışını, günümüz çocukları için büyük bir eksiklik olarak düşünenler olduğu görülmektedir. Dini değerlerin ebeveynler tarafından çocuklara aktarılamamış olması ve çocuklara en güzel model olarak Hz. Muhammed'in tanıtılamamasını çocukların kişiliklerinin oluştuğu bu dönem için büyük bir eksiklik olarak değerlendirdikleri ortaya çıkmaktadır. Verilecek din eğitiminde Hz. Muhammed'in örnek alınacak en güzel model olarak sunulması, günümüzde model alacakları kişilerin eksikliğini yaşayan çocuklar için oldukça önemli bir eğitim olarak karşımıza çıkmaktadır. Peygamberi örnek alarak yetişen çocukların kişilikleri sağlam temeller üzerine inşa edilmiş bireyler olacakları düşünülmektedir.

Katılımcıların *okul öncesi dönemde verilecek din eğitiminin kalıcılığı konusundaki görüşleri* incelendiğinde 1 katılımcı hariç soruya yanıt veren tüm öğretmenler bu yaş döneminde verilecek din eğitiminin kalıcı olacağını düşündükleri görülmektedir. Katılımcılardan bazıları kendilerinin okul öncesi dönemde ezberledikleri duaları, Kur'an-ı Kerim'i okumayı sonraki yıllarda unutmadıklarını belirterek konuyla ilgili kişisel tecrübelerini paylaşmışlardır. Öğrenilen bilgilerin tekrar edilmesinin kalıcılık konusunda önemli bir yerinin olduğu, aynı zamanda unutulmuş gibi görünen bilgilerin sonraki yıllarda tekrar öğrenilmeye çalışıldığında rahat ve hızlı bir şekilde öğrenmenin gerçekleştiği de belirtilmiştir. Katılımcılar bu dönemdeki olumlu ve olumsuz bilgilerin kalıcı olacağını düşündükleri için verilecek eğitim konusunda endişe yaşadıkları görülmektedir. Katılımcılar arasında okul öncesi dönemde olumsuz dini tecrübe yaşamış ve şu an dahi o yaşadığı tecrübenin etkilerinin sürdüğünü belirten 1 katılımcının deneyimi, bu dönemde din eğitiminin hassasiyetle ele alınması gerektiğini, yapılan bir

yanlışın veya olumsuz bir tutumun çocuklarda oluşacak din algısını etkilediğini ortaya koymaktadır.

Katılımcıların görüşleri doğrultusunda eğitimin ehil kişiler tarafından verilmesinin ve verilen eğitimin aileler tarafından devam ettirilmesinin din eğitiminde kalıcılığı etkileyen faktörler arasında olduğu görülmektedir.

Dini bilgilerin soyut olması sebebiyle okul öncesi dönemde verilecek dini eğitimin kalıcı olmayacağını, somut işlemler dönemiyle birlikte çocukların 9 yaşından sonra öğreneceği bilgilerin kalıcı olacağını düşünen tek katılımcının 3-6 yaş dönemindeki bir hatırasını ömür boyu unutmamış olması aslında bu dönemin kalıcılığının bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradan hareketle tüm katılımcıların kendi görüş ve tecrübeleri göz önünde bulundurularak, okul öncesi dönemdeki dinî bilgilerin ve deneyimlerin kalıcı olacağını söyleyebiliriz.

Çocukların 3-6 yaş döneminin en belirgin özelliklerinden biri oldukça fazla soru sormalarıdır. Bu dönemde çevrelerinde gördükleri dinî ritüelleri ve duydukları dinî kavramları merak ederek sorarlar. Katılımcıların *çocukların dinî nitelikli sorularıyla ilgili görüşleri* incelendiğinde çocukların öğretmenlerine Allah, cennet, cehennem, ölüm ve namaz ile ilgili sorular sorduğu tespit edilmiştir. Katılımcılarımızın çoğunun da öğrencilerinden dinî nitelikli sorularla karşılaştığı görülmektedir. Katılımcıların karşılaştıkları sorulara 3 farklı yöntemle cevap verdikleri ortaya çıkmaktadır. İlk yöntem olarak katılımcıların bir kısmının çocukların sordukları dinî nitelikli sorular için; henüz küçük olduklarını, ilerleyen yaşlarında öğreneceklerini belirterek çocukların sorularını geçiştirmeyi tercih ettikleri görülmektedir. İkinci yöntem olarak soruların olumlu, güzel kısmına odaklanan ve olumsuz, korkutucu gelebilecek kısmından bahsetmemeyi tercih eden katılımcılar olduğu görülmektedir. Üçüncü yöntem olarak bir katılımcının dini nitelikli soru karşısında araştırma yöntemini kullandığı ve sorulan sorunun cevabını okul öncesi yaş çocuğuna nasıl anlatabileceği konusunda araştırma yaptıktan sonra çocukların sorusunu yanıtladığı görülmektedir.

Okul öncesi dönemde sorulan soruların hassasiyetle yanıtlanması, çocuğun sorduğu kadarının cevaplanması ve soruların cevapsız bırakılmaması gerekmektedir. Sorulara verilen cevaplar, sorular karşısındaki tutumlar, yanıtsız bırakılan sorular; çocuğun oluşmakta olan din algısını etkilemektedir.

Katılımcıların sorular karşısında kullandıkları yöntemlerden ilkinin çocuğun dinî gelişimi olumlu etkilemeyeceği düşünülmektedir. Cevapsız bırakılan veya geçiştirilen sorular çocuğun merak duygusunu köreltebilmektedir. Çocuğun dini gelişimi dâhil tüm gelişim dönemlerinde merak duygusunu ve öğrenme isteğini canlı tutmak oldukça önemlidir. İkinci ve üçüncü yöntemi tercih eden katılımcıların çocuğun gelişimi açısından daha doğru bir yöntem kullandıkları düşünülmektedir. Katılımcıların bilmedikleri bir soru karşısında araştırma yaparak çocuğun seviyesine uygun yanıt aramaları ve çocuğun korkabileceği, endişe duyabileceği konular yerine olumlu ve güzel yönlerinden bahsederek soruyu yanıtlamaları çocuğun dini gelişimi açısından uygun birer yöntem olarak değerlendirilmektedir.

Katılımcılardan bazıları çocukların dinî nitelikli sorularıyla karşılaşmamış fakat çocukların kendi aralarında ailelerinden veya çevrelerinden duydukları dinî söylemleri paylaştıklarına şahit olduklarını ifade etmiştir. Henüz bir soruyla karşılaşmamış 1 katılımcının, gelebilme ihtimali olan dinî nitelikli sorulara yönelik araştırma içerisinde olduğu da görülmektedir. Bir diğer katılımcı, çocuklara ölümün anlatılması gerektiğini fakat öğretmenlerin bu konuda yetersiz kaldığını belirtmektedir.

Nitekim Köylü'nün makalesinde de ölüm olayının çocuklar için son derece önemli bir olay olduğu, gerekli eğitici ve öğretici tedbirlerin alınmaması halinde, olumsuz etkilerinin hayat boyu devam edebileceği belirtilmektedir.

Çalışmamıza katılan öğretmenlerin çocuklara yönelik dinî bir eğitimleri bulunmamaktadır. Fakat çocukların en yoğun soru sordukları yaş döneminde sorularına yetersiz, eksik veya yanlış cevap almaları dinî gelişimleri açısından büyük eksiklik teşkil etmektedir. Çocuklar açısından bunun eksikliğinin farkında olan ve kendilerine dinî eğitim verilirse can-ı gönülden katılmak istediğini belirten katılımcıların olduğu tespit edilmektedir.

Katılımcıların *değerler eğitiminin öğretiminde karşılaştıkları güçlüklere ilişkin görüşleri* değerlendirildiğinde bazı katılımcıların değer öğretiminde güçlük yaşamadığı, bu kişiler içerisinde bazı katılımcıların da drama yöntemini kullanmalarını gerekçe olarak gösterdiği tespit edilmektedir. Katılımcıların çoğunluğunun ise değer öğretiminde güçlük yaşadığı görülmektedir. Anlatmakta zorluk yaşanılan değerlerin sorumluluk, dürüstlük, hoşgörü, saygı, adalet olduğu görülmektedir. Katılımcıların farklı sebeplerle güçlük

yaşadıkları tespit edilmektedir. İlk olarak değerlerin soyut olması gerekçe gösterilmektedir. Soyut kavramları somutlaştırarak ve hikâyeleştirerek öğretmeye çalıştıklarını fakat yine de çocukların anlamakta zorluk yaşadıkları belirtilmektedir. İkinci olarak değer öğretiminde zorluk yaşamalarının sebebi olarak aileler sunulmaktadır. Ailelerinde yeterince değer eğitimi almayan çocukların okulda öğretilmek istenen değerleri öğrenmelerinde zorluk yaşadıkları ve verilen eğitimin kalıcı olmadığı belirtilmektedir. Günümüzde ebeveynlerin çocuklarına sorumluluk vermemeleri, çocuklarının yapması gereken şeyleri ebeveynlerin üstlenmesi gibi sebeplerden dolayı çocukların sorumluluk duygularının oluşmasında ve katılımcıların bu değeri öğretmelerinde sorun yaşadıkları görülmektedir. Ailelerin değer öğretiminde bu gibi yanlış tutum ve yöntemleri, öğretmenlerin çocuklara hoşgörü, adalet, saygı gibi değerlerin öğretimini güçleştirdiği tespit edilmektedir.

Katılımcıların *din ve değerler eğitiminin birlikte verilmesi konusundaki görüşleri* değerlendirildiğinde büyük çoğunluğun din ve değerler eğitiminin birlikte verilebileceğini düşündükleri görülmektedir. Ön şart olarak Hz. Peygamberin tanıtılması ve sevdirilmesi gerektiğini belirten katılımcıların olduğu tespit edilmektedir.

1 katılımcı değerler eğitiminin din eğitimiyle birlikte zenginleşeceğini, 1 katılımcının da değerler eğitiminin din eğitimi olmadan eksik kaldığını düşündüğü görülmektedir. Hz. Peygamberin anlatılması, model olarak sunulması günümüz çocuklarının bir ihtiyacı olarak ortaya konulmaktadır. Verilecek din eğitimiyle birlikte bu ihtiyacın giderileceği düşünülmektedir.

Din ve değerler eğitiminin birlikte verilmesine gerek olmadığını, çocukların değerleri öğrenebildiğini, dini bilgilerin soyut kalacağını düşünen katılımcıların olduğu görülmektedir. 1 katılımcının da okul öncesi dönemdeki çocuklara bir peygamberimizin olduğunun ve isminin de Muhammed olduğunun bildirilmesinin yeterli olacağını düşündüğü görülmektedir.

Katılımcıların görüşleri doğrultusunda okul öncesi dönemde gerek model eksikliğinin giderilmesi, gerekse değerlerin daha iyi öğretilebilmesi adına din eğitiminin verilmesinin olumlu sonuçlar sağlayacağını söyleyebiliriz. Sadece değerler eğitimiyle birlikte verilmesinden ziyade belki de çocuğun tüm eğitiminin içerisine din eğitiminin dâhil edilmesi onun gelişimine daha büyük katkılar sağlayabilir.

Katılımcıların *din ve değerler eğitimi konusunda ailelerin taleplerine dair görüşleri* incelendiğinde velilerden gerek değerler eğitimi gerekse din eğitimi konusunda olumlu geribildirimler alındığı görülmektedir.

Bazı katılımcıların okullarında "Dinimi Seviyorum/Öğreniyorum" projesi kapsamında müftülükten gelen öğretmenler tarafından velilerin talepleri doğrultusunda çocuklarına din eğitimi verilmektedir. Bu okullarda görev yapan katılımcılar ailelerden olumlu dönütler aldığını belirtirken, yalnızca iki öğretmen velilerin olumlu geribildirimlerini harici sebeplere bağlamaktadır. 1 katılımcı, velilerin çocuklarının okulda daha fazla kalmasını istedikleri için dinî eğitimi destekledikleri yönünde şahsi kanaatini bildirmektedir. Diğer bir katılımcı verilen din eğitiminden ziyade eksik alt yapıdan, ortamın elverişsiz olmasından dolayı kendi dersinde öğrencileriyle sıkıntı yaşadığını tespit edilmektedir.

Din ve değerler eğitimi konusunda velilerden olumsuz geribildirim alan katılımcının olmadığı görülmektedir. Bilakis ailelerin din ve değerler eğitimini destekledikleri katılımcılar tarafından belirtilmektedir. Çocuklarından olumlu yönde davranış değişikliği ve değer kazanımı gözlemledikleri bildirilmiştir.

Katılımcıların "*okul öncesi din ve değerler eğitimine dair önerileri"* değerlendirildiğinde birçok katılımcı okul öncesi öğretmenlerine dinî eğitim verilmesi ve çocuklara bu eğitimi okul öncesi öğretmenlerinin vermesi gerektiğini belirtmektedir. Bunun gerekçesi olarak birkaç katılımcı, din eğitimi için müftülükten gelen öğretmenlerin yeterli donanıma sahip olmadıklarını ve bu sebeple çocuklara verdikleri eğitimin verimli olmadığını gözlemlediklerini, bu öğretmenlerin çocuklarla iletişim kurmak konusunda sıkıntılar yaşadıklarını ifade etmektedir.

Katılımcılar din eğitiminin oldukça hassas konular barındırması sebebiyle eğitimi verecek kişinin hem okul öncesi eğitimi hem de din eğitimi alması, çocuk dilinden anlaması gerektiğini belirtmektedir. Bu eğitimde kullanılacak yöntemlerin doğru seçilmesi ve çocuğun gelişimine uygun olmasını gerekli görmektedirler.

Bazı katılımcılar tarafından çocukların dini değerleri öğrenmeleri gerektiği, bu sebeple din eğitiminin okul öncesi eğitim müfredatına dâhil edilmesi önerilmektedir.

4 yıllık okul öncesi öğretmenliğinin ardından okul öncesi öğretmenlerine isteğe bağlı olarak dini eğitim verilebileceği önerilmektedir. Bazı katılımcılar ilahiyat eğitiminin

ardından kısa bir okul öncesi eğitim almalarının yeterli olmadığını fakat okul öncesi dönem çocuklarına yönelik kısa bir din eğitiminin okul öncesi öğretmenlerine verilebileceğini düşündükleri görülmektedir.

Katılımcılar arasında okul öncesi öğretmenliğinin lisans programlarına din eğitimi eklenebilir ve ilahiyat lisans programına da çocuk din eğitimi eklenebilir önerisinde bulunanlar olduğu görülmektedir.

Katılımcıların çoğu okul öncesi dönem çocuklarına iki ayrı öğretmenin ders vermesinde sorunlar yaşanabileceği düşüncesiyle din eğitimini de okul öncesi eğitimini de tek bir öğretmenin vermesini daha uygun bulmaktadır.

Katılımcılar çocukların gelişim dönemlerine hâkim olmaları ve verilecek eğitimde izlenecek yöntemleri bilmeleri sebebiyle din eğitimini de kendilerinin vermesi gerektiğini düşündükleri tespit edilmektedir.

Bir katılımcı proje okullarında dinî eğitimin denenebileceği veya dinî eğitimi kapsayan proje okullarının açılabileceği önerisinde bulunmaktadır.

ÖNERİLER

- ✓ Yaptığımız araştırmalarda okul öncesi dönemle ilgili olarak din ve değerler eğitimi konusunda daha fazla alan çalışmalarının yapılmasına ihtiyaç vardır. Okul öncesi bölümü ve din eğitimi bölümü bu alanda geniş kapsamlı çalışmalar yapabilir.
- ✓ Okul öncesi dönem için din eğitimini ayrı bir alan olarak değerlendirmek uygun olmayacağından, din eğitimi çocuk eğitiminin bütünlüğü içerisinde verilmelidir. Bu bakımdan din eğitimi alanını ve okul öncesi eğitim alanını kapsayan ortak bir öğretim programı hazırlanabilir.
- ✓ Alanında uzman kişiler tarafından din eğitimi ve değerler eğitimi için kaliteli materyaller oluşturulabilir.
- ✓ Gelişen ve değişen dünyaya ayak uyduracak farklı öğretim yöntem ve teknikleri din ve değerler eğitimine uyarlanabilir.

- ✓ Din eğitimi ve okul öncesi eğitim alanından uzman kişiler tarafından hazırlanan eğitim programı pilot okullarda uygulanabilir. Uygulama sonucu karşılaşılan eksiklikler veya zorluklar tespit edilerek giderilebilir.
- ✓ Okul öncesi eğitim müfredatına resmî olarak din eğitimi dersleri eklenebilir.
- ✓ Okulların okul öncesi alanına din eğitimi sınıfı açılabilir. Dine dair materyallerin olduğu, eğitimlerin uygulamalı olarak yapılabileceği, öğrencilerin keyifli vakit geçirebileceği bir ortam oluşturulabilir.
- ✓ Okul öncesi öğretmenliği bölümüne çocuklara yönelik din eğitimi dersleri eklenebilir.
- ✓ Hâlihazırda görev yapmakta olan okul öncesi öğretmenlerine din eğitimi seminerleri verilebilir.
- ✓ İlahiyat fakültesi bölümüne çocuklara yönelik din eğitimi dersi eklenebilir. Bununla beraber çocuk gelişimine dair dersler verilebilir.
- ✓ Hâlihazırda ilahiyat fakültesi mezunu olan öğretmenlere uzman kişiler tarafından kapsamlı bir şekilde çocuk gelişimi eğitimi ve çocuklara yönelik din eğitimi dersi verilebilir.
- ✓ Veliler verilecek din eğitiminin kapsamı ve sınırlılıkları konusunda seminerler ve konferanslarla bilgilendirilebilir. Böylelikle velilerin çocuklardan ve eğitimden beklentileri sağlıklı olarak şekillenebilir.
- ✓ Aile ve okulun işbirliği içinde olması sağlanabilir. Böylece verilecek din ve değerler eğitiminin aileyle desteklenmesi ve pekiştirilmesi sağlanabilir. Ailelerin desteğiyle bu eğitimlerin kalıcılığı ve sağlamlığı artırılabilir.

KAYNAKÇA

Ahatlı, Erdinç. *Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği*. İstanbul: Değişim Yayınları, 2002.

Akıtürk, Hatice Kübra - Bağçeli Kahraman, Pınar. "Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Değerler Eğitimine Yönelik Görüşleri". *Değerler Eğitimi Dergisi*. https://doi.org/10.34234/ded.563493

Aktan, Büşra Şahan - Şahİn, Çavuş. "Okul Öncesi 5-6 Yaş Grubu Çocuklarının Sorumluluk Kazanma Düzeylerinin Veli Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi". *International Primary Education Research Journal* 2/1 (2018), 9-16.

Akto, Semra - Akto, Akİf. "Okul Öncesi Öğretmenlerinin Din Eğitimi Hakkındaki Görüşlerinin İncelenmesi (Nitel Bir Araştırma)". *Şarkiyat* 9/2 (30 Kasım 2017), 1096-1121. https://doi.org/10.26791/sarkiat.342147

Aküzüm, Cemal - Ergenekon, Ömer. "Okul Öncesi Eğitimde Değerler Eğitimi İle İlgili Yapılan Çalışmaların İncelenmesi". *Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi* 10/19 (2021), 98-117.

Akyürek, Süleyman. *Din Öğretiminde Kavram Öğretimi (Doğruluk Kavramı Örneği)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü, Doktora, 2003.

Altunok Çal, İrem - YeşİL, Rüştü. "Sorumluluk Eğitimi Uygulamaları Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirlik İncelemesi".

Avci, Mahmut. "'Tehzîbu'l-Ahlâk'da Sevgi Erdemi". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 22 (2018), 3021-3033.

Ay, Mehmet Emin. *Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım?* İstanbul: Timaş Yayınları, 34. Basım, 2016.

Aybey, Salih. "Ailenin Dini Değerleri Aktarmadaki Rolü ve Bu Süreçte Dikkat Edilmesi Gereken İlkeler". *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 7/2 (2018), 544-560.

Bakan, Tuba. *Değerler Eğitim Programının Anasınıfına Devam Eden Çocukların Değer Kazanımı Üzerine Etkisinin İncelenmesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2018.

Batar, Yusuf. "Türkiye'de Din Eğitimi ve Toplumsal Beklentiler -Konya Örneği-". *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi* 2/4 (30 Aralık 2013).

Biberci, Fatmanur. *2–7 Yaş Arası Çocuklarda Sevgi Ve Merhamet Değerlerinin Hadisler Işığında Öğretimi*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2010.

Bilgin, Beyza - Selçuk, Mualla. *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*. Ankara: Gün Yayıncılık, 4. Basım, 1999.

Bilici, Ali Baz. *0-6 Yaş Grubu Çocuklarda Dinî Gelişim Süreci Ve Din Eğitimi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Doktora, 2014.

Bulut, Ramazan. *Din Eğitiminin Toplumsal Temeli Ve Fonksiyonları*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2010.

Cebeci, Suat. *Öğrenme Ve Öğretme Süreçlerinde Dinî İletişim*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2003.

Cihandide, Zeynep Nezahat. *Okul Öncesi Din Ve Ahlak Eğitimi*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2. Basım, 2014.

Cüceloğlu, Doğan. *İnsan Ve Davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 15. Basım, 2006.

Çağlayan, Harun. "İnsan Onuru Bağlamında Sorumluluk Bilinci". *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 8/2 (31 Aralık 2015), 97.

Çakır, Seval. *Bir Kurum Olarak Ailenin Din Eğitimi İşlevi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2019.

Çankırılı, Ali. *Kötü Çocuk Yoktur*. İstanbul: Zafer Yayınları, 15. Basım, 2018.

Çayır, Celal. “Çocuklarda Tanrı Tasavvuru Üzerine Bir Araştırma”. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/2 (2013), 25-60.
Çelebi, Kübra vd. “Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Din Dersine Yönelik Görüşleri” 24/5 (2016), 14.
Çelik, Abbas. “Çocuk, Oyun Ve Din Eğitimi”. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi* 9 (2004), 187-196.
Çın, Ahmet. *İlk Çocukluk Döneminde Çocuğun Din Eğitimi Ve Ailenin Din Eğitimine Etkisi (Diyarbakır Örneği)*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Doktora, 2019.
Çoban, Mustafa. *Okul Öncesi (3-6 Yaş) Din Ve Ahlak Eğitimi*. Konya: Hüner Yayınevi, 2016.
Dam, Hasan. “Çocukluk Dönemi Din Eğitimi”. *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*. ed. Mustafa Köylü. 51-96. Ankara: Nobel Yayıncılık, 7. Basım, 2017.
Demir, Fehmi. “Aday Öğretmenlerin Değerler Eğitimine İlişkin Görüşleri”. *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi* 4 (2019), 7-15.
Dodurgalı, Abdurrahman. *Ailede Çocuğun Din Eğitimi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2. Basım, 1998.
Erpay, İlyas. “Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Din Eğitiminin Nedenselliği Üzerine Bir Deneme”. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. https://doi.org/10.17859/pauifd.778125
Fersahoğlu, Yaşar. *Din Eğitim Ve Öğretiminde Duygu Eğitimi*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1998.
Gözütok, Şakir. *Hz. Peygamber’in Hadislerinde Eğitim Metodları*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016.
Gülay, Hülya. “Okul Öncesi Dönemde Akran İlişkileri”. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2/22 (ts.).
Gündüz, Turgay. “Çocukluk, Gençlik ve Yetişkinlik Dönemi Din Eğitimi”. *Din Eğitimi Ve Din Hizmetlerinde Rehberlik*. 91-114. Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayını, 2010.
Gündüz, Turgay. *Kur’an’da Korku Motifi İnzar Kavramına Eğitimbilimsel Yaklaşım*. İstanbul: Düşünce Kitabevi Yayınları, 2004.
Güzelyurt, Tuğçe. “Okul Öncesi Öğretmenlerinin Değerler Eğitimine İlişkin Görüşleri”, 7.
Hökelekli, Hayati. *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi Ve Eğitimi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2. Basım, 2013.
Hökelekli, Hayati. *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi Ve Din*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2. Basım, 2016.
Hökelekli, Hayati. *Din Psikolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 15. Basım, 2020.
Hökelekli, Hayati. *Din Psikolojisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.
Hökelekli, Hayati. *Din Psikolojisine Giriş*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2. Basım, 2012.
Jacquin, Guy. *Çocuk Psikolojisinin Ana Çizgileri*. çev. Mehmet Toprak. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2. Basım, 1993.
Jafari, Kübra Kuzu - Demİrel, Muammer. “Okul Öncesi Öğretmenlerinin Değerler Eğitimi Hakkındaki Görüşleri”. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi* 4/1 (01 Şubat 2019), 13-35.
Jersild, Arthur T. *Çocuk Psikolojisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1979.
Kara, Büşra. *Okul Öncesi Dönemi (4-6 Yaş Grubu) Çocukların Din Eğitiminde Görev Alan Eğitimcilerin/Din Görevlilerinin Pedagojik Yeterlilikleri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2019.
Karaca, Ayşe Sevde. *Diyanet İşleri Başkanlığı 4-6 Yaş Kur’ân Kursu Öğrencilerine Uygulanan Değerler Eğitiminin Öğretici Görüşleri Açısından İncelenmesi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2020.
Karacoşkun, M. Doğan. “Okul Öncesi Dönem Çocuklarında Dua”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (ts.), 101-124.

Kepenekçi, Yasemin Karaman. "İlköğretimde İnsan Hakları Ve Sorumluluk Eğitimi". *Ankara Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Fakültesi* 34 (2003), 280-299.
Keskin, Sevgi Coşkun. "Değer Eğitimde Özdeşim Kurma: Hz. Muhammed (sav) Örneği". *Değerler Eğitimi Dergisi* 17/37 (2019), 175-218.
Keyifli, Şükrü. "Eğitim ve Din Eğitimi". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (2013), 103-126.
Koca, Bülent Uğur. *Değerlerin Felsefi Ve Kur'ani Temelleri Ve Eğitimi*. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Doktora, 2018.
Kocaman, Kasım. *Din Eğitimi Açısından Kur'an'ın Dünya Hayatına Bakışı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Doktora, 2012.
Konuk, Yurdagül. *Okul Öncesi Çocuklarda Dini Duygunun Gelişimi ve Eğitimi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994. https://www.kitapyurdu.com/kitap/okul-oncesi-cocuklarda-dini-duygunun-gelisimi-ve-egitimi/8896.html
Kozikoğlu, İshak. "Okul Öncesi Öğretmenlerinin Değerler Eğitimine İlişkin Tutum Ve Görüşlerinin İncelenmesi". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi* 7/4 (15 Aralık 2018), 2698-2720.
Köstü, Ayşegül. *İmam Nevevî'nin "Kırk Hadis" Adlı Eserinde Değerler Eğitimi*. Kilis: Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2019.
Köylü, Mustafa. "Ölüm Olayının Çocuklar Üzerine Etkisi ve 'Ölüm Eğitimi'". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/17 (2004), 95-120.
Köylü, Mustafa - Oruç, Cemil. *Çocukluk Dönemi Din Eğitimi*. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2017.
Kurtdede Fidan, Nuray. "Sınıf Öğretmeni Adaylarının Bakış Açısından 'Hoşgörü Değeri'". *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi* 28 (01 Ocak 2016), 246-257.
Kuşat, Ali. "Bilişsel Gelişim Açısından Din-Fıtrat İlişkisi". *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/15 (2012), 35-53.
MEB. *Okul Öncesi Eğitim Programı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 2013.
Memduhoğlu, Hasan Basri. "Değerler Eğitiminde Drama Yönteminin Uygulanmasına İlişkin Nitel Bir Çözümleme".
Murat, Recep. *Çocukta Dini Sorumluluk Bilincinin Ortaya Çıkışı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2006.
Oddbjorn, Leirvik. "Hoşgörü, Vicdan ve Dayanışma: Ahlak ve Din Eğitiminde Küreselleşen Kavramlar". *Değerler Eğitimi Dergisi* 2/7-8 (ts.), 147-167.
Ogelman, Hülya Gülay - Sarikaya, Hatice. "Okul Öncesi Eğitimi Öğretmenlerinin Değerler Eğitimi Konusundaki Görüşleri: Denizli İli Örneği". *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 29 (24 Haziran 2015), 81-100.
Oruç, Cemil. "Erken Çocukluk Dönemi Din Eğitimi". *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*. ed. Mustafa Köylü. 1-50. Ankara: Nobel Yayıncılık, 7. Basım, 2017.
Oruç, Cemil. "Okul Öncesi Dönem Çocuğunda Ahlaki Değerler Eğitimi" 1/2 (2010), 37-60.
Oruç, Cemil. *Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Din Eğitimi*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2. Basım, 2014.
Özdemir, Ömer. *Ailenin, Çocuklarının Din Eğitimine Katkısı (İstanbul Örneği)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Doktora, 2019.
Özen, Yener - Cavanmirza, Fadime. "İnsanın Rahmani Yanı Bir Erdem Olarak Adalet Ve Hoşgörü (İnsanın Tanrısal Yanına Sosyal Psikolojik Bir Yaklaşım)". *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4/2 (2011), 457-472.
Öztürk, Hamiyet. *Ahlak Eğitimi Çerçevesinde Ailede Doğruluk Eğitimi*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2003.
Parladır, Selahattin. "Din Eğitiminde Hedefler". *D.E.Ü.İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (1995), 79-102.

Pekdoğan, Serpil - Korkmaz, Halil İbrahim. “Okul Öncesi Eğitime Devam Eden 5-6 Yaş Çocuklarına Verilen Değerler Eğitimine İlişkin Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi”. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14/37 (2017), 59-72.

Peker, Hüseyin. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 8. Basım, 2012.

Sağlam, İsmail. “Okulöncesi Eğitimde Sözlü Öğretim Etkinlikleri Ve Din Eğitimi”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (2001), 195-208.

Sahan, Büşra. *Okul Öncesi 5-6 Yas Grubu Öğrencelerinin Sorumluluk Kazanma Düzeylerinin Veli Ve Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi*. Çanakkale: Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2011.

Selçuk, Mualla. “Çocuk Eğitiminde Dini Motifler (Okul Öncesi Çağ)”. *İslami Araştırmalar* 4/2 (1990), 105-117.

Serinsu, Mehmet Enis. *Ailede Değer Eğitiminde Modelleme*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2019.

Sezer, Adem vd. “Öğretmenlerin Sorumluluk Değeri Algılarının İncelenmesi”. *Uşak Üniversitesi Araştırmaları Dergisi* 3/1 (2017), 122-144.

Şahin, Şeyma vd. “Sevgi Eğitimi Dersi Alan Öğrencilerin Sevgi ve Sevgi Eğitimi Dersine Dair Görüşleri”. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi* 7/1 (31 Ocak 2019), 176-197.

Şimşek, Eyüp. “Çocukluk Dönemi Dinî Gelişim Özellikleri Ve Din Eğitimi”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4/1 (2004), 207-220.

Şimşek, Hasan - Yıldırım, Ali. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 10. Basım, 2013.

Taşkıran, Ayşe. *Ailede Din Eğitimi*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2019.

Tatar, Asiye Fatma. *Okul Öncesi Eğitiminde (5–6 Yaş) Hoşgörü Eğitimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2009.

Tavukçuoğlu, Mustafa. “Okulöncesi Çocuğun Eğitiminde Din Duygusu Ve Din Eğitimi”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/14 (2002), 51-63.

TDK. “Değer”. Erişim 24 Mayıs 2021. https://sozluk.gov.tr/?kelime=değer

TDK. “Sorumluluk”. Erişim 20 Mayıs 2021. https://sozluk.gov.tr/?kelime=sorumluluk

Tekİn, Hasan Hüseyin. “Nitel Araştırma Yönteminin Bir Veri Toplama Tekniği Olarak Derinlemesine Görüşme”. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi* 3/13 (2012), 101-116.

Toprakoğlu, Hamza. *Din Eğitiminde Din Dili*. Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2019.

Tüfekçi, Kevser. *Diyanet İşleri Başkanlığı 4-6 Yaş Kur’an Kursları Eğitiminin Öğretici Ve Veli Görüşlerine Göre İncelenmesi*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2020.

Türk, Esra. “Çocukluk Döneminde Duygusal Gelişim ve Din Eğitimi”. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 14/3 (2014), 143-158.

Türk, Esra. “Din Eğitimi Açısından Çocukluk Döneminde Dua Kavramının Önemi”. *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 1/3 (2015), 445-471.

Türnüklü, Abbas. “Eğitimbilim Araştırmalarında Etkin Olarak Kullanılabilecek Nitel Bir Araştırma Tekniği: Görüşme”. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi* 24 (2000), 559.

Uluğ, Sadiye. *Çocuğun Din Eğitiminde Taklit Ve Özdeşleşme*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2010.

Utkugün, Ceren. “Öğretmen Adaylarının Hoşgörü Değerine Yaklaşımı”. *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9 (01 Ocak 2021), 17-31.

Uysal, Ayşe. *Okul Öncesi Dönemde Çocuğa Doğruluk Kavramının Kazandırılması Ve Din Eğitimi İle İlişkisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2006.

Uzun, Mehmet - Köse, Akif. “Okul Öncesi Eğitimde Değerler Eğitiminin Uygulanmasına Yönelik Öğretmen Görüşleri”. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi* 12/23 (28 Haziran 2017), 305-338.

Vergote, Antoine - Çev, Fırat Erdoğan. “Çocuklukta Din”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/1 (01 Nisan 1978), 315-329.
Vianello, Renzo - Tamminen, Kalevi. “The Religious Concepts of Children”. *Handbook of Children’s Religious Education*. ed. Donald Ratcliff. 285. Birmingham: Religious Education Press, 1992.
Yağcı, Samet. *Öğreticilere Göre Diyanet İşleri Başkanlığı 4-6 Yaş Grubu Kur’an Kursları (İzmir İli Örneği)*. İzmir: İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2018.
Yavuz, Kerim. *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*. Boğaziçi Yayınları, 2012.
Yavuzer, Haluk. *Bedensel, Zihinsel Ve Sosyal Gelişimiyle Çocuğunuzun İlk 6 Yılı*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 35. Basım, 2017.
Yavuzer, Haluk. *Çocuk Psikolojisi*. Remzi Kitabevi, 43. Basım, 2019.
Yavuzer, Haluk. *Çocuk Ve Suç*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 2. Basım, 1982.
Yazar, Taha - Erkuş, Süreyya. “Okul Öncesi Öğretmenlerinin Okul Öncesi Eğitim Programındaki Değerler Eğitimine İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi”. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi* 20 (2013), 196-211.
Yazıbaşı, Muhammed Ali. “Çocukluk Döneminde Din ve Din Eğitiminin Çocuklara Kazandırdıkları”. *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 6/1 (2017), 309-326.
Yıldırım, Betül. *Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden 4-6 Yaş Arası Çocuklara Din Eğitimi (Sivas İli Örneği)*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2015.
Yılmaz, Muamber - Yılmaz, Ömer Faruk. “Sınıf ve Okul Öncesi Öğretmenlerinin Değer Öğretimine İlişkin Görüşleri”. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 6/2 (2017), 737-737.
Yılmaz, Yasemin - Uysal, Enver. “Taşköprülüzâde’de Eğitimin İlkesi Olarak Sevgi”. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3/1 (2019), 209-232.
Yiğit, Ayşegül. “Çocuğun Gelişim Özellikleri Ve İletişim İlkeleri Doğrultusunda Ailede Din Eğitimi”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (2006), 179-203.
Yörükoğlu, Atalay. *Çocuk Ruh Sağlığı*. İstanbul: Özgür Yayınları, 39. Basım, 2019.
Ziegler, Jesse H. “Din Psikolojisi Ve Din Eğitimi”. çev. Hüseyin Yılmaz. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (2003), 417-429.

EKLER

EK 1:

ARAŞTIRMA GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU*

Değerli Katılımcı;

Sizi **"Okul Öncesi Öğretmenlerinin Din Ve Değerler Eğitimi Hakkındaki Görüşleri Üzerine Nitel Bir Araştırma"** başlıklı bir araştırmaya davet ediyoruz. Bu araştırma, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi Sümeyye SÜRMEN'in Dr.Öğrt.Üyesi Turgay GÜNDÜZ danışmanlığında hazırladığı yüksek lisans tez çalışması kapsamında yürütülmektedir. Bu araştırmaya katılıp katılmama kararını vermeden önce, araştırmanın neden ve nasıl yapılacağını bilmeniz gerekmektedir. Bu nedenle bu formun okunup anlaşılması büyük önem taşımaktadır. Eğer anlayamadığınız ve sizin için açık olmayan şeyler varsa, ya da daha fazla bilgi isterseniz bize sorabilirsiniz.

1. Araştırmayla İlgili Bilgiler

Araştırmanın Konusu

İnsanın eğitim serüveninin en kritik yılları okul öncesi dönemdir. Dünyada yapılan bilimsel araştırmalar çocukluk yıllarında kazanılan davranışların büyük bir kısmının yetişkinlikte bireyin kişilik yapısını, inancını ve değer yargılarını biçimlendirdiğini ve sağlam bir kişiliğin temelinin ilk çocukluk yıllarında atılabileceğini göstermektedir. Bu doğrultuda bazı okul öncesi eğitim kurumlarında din ve değerler eğitimi verilmektedir. Çalışmanın konusu, okul öncesi eğitim kurumlarında verilen din ve değerler eğitiminin gerekliliğini, kalıcılığını, faydalarını ve zararlarını örneklem grubundaki öğretmenlerin düşünce ve tecrübelerinden hareketle ortaya koymaktır.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışma, okul öncesi eğitim kurumu öğretmenlerinin, din ve değerler eğitimine ilişkin görüşlerinin alınmasını incelemeyi amaçlamaktadır. Okul öncesi öğretmenlerinin bu konudaki donanımları, benzer ve farklı düşünceleri, beklentileri ve önerileri, bu eğitimin okul öncesi dönem çocuğuna verilmesinin etkileri incelenmeye çalışılacaktır.

Araştırmanın Nedeni: Yüksek Lisans Tez çalışması

Görüşmenin Öngörülen Süresi: Yaklaşık 30-90 dk (Bir blok ders saati)

Araştırmanın Yapılacağı Yer(ler): Katılımcılar için de uygun olabilecek sosyal bir mekan(lar).

* Bu form, iki nüsha halinde düzenlenir. Bu nüshalardan biri imza karşılığında gönüllü kişiye verilir, diğeri araştırmacı tarafından saklanır.

1

EK 2:

MÜLAKAT SORULARI

1-Okul öncesi çocuklarına din eğitimi verilmeli mi? Bu konuda ne düşünüyorsunuz? Açıklayabilir misiniz?

2-Din eğitiminin okul öncesi dönemde verilmesinin, size göre, çocukların zihinsel, duygusal ve ahlaki gelişimleri açısından (varsa) fayda ve (varsa) zararları sizce nelerdir?

3-Din eğitiminin çocuklar üzerinde ne tür etkileri olduğunu düşünüyorsunuz?

4-Verilen din eğitiminin kalıcılığı konusunda ne düşünüyorsunuz?

5-Değerler eğitiminde hangi değerin öğretiminde güçlükle karşılaşıyorsunuz? Bu güçlüklerin sebepleri nelerdir? Açıklayabilir misiniz?

6-Din ve değerler eğitiminin birlikte verilmesi konusunda ne düşünüyorsunuz? Sizce birlikte verilmeli mi, verilmemeli mi? Neden?

7-Değerler eğitiminin çocuklar üzerinde ne tür etkileri olduğunu düşünüyorsunuz?

8-Okul öncesi dönem çocuklarına din eğitimi verme konusunda kendinizi yeterli görüyor musunuz?

9-Çocuklardan dini bir soru geliyor mu? Cevap verirken nasıl bir yol izliyorsunuz?

10-Din ve değerler eğitimi konusunda ailelerden nasıl tepkiler/geribildirimler alıyorsunuz? Dini bilgi verilmesini isteyen oluyor mu?

11-Okul öncesi dönemde din ve değerler eğitimi için tavsiyeleriniz/önerileriniz nelerdir?

KATILIMCILARIN ÖZELLİKLERİ

Katılımcı Kodları	Yaş	Mesleki Yıllık	Evli/Bekâr	Çocuk Sayısı
Ö1	26	5	Evli	1
Ö2	34	12	Evli	2
Ö3	32	3	Evli	2
Ö4	33	8	Evli-	1
Ö5	32	8	Evli	-
Ö6	30	4	Bekâr	-
Ö7	42	21	Evli	4
Ö8	34	12	Evli-	1
Ö9	24	3	Evli	-
Ö10	38	14	Evli-	2
Ö11	44	23	Bekâr	-
Ö12	39	11	Bekâr	-
Ö13	35	11	Evli	1